

UNIVERZITA TOMÁŠE BATI VE ZLÍNĚ
FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ
Institut mezioborových studií Brno

**Soudnictví ve věcech mládeže a některé související
sociálně pedagogické aspekty**

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Vedoucí diplomové práce:
Mgr. Jan Fuchs

Vypracoval:
Bc. Barbara Brandejsová

Brno 2012

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci na téma „*Soudnictví ve věcech mládeže a některé související sociálně pedagogické aspekty*“ zpracovala samostatně a použila jsem literaturu uvedenou v seznamu použitých pramenů a literatury, který je součástí této diplomové práce.

Elektronická a tištěná verze diplomové práce jsou totožné.

V Praze dne 26. března 2012

.....
Bc. Barbara Brandejsová

Poděkování

Touto cestou bych ráda poděkovala Mgr. Janu Fuchsovi za odborné vedení a pomoc při vypracování této diplomové práce.

Obsah:

Úvod.....	5
1. Z historie soudnictví nad mládeží.....	8
2. K soudnictví ve věcech mládeže obecně	16
2.1. Teoreticko-právní východiska dané problematiky.....	16
2.2. Probační a mediační služba ČR jako orgán aplikační praxe.....	21
3. Výchovná a ochranná opatření ukládaná mladistvým a jejich výkon.....	25
3.1. Výchovná opatření	25
3.2. Ochranná opatření.....	34
4. Trestní opatření a jejich dopad do psychosociální sféry mladistvého.....	41
4.1. Základy právní úpravy trestních opatření ukládaných mladistvým.....	42
4.2. Sociální, výchovné a další psychosociální aspekty vybraných trestních opatření.....	55
5. Řízení ve věcech mladistvých a řízení ve věcech dětí mladších patnácti let	63
5.1. Vybraná specifika postupu soudu a zúčastněných osob v řízení ve věcech mladistvých	64
5.2. K řízení ve věcech dětí mladších patnácti let	70
6. Možné využití poznatků sociální pedagogiky a jejích metod při výchovném a preventivním působení na děti a mladistvé v rámci soudnictví nad mládeží....	75
7. Empirická zjištění ohledně zkušeností osob participujících na řešení trestné činnosti mládeže	86
7.1. Metodologický základ výzkumu	86
7.2. Výsledky výzkumu a jejich interpretace.....	91
7.3. Shrnutí výsledků výzkumu a vyvození závěrů.....	105
Závěr.....	110
Resumé.....	113
Bibliografická data, anotace a klíčová slova.....	115
Seznam použité literatury a zdrojů	118
Seznam zkratk	124
Přílohy.....	I
Příloha č. 1 - Přehled o počtech ukládaných trestních opatření v letech 2005 - 2011.....	II
Příloha č. 2 - Otázky k rozhovorům s odborníky z řad soudců, vyšších soudních úředníků, státních zástupců, právních čekatelů a probačních úředníků	III

Úvod

Soudnictví ve věcech mládeže s sebou přináší celou řadu velmi závažných problémů, jejichž řešení vyžaduje od všech zainteresovaných osob nadměru citlivý, profesionální a zejména pak individuální přístup, a to v průběhu celého procesu vedoucího od zjišťování okolností spáchaného skutku, přes soudní proces samotný, až po výkon výsledného opatření (jímž by ovšem samozřejmě práce s dospívajícím, který se dopustil delikventního jednání, v žádném případě neměla končit).

Mladí lidé, kteří se z rozličných důvodů dostávají do (v některých případech prvotního, v některých bohužel již v takto nízkém věku opakovaného) střetu se zákonem ve věku dospívání, si totiž mnohdy neuvědomují možná rizika a - nejednou až fatální - dopady svého chování a jednání na celou svou budoucnost. V tomto ohledu jest potřeba zdůraznit zejména význam prevence, a to nejen na úrovni prevence primární a sekundární, ale především, co se týče vlastního soudnictví ve věcech mládeže, prevence terciární. Výchovné a preventivní působení na mladistvé delikventy za účelem jejich odklonu od dalšího páchaní trestné činnosti a směřování k vedení řádného života v budoucnu bez konfliktů se zákonem je totiž základním posláním, na němž je založeno současné české soudnictví nad mládeží.

Hlavním cílem stěžejního předpisu upravujícího danou oblast, tedy zák. č. 218/2003 Sb. o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže a o změně některých zákonů (zákon o soudnictví ve věcech mládeže, dále jen ZSM), jež je důsledně vystavěn na principech restorativní (obnovující) justice, je především výchova mládeže tak, aby došlo k jejímu odklonu z životní dráhy, která je již svými kořeny predeterminována k permanentnímu niternému rozporu s veškerými sociálními normami (právní nevyjímaje), a směřování k budoucímu plnohodnotnému začlenění dotčených jedinců do společnosti na pozicích, které odpovídají základním charakteristikám individuality mladistvého zohledňujíc mimo jiné dynamiku rozvoje jednotlivých složek osobnosti, přičemž notný důraz je kladen i na harmonizaci vztahu deliktem narušeného.

Uvedené cíle jak výše popsány, korespondují se snahou každé společnosti vychovávat mladé lidi tak, aby v budoucnu zejména byla zachována její kontinuita,

kteřou mohou zajistit pouze její členové, kteří si budou plně uvědomovat své bytostné postavení v ní, i zodpovědnost za její další fungování a přežití, budou vnímat svůj vztah ke společnosti jako k součásti sebe sama, bez níž není představitelné jakékoli bytí v tomto světě. Nicméně bohužel ne ve všech případech se tato idea naplňuje. Přetížená a nedostatečně personálně i ekonomicky zajištěná justice mnohdy nedisponuje uspokojivým množstvím prostředků k jejímu uskutečňování.

Zákon sám o sobě totiž, byť jakkoli dobrý, nedokáže realizovat myšlenky v sobě obsažené. K tomu je zapotřebí lidského elementu, který, vybaven potřebnými kompetencemi, bude o jejich naplnění usilovat.

Co se týče zmiňovaných kompetencí, odborníci, kteří jsou na řešení dané problematiky zainteresováni (ať již se jedná o zaměstnance Policie ČR, státních zastupitelství, soudů, Probační a mediační služby ČR, či příslušné sociální pracovníky a další osoby), by měli dle mého názoru disponovat znalostmi nejen z oblasti právní, ale i z oborů, jakými jsou psychologie, pedagogika, sociologie či filosofie. A právě zde se otevírá rozsáhlý prostor pro využití potenciálu sociální pedagogiky jako vědy interdisciplinárního charakteru, která v sobě pojí poznatky stěžejních sociálních věd do celku, jehož možností by bylo lze využít za účelem zefektivnění výchovného a preventivního působení na mladistvé delikventy tak, aby úlohy ZSM nezůstaly pouhou formální proklamací cílů bez reálné možnosti jejich naplnění.

Ve své práci nejprve pojednám o historických otázkách soudnictví nad mládeží. Dále bude následovat stať týkající se obecných záležitostí soudnictví nad mládeží včetně jejich teoreticko-právních východisek a činnosti Probační a mediační služby ČR v dané oblasti. Samostatná kapitola bude věnována výchovným a ochranným opatřením ukládaným mladistvým, jakož i trestním opatřením a jejich dopadu do psychosociální sféry mladistvých, přičemž zde nebude chybět deskripce aktuální právní úpravy, která bude s ohledem na charakter a zaměření práce orientována především na hmotně-právní aspekty. Dále budou rozebrána specifika postupu soudu pro mládež ve věcech mladistvých a dětí mladších patnácti let. Scházet samozřejmě nebude ani kapitola zaměřená na možné využití poznatků a metod sociální pedagogiky v předmětné sféře.

Závěrem budou prezentována empirická zjištění provedená za účelem praktické podpory myšlenek v práci obsažených s tím, že celá práce je veskrze vedena cílem reálného propojení problematiky soudnictví nad mládeží s obsahem

sociálně-pedagogického vědního oboru za využití autorem v praxi nabytých zkušeností¹.

Cílem této práce je nejen poměrně zevrubně popsat teoretickou základnu dané problematiky, ale především pokusit se přiblížit otázky vyplývající ze stávající aplikační praxe. Dále pak nastínit možné využití potenciálu sociální pedagogiky se záměrem poukázat na oblasti možného zefektivnění naplňování cílů ZSM při uplatnění sociálně pedagogického přístupu za účelem koncepčnějšího řešení problémů, jež s sebou soudnictví ve věcech mládeže tradičně nese. Cílem výzkumu tak v návaznosti na cíl celé práce je především popsat zkušenosti, názory a postoje osob, které nějakým způsobem participují na průběhu řízení ve věcech mládeže, zjistit jejich názory a postoje k jejich vlastní odborné přípravě pro práci s mládeží tak, jak o ní teoreticky hovoří ZSM, včetně odborné znalosti z oblasti v úvahu připadajících výchovných metod, a v neposlední řadě ověřit, zda se tyto osoby domnívají, že pro efektivnější výchovné a preventivní působení na děti a mladistvé by bylo vhodné a reálně možné využít potenciálu sociální pedagogiky.

¹ vyšší soudní úředník na trestním oddělení v letech 1998 - 2011

1. Z historie soudnictví nad mládeží

Úvodem této kapitoly je předně třeba konstatovat, že historický vývoj přístupu společnosti k mladistvým pachatelům trestné činnosti odráží do značné míry celkový stupeň rozvoje její kultury².

Některá ustanovení týkající se trestního postihu juvenilních delikventů byla obsažena již v nejstarších dochovaných kodexech, jako např. starobabylónském Chammurapiho zákoníku³, který tento vládce {období jeho panování (na většině území Mezopotámie - dnešního Iráku) spadá zhruba do let 1792 - 1750 př. n. l.} nechal vytesat na kamennou stělu o výšce 2,25 m a který obsahoval úhrnem 282 ustanovení zasahujících do oblastí práva jak obchodního, občanského či rodinného, tak právě i práva trestního⁴, či Zákonech dvanácti desek - tabulí, které vznikly v letech 451 - 450 př. n. l. a představovaly první (byť ne zcela systematickou) kodifikaci římského práva. I zde se objevují ustanovení upravující otázky práva rodinného, ale i normy dědické, správní a trestní, přičemž každá z desek (tabulí) je věnována jiné problematice. Tak tabule IV pojednávala mimo jiné o moci otcovské, která zahrnovala v podstatě plnou disposici životem dítěte - např. možnost zbavit života postižené dítě, ale právě i udělení trestu za spáchaný prohřešek, přičemž otec byl při své volbě vázán pouze „otcovskou náklonností a římským mravem“⁵. Problematika mladistvých pachatelů

² pojem kultura představuje soubor všech produktů lidské society - materiálních i duchovních a zároveň i zažitých a uznávaných vzorců chování, které daná společnost respektuje a zároveň je předává z jedné generace na druhou; obecně se tedy jedná o soubor způsobů chování, jednání, ale i myšlení a komunikace, které se prolínají danou societou napříč jednotlivými generacemi; k tomu blíže viz. SEKOT, A. Sociologie v kostce. 3. rozšířené vydání. Brno, Paido, 2006, s. 25, 244

³ kupříkladu článek 195 stanovil trest utěti obou rukou pro syna, jež uhodí svého otce - KOCOUREK, A., WIGMORE, J. H. Source of Ancient and Punitive Law. Boston, Little Brown and Co., 1951, s. 427; In VÁLKOVÁ, H., DÜNKEL, F. Trestní zákonodárství nad mládeží v historické a srovnávací perspektivě. 1. vydání. Praha, Vydavatelství LEGES, 1992, s. 10

⁴ blíže viz. KEJDOVÁ, M. Právo a bezpečnostní politika. Brno, Institut mezioborových studií Brno, 2007, s. 18

⁵ KEJDOVÁ, M., VAŇKOVÁ, Z. Římské právo a současná právní věda. Brno, Institut mezioborových studií Brno, 2007, s. 11 - 12

trestných činů se pak objevuje i v zákonech z období vlády císaře Justiniana⁶ v Byzantské říši⁷, které představovaly vrchol tehdejší právní tvorby, ucelený systém platného práva a rovněž východisko reformy výuky práva na akademické půdě a v neposlední řadě se staly solidním právním základem pro období středověku^{8,9}.

Přes výše uvedené lze nejmarkantnější nárůst zájmu o danou problematiku zaznamenat až v 19. století (což nepochybně nemalou měrou souvisí s rozmachem některých nově vznikajících sociálních věd - především sociologie a dalších) s tím, že tendence k samostatným kodifikacím pak vznikají až ve století dvacátém.

Jako první se začala myšlenka ohledně potřeby změnit právní předpisy tak, aby byl v rámci trestního soudnictví zohledněn věk delikventní mládeže, rozvíjet v Americe. O její rozvoj se zasloužili především příslušníci hnutí za záchranu dítěte „Child Savers“, jehož stěžejní myšlenkou bylo, že výchova by měla mít přednost před trestem. Nutno uvést, že tato na svoji dobu poměrně pokroková idea byla mnohdy uskutečňována v podobě pro současnou dobu naprosto nepřijatelné a za využití již dávno překonaných doktrín (zejména umístování mladistvých na dlouhou dobu do izolovaných výchovných zařízení atd.). Celkově možno USA označit za průkopníka odděleného soudnictví nad mládeží, když např. ke zřízení prvního řádného soudu pro mladistvé zde došlo již v roce 1899 ve státě Illinois.¹⁰

⁶ vláda císaře Justiniana I. (narozen roku 482 n. l.) ve Východořímské říši se datuje do období let 527 - 565 n. l.; bývá označován posledním římským císařem a s jeho smrtí (11. 11. 565) je obvykle spojován konec antické a počátek byzantské epochy římské říše; zřejmě nejvíce se Justinian proslavil kodifikací klasického římského práva; za účelem vytvoření nového komplexního kodexu jmenoval Justinian v únoru roku 528 speciální komisi, která měla na starost přezkum tří do té doby používaných zákoníků (soukromoprávní kodexy Gregoria a Hermogena a oficiální kodex císaře Theodosia), a kompilaci kodexu nového, dokonalejšího, včetně zahrnutí některých zákonů zcela nových; nový zákoník byl vyhlášen v dubnu 529 pod názvem Codex Justinianus; již roku 530 byla jmenována další komise, jejímž výsledným počinem bylo vytvoření příruček Digesta (ev. Pandektai) a Institutiones a především zformování konečné verze Justinianova zákoníku; k vyhlášení těchto tří kodifikací za jediný platný zákoník došlo v listopadu roku 534; tato sbírka civilních a trestních norem pod názvem Codex Iuris Civilis se stala důkladným fundamentem císařské moci - srov. ZÁSTĚROVÁ, B. a kol. Dějiny Byzance. 1. vydání. Praha, Academia, 1992, s. 8, 66, 489

⁷ vznik Východořímské říše, později nazývané říší Byzantskou (dle řecké osady Byzantion, na jejímž místě bylo vystavěno hlavní město - Konstantinopol) bývá spojován v některých pramenech se založením Konstantinopole (324 - 330 n. l.), v jiných až s rozdělením římského impéria na Západořímskou a Východořímskou říši (17. 1. 395 n. l.), zánik je pak znamenán současně s dobytím Konstantinopole Turky (29. 5. 1453) - k tomu srov. např. HARENBERG, B. (sestavovatel) Kronika lidstva. 8. vydání. Praha, Fortuna Libri, 2011, s. 214 - 217, 360, 361

⁸ k tomu srov. např. KEJDOVÁ, M., VAŇKOVÁ, Z. Římské právo a současná právní věda. Brno, Institut mezioborových studií Brno, 2007, s. 22 - 23

⁹ VÁLKOVÁ, H., DÜNKEL, F. Trestní zákonodárství nad mládeží v historické a srovnávací perspektivě. 1. vydání. Praha, Vydavatelství LEGES, 1992, s. 10

¹⁰ VÁLKOVÁ, H., DÜNKEL, F. Trestní zákonodárství nad mládeží v historické a srovnávací perspektivě. 1. vydání. Praha, Vydavatelství LEGES, 1992, s. 11 - 14

Zvláštní soudy pro mládež se pak postupně v tomto období začínaly ustanovovat nejen v dalších státech USA, ale i v Evropě (první takové instituce tak byly zřízeny např. v Německu v roce 1908, v Rakousko - Uhersku v roce 1909, ve Francii a Belgii roku 1912, ve Španělsku 1918, v Holandsku roku 1921).¹¹

Na území kontinentální Evropy byl hlavní trend vývoje v této oblasti udáván zejména Německem, kde byl v roce 1923 přijat samostatný zákon vztahující se k soudnictví nad mládeží - Jugendgerichtsgesetz (JGG). Tento zákon lze označit za zlomový v tom smyslu, že již obsahoval mnoho prvků systému dnes zvaného restorativní (obnovující) justici, oproti tehdejšímu systému trestního soudnictví u dospělých pachatelů, který byl víceméně důsledně vystaven na principech justice retributivní (odplatné).¹²

Kořeny historie právní úpravy trestního soudnictví týkajícího se mladistvých delikventů účinné na území Čech, Moravy a Slezska lze zasadit do období Habsburské monarchie, kdy některá ustanovení ohledně shovívavějšího přístupu k nedospělým pachatelům trestných činů byla zakotvena již v hrdelním řádu císaře Karla V. (Carolina) z roku 1532, dále pak v hrdelním řádu císaře Josefa I. (Josefina) z roku 1707 či hrdelním řádu císařovny Marie Terezie (Theresiana) z roku 1768. V tomto směřování pokračoval i Všeobecný zákoník o zločinech a jejich trestání císaře Josefa II. z roku 1787, který již zcela vyloučil trestní odpovědnost před dovršením dvanáctého roku věku. Zákon o zločinech a těžkých policejních přestupcích z roku 1803 zaznamenal jako polehčující okolnost věk nižší než dvacet let¹³ (k tomu v současném českém právním řádu obdobně viz. ust. § 41 písm. f) zák. č. 40/2009 Sb., trestní zákoník (dále

¹¹ SCHELLEOVÁ, I. a kol. Právní postavení mladistvých. 1. vydání. Praha, EUROLEX BOHEMIA s. r. o., 2004, s. 36

¹² VÁLKOVÁ, H., DÜNKEL, F. Trestní zákonodárství nad mládeží v historické a srovnávací perspektivě. 1. vydání. Praha, Vydavatelství LEGES, 1992, s. 11 - 14

¹³ VÁLKOVÁ, H., DÜNKEL, F. Trestní zákonodárství nad mládeží v historické a srovnávací perspektivě. 1. vydání. Praha, Vydavatelství LEGES, 1992, s. 15 - 17; k tomu blíže viz. např. KALVODOVÁ, V. Trest odnětí svobody na doživotí. 1. vydání. Brno, Masarykova universita, 1995, s. 41 a násl.

jen tr. zákoník), které označuje polehčující okolností skutečnost, že pachatel spáchal trestný čin ve věku blízkém věku mladistvých¹⁴).

Následný trestní kodex (zák. č. 117/1852, trestní zákon o zločinech, přečinech a přestupcích) upravoval trestní soudnictví nad mladistvými pachateli v českých zemích až do roku 1931. Na Slovensku a v Podkarpatské Rusi zůstalo po roce 1918 v platnosti bývalé právo uherské. K tomuto právnímu stavu na území tehdejší Československé republiky došlo přijetím zák. č. 11/1918 - tzv. recepční norma, kterou došlo k převzetí rakouského a uherského právního řádu.¹⁵

V roce 1931 pak došlo k přijetí samostatného zákona o trestním soudnictví nad mládeží, a to pod č. 48 Sb. z. a n., s účinností k 1. 10. 1931. Zákon upravoval stěžejní otázky týkající se postihu juvenilní delikvence, ve vztahu k trestnímu zákonu se jednalo o vztah mezi speciálním a obecným předpisem (tzn. na otázky, které nebyly upraveny speciálně v zákoně o trestním soudnictví nad mládeží, byla aplikována příslušná ustanovení obecného předpisu). V zákoně byl již definován pojem mladistvý, kterým se rozuměla osoba mezi čtrnáctým a osmnáctým rokem věku¹⁶. Osoby mladší než čtrnáct let nebyly trestně odpovědné vyjma činů, za něž bylo lze dospělému uložit trest smrti. Byl-li takový pachatel starší dvanácti let, byla mu poručenským soudem nařízena ochranná výchova. Trestné činy nezletilých byly nazývány proviněními. Horní hranice trestu odnětí svobody, jakož i horní hranice trestu peněžitého, byla stanovena mírněji než u dospělých pachatelů.¹⁷ Zákon mj. kladl důraz na individualizaci trestního postihu, jakož i na výchovné působení na mladistvé delikventy, přičemž výchovný postup upřednostňoval před ukládáním trestu. Celkově přijetí tohoto zákona znamenalo

¹⁴ tento věk není trestním zákoníkem přesně definován, je tedy ponecháno zcela na úvaze soudu (resp. příslušného soudce mladistvých), zda tuto polehčující okolnost obžalovanému přízná či nikoli, přičemž v úvahu jsou obvykle brány zejména rozumová a mravní vyspělost, míra socializovanosti a další individuální vlastnosti pachatele; zpravidla se jedná o obžalované ve věku devatenácti až dvaceti (výjimečně i jednadvaceti) let - k tomu blíže viz. komentář k trestnímu zákoníku - Trestní zákoník (EVK), 1. vydání, 2009, s. 465 an, dostupné na www.beck-online.cz (<http://www.beck-online.cz/legalis/document-view.seam?type=html&documentId=nnptembqhfwpk5tlguxhgys7givdaok7gqvf64dggqvq&conversationId=530731#selected-node>)

¹⁵ KADLECOVÁ, M. a kol. Dějiny československého státu a práva (1918 - 1945). 2. opravené vydání. Brno, Masarykova universita - Právnická fakulta, 1992, s. 17 - 18

¹⁶ zvýšení věkové hranice z dvanácti na čtrnáct let bylo jednou z nejdůležitějších změn, kterou zák. č. 48/1931 Sb. z. a n. přinesl oproti předchozím kodexům upravujícím tuto oblast - VÁLKOVÁ, H., DÜNKEL, F. Trestní zákonodárství nad mládeží v historické a srovnávací perspektivě. 1. vydání. Praha, Vydavatelství LEGES, 1992, s. 32

¹⁷ KADLECOVÁ, M. a kol. Dějiny československého státu a práva (1918 - 1945). 2. opravené vydání. Brno, Masarykova universita - Právnická fakulta, 1992, s. 86

převratný krok na cestě odklonu od pouhého trestání k výchově a resocializaci mladistvých pachatelů. Přesto však tento počin sklídl ze strany některých představitelů nemálo tradicionalistické justice i velmi kritické ohlasy, které se týkaly zejména zvýšení hranice trestní odpovědnosti z dvanácti na čtrnáct let¹⁸, ale i tendencí k upřednostňování léčebných a výchovných opatření před trestáním či povinnosti soudu ustanovit mladistvému delikventovi obhájce.¹⁹

Po 16. 3. 1939, kdy byl vyhlášen Protektorát Čechy a Morava, došlo k rozdělení obyvatelstva žijícího na území Čech, Moravy a Slezska na tři skupiny.

Plnoprávní němečtí říšští občané, kterými dle Norimberských zákonů byli od 15. 3. 1939 bývalí občané českoslovenští s německou národností, podléhali německým říšským orgánům i jurisdikci německých soudů. Pro české obyvatelstvo, které tvořilo druhou skupinu, byl vytvořen institut protektorátní příslušnosti.

Poslední skupinu pak tvořila populace, která nedisponovala v podstatě žádnými právy (a to ani základními lidskými) a na kterou se vztahovaly Norimberské rasové zákony²⁰. Ty byly přijaty německým říšským sněmem v Norimberku dne 15. 9. 1935 a zahrnovaly soubornou protižidovskou nacistickou legislativní úpravu a legalizovaly diskriminaci Židů ve všech oblastech jejich života²¹. V listopadu téhož roku vstoupilo v platnost prováděcí nařízení, které vymezovalo, kdo je Žid a kdo míšenec; Židé tak byli

¹⁸ jeden z kritických názorů např. pravil, že „...uvedené rozšíření beztrestnosti projeví škodlivé účinky tím, že bezpečnost občanů proti bezprávním činům nedospělců bude nyní silně zmenšena...“ - Dr. V. S. (autor uveden pouze zkratkou). K zákonu o mladistvých č. 48/1931 Sb. z. a nař., Soudcovské listy, 1932; In VÁLKOVÁ, H., DÜNKEL, F. Trestní zákonodárství nad mládeží v historické a srovnávací perspektivě. 1. vydání. Praha, Vydavatelství LEGES, 1992, s. 33; v této souvislosti lze nepochybně sledovat velmi zajímavou skutečnost, že nemálo rozjitřené debaty vyvolává tato otázka i v současné době, byť se jednalo o postup opačným směrem

¹⁹ VÁLKOVÁ, H., DÜNKEL, F. Trestní zákonodárství nad mládeží v historické a srovnávací perspektivě. 1. vydání. Praha, Vydavatelství LEGES, 1992, s. 32, 33

²⁰ Norimberské zákony (Nürnberger Gesetze) představovaly primárně dva ústavní zákony, a to zákon o říšském občanství (Reichsbürgergesetz; tento zákon zbavil Židy německého občanství) a zákon na ochranu německé krve a německé cti (mj. např. zakazoval manželství i vztahy mimo něj mezi osobami židovského původu a „nežidy“); dále pak zákon o říšské vlajce (říšskou vlajkou se stala oficiálně vlajka s hákovým křížem, do té doby používaná pouze NSDAP (Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei - Německá národně socialistická strana dělnická); obsahově k nim lze počítat i např. zákon o zdravém manželství; k těmto zákonům pak byla postupně vydávána jednotlivá prováděcí nařízení - In: článek Petra Šimíčka z 5. 8. 2009 s názvem Norimberské zákony z roku 1935, dostupné na internetové adrese www.moderni-dejiny.cz/clanek-norimberske-zakony-z-roku-1935-149/

²¹ k tomu blíže viz. BRADLEY, J. Dějiny třetí říše (Německo v období nacismu). 1. vydání. Praha, VICTORIA PUBLISHING, a. s., 1995, s. 51, 52

postaveni do role jakýchsi podřadných jedinců, to vše zcela legálně, na úrovni zákona^{22,23}.

Co se týče mladistvých, příslušníci plnoprávného německého obyvatelstva spadali pod jurisdikci německých soudů a aplikoval se na ně výše zmiňovaný německý zákon o soudnictví nad mládeží (JGG z roku 1923, posléze nahrazen zákonem z roku 1943 - Reichsjugendgerichtsgesetz). Na mladistvé protektorátní příslušníky se nadále vztahoval zák. č. 48/1931 Sb. z. a n. (s výjimkou případů, kdy se dopustili trestné činnosti proti Německé říši - v takovém případě se i na ně vztahovaly německé zákony²⁴). Pokud jde o lid židovského původu včetně mladistvých, na tyto se vztahovaly výše již avizované Norimberské rasové zákony.²⁵

V období od 4. 5. 1945 do 1. 8. 1950 byl na mladistvé pachatele trestných činů žijící na území Československa opětovně aplikován zák. č. 48/1931 Sb. z. a n., poté byl bez náhrady zrušen novým trestním kodexem (zák. č. 86/1950 Sb.).²⁶

Následně byla problematika soudnictví nad mládeží součástí obecných trestních předpisů, kdy v hmotně-právní (zák. č. 140/1961 Sb., trestní zákon - dále jen tr. zákon) i procesně-právní {zák. č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád) - dále jen tr. řád} úpravě bylo obsaženo několik ustanovení dopadajících na danou problematiku.

V této (z hlediska možné výchovy či resocializace mladistvých pachatelů naprosto nevyhovující²⁷) podobě přetrvávala právní úprava trestání mladistvých

²² AILSBY, CH. Třetí říše - den po dni. 1. vydání. Praha, NAŠE VOJSKO, s. r. o., 2005, s. 67

²³ k Norimberským rasovým zákonům považují za zajímavé podotknout, že tyto svým obsahem rozhodně nebyly prvými svého druhu v Evropě; obdobně byli Židé vyloučeni z politického života a státních funkcí např. ve Španělsku v období 17. století zákonem o „čistotě krve“ (limpieza de sangre), který za plnoprávné občany označoval výhradně jedince, jejichž rodiče i prarodiče byli katolíky - blíže viz. např. LEITNEROVÁ, T. Zapomenuté děti Habsburků. 1. vydání. Praha, MELANTRICH, 1996, s. 12

²⁴ k tomu viz. např. HRUŠÁKOVÁ, M. Trestní soudnictví nad mládeží. Disertační práce. Masarykova universita v Brně, Právnická fakulta, katedra trestního práva, Brno, 2008, s. 9

²⁵ KADLECOVÁ, M. a kol. Dějiny československého státu a práva (1918 - 1945). 2. opravené vydání. Brno, Masarykova universita - Právnická fakulta, 1992, s. 116, 117

²⁶ VÁLKOVÁ, H., DÜNKEL, F. Trestní zákonodárství nad mládeží v historické a srovnávací perspektivě. 1. vydání. Praha, Vydavatelství LEGES, 1992, s. 37

²⁷ k tomu autoři návrhu ZSM v obecné části důvodové zprávy v rámci zhodnocení tehdejší právní úpravy mj. konstatují, že právní úprava se vyznačuje insuficiencí reflexe věkových zvláštností dospívání, konkrétně pak zákonné úpravě vytýkají např. nedostatečné vymezení specifík výkonu jednotlivých sankcí u mladistvých či absentující adekvátní uzákonění spolupráce s Probační a mediační službou ČR v této oblasti apod. - Důvodová zpráva k vládnímu návrhu zákona o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže a o změně některých zákonů (zákon o soudnictví ve věcech mládeže) - Sněmovní tisk č. 210/0, Poslanecká sněmovna ČR, 4. volební období, 2002 - 2006, dostupné na www.psp.cz/sqw/text/tiskt.sqw?o=4&ct=210&ct1=0

až do roku 2004, kdy k 1. 1. vstoupil v účinnost zák. č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže a o změně některých zákonů (zákon o soudnictví ve věcech mládeže). Tento předpis obsahující specifika soudnictví nad mládeží v hmotně i procesně právní oblasti platí ve znění pozdějších změn a doplňků na území ČR dosud a znamenal převratnou změnu v přístupu k postihování dětí a mládeže za trestně-právní delikty, když jeho snahou je důsledně reflektovat specifika zejména intelektového a mravního vývoje nedospělých jedinců, jež se dostanou do konfliktu se zákonem. Oproti právní úpravě předchozí přinesl především zakotvení vlastních principů přizpůsobených současnému modernímu přístupu k výchově a hlavním cílům ZSM, k nimž patří mj. rychlý a efektivní průběh řízení, které bude působit především na bázi primárního předcházení obdobným konfliktům jedince se zákonem v budoucnosti.²⁸ Rovněž pojetí trestní odpovědnosti jako takové doznalo významné změny, a to ve smyslu posunu od pojetí trestní odpovědnosti mládeže coby odpovědnosti absolutní, ke koncepci odpovědnosti relativní²⁹. Svým charakterem tato právní úprava mj. odpovídá i současným světovým trendům v soudnictví nad mládeží a požadavkům kladeným na tuto oblast některými mezinárodními dokumenty (jedná se např. o tzv. Pekingská pravidla (Minimální standardní pravidla pro soudnictví nad mládeží) či Směrnici OSN pro prevenci kriminality mládeže (tzv. Riyadská směrnice) ad.)³⁰.

Závěrem této kapitoly shledávám zajímavým výňatek z důvodové zprávy k zák. č. 48 Sb. z. a n., který pravil:

„Je již obecným míněním celého kulturního světa, že zločinnosti mládeže nestačí čeliti trestem, nýbrž že je potřebí zjišťovati a potírati ono skryté zlo, z něhož trestný čin vytryskl. ...Čeliti tomuto zlu zavčas a to nejen trestem, který je tu často prostředkem neúčinným, nespravedlivým, ba i nebezpečným, nýbrž opatřeními výchovnými, směřujícími k mravní záchraně a k polepšení mladistvého, je tu příkazem humanity

²⁸ KYNCLOVÁ, Z. a kol. Co je dobré vědět nejen o mediaci a probaci. 1. vydání. Praha, LexisNexis CZ s.r.o., 2007, s. 33

²⁹ v rámci předchozího absolutního pojetí trestní odpovědnosti mládeže nebyl zkoumán stupeň rozumové a mravní vyspělosti jedince (trestní odpovědnost tak byla podmíněna toliko dosažením stanovené věkové hranice), který je akcentován právní úpravou současnou, jež určitou mírou rozumové a mravní vyspělosti trestní odpovědnost mladistvého přímo podmiňuje (ust. § 5 ZSM) - SCHELLEOVÁ, I. a kol. Právní postavení mladistvých. 1. vydání. Praha, EUROLEX BOHEMIA s. r. o., 2004, s. 54, 55

³⁰ blíže viz. SCHELLEOVÁ, I. a kol. Právní postavení mladistvých. 1. vydání. Praha, EUROLEX BOHEMIA s. r. o., 2004, s. 45

a rozumné kriminální politiky. Jinak nelze zabránit tomu, aby ze zanedbané mládeže se doplňovaly řady zločinců z povolání a rostlo neproduktivní břímě vězeňství a pauperismu³¹.³²

³¹ pauperizací rozumíme snižování ekonomické úrovně, chudnutí; pauperismem pak masovou chudobu jako sociální jev; k tomu viz. např. LINHART, J. a kol. Slovník cizích slov pro nové století. Litvínov, Dialog, 2008, s. 285

³² MIRIČKA, A., SCHOLZ, O. O trestním soudnictví nad mládeží. Praha, Československý kompas, 1932, s. 1; In ŠÁMAL, P. a kol. Zákon o soudnictví ve věcech mládeže. Komentář. 2. vydání. Praha, C. H. Beck, 2007, s. XI.

2. K soudnictví ve věcech mládeže obecně

Struktura a obsah juvenilní kriminality v posledních dekadách zaznamenávají jisté neoddiskutovatelné změny, které je třeba reflektovat nejen v rámci koncepce právní úpravy, nýbrž i při tvorbě a realizaci metodologických postupů institucí, jež se tímto okruhem problémů na profesionální úrovni zabývají. Jedná se kupříkladu o fenomény vyplývající z odlišných hodnotových hierarchií jedinců dopouštějících se trestné činnosti, kterým je třeba přizpůsobit i systém sociální kontroly a výchovného působení. Dále, co se týče struktury delikvence, je možno hovořit o nových formách trestných činů v souvislosti s dynamickým rozvojem informačních a komunikačních technologií. V neposlední řadě je sem třeba zahrnout i zvyšující se agresivitu pachatelů.

Všechny takto popsané příčiny (ale i mnohé další) vedly k přijetí koncepce samostatného zákona upravujícího odpovědnost mládeže za protiprávní činy a postup orgánů státní moci při jejich řešení.

Konkrétní legislativní změny se pak projevily nejen v přijetí zák. č. 218/2003 Sb. - ZSM, ale i např. ve zřízení nové instituce věnující se zmírňování následků kriminality a terciární prevenci³³ na odborné bázi. Touto institucí je Probační a mediační služba ČR (dále jen PMS).

2.1. Teoreticko-právní východiska dané problematiky

Stávající právní úprava soudnictví nad mládeží, jak již bylo výše nastíněno, je obsažena především v zák. č. 218/2003 Sb. - ZSM.

Účelem ZSM (který je důsledně vystavěn na principu restorativní justice³⁴), vyjádřeným v ust. § 1 tohoto předpisu, je stanovení podmínek odpovědnosti mládeže za trestně-právní delikty, dále vymezení opatření, jež je možno za takové jednání uložit,

³³ **terciární prevence** je zaměřena na jedince či skupiny, u nichž již došlo k určité formě defektu, kterému má prevence svým zaměřením předcházet - BAKOŠOVÁ, Z. Sociálna pedagogika ako životná pomoc. 3. rozšířené a aktualizované vydání. Univerzita Komenského Bratislava, Filozofická fakulta, public promotion, s. r. o., 2008, s. 62

³⁴ koncept restorativní justice představuje reakci společnosti na nárůst některých sociálně patologických jevů spadajících do oblasti trestně-právně postizitelného jednání, jehož důsledné prevenci není klasická retributivní justice schopna již plnohodnotně čelit tak, aby byla společnost adekvátním způsobem chráněna před pachateli trestných činů s tím, že pojetí restorativní justice vychází v prvé řadě z možnosti mimosoudního řešení trestních věcí při výrazném posílení postavení poškozeného v rámci řešení vzniklého konfliktu - k tomu srov. KARABEC, Z. Koncept restorativní justice; In Restorativní justice. Sborník příspěvků a dokumentů. Praha, Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2003, s. 8

a v neposlední řadě postup soudů v předmětných věcech. Primárními cíli jsou zejména individuální prevence (tj. profylaktické působení na konkrétního pachatele se snahou odradit jej od páchaní trestné činnosti), další nenarušený vývoj mladistvého směrem k budoucímu životu v souladu se zákonem, včetně příslušné míry jeho socializace ve smyslu nalezení vhodného společenského uplatnění, a rovněž i harmonizace spáchaným činem narušeného vztahu, včetně odstranění proviněním způsobené škody. Uvedené ustanovení taktéž pamatuje na účel generálně preventivní (tj. preventivní působení na ostatní členy společnosti).

Co se týče vztahu ZSM k obecným právním předpisům {tr. zákoník, tr. řád, zák. č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád ve znění pozdějších změn a doplňků, dále zák. č. 94/1963 Sb., o rodině ve znění pozdějších změn a doplňků (dále jen zákon o rodině), jakož i zák. č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí ve znění pozdějších změn a doplňků}, je zde uplatňována tzv. zásada speciality (latinsky *lex specialis derogat legi generali*), což znamená, že pokud ZSM neobsahuje zvláštní úpravu, užije se i na mladistvé úprava obsažená v obecných právních předpisech (ust. § 1 odst. 3 ZSM).

K pochopení bazálních souvislostí považuji za nezbytné vymezit některé základní termíny tak, jak o nich hovoří ZSM.

Výchozí pojmy jsou definovány v ust. § 2 ZSM, dle něž se mládeží rozumí děti a mladiství. Pokud jde o děti, zákonodárce dále hovoří o dítěti mladším patnácti let, jímž je osoba, která v době spáchaní činu jinak trestného {tj. dle dikce ZSM jsou některé činy „za určitých okolností trestné, zatímco za jiných nikoliv. Pro označení těch z nich, které jsou beztrestné vzhledem ke konkrétním okolnostem charakterizujícím osobu pachatele (jinak by však trestné byly), používá zákon o soudnictví ve věcech mládeže označení činy jinak trestné“³⁵} nedovršila patnáctý rok věku. Mladistvým zákon označuje toho, kdo v době spáchaní provinění (tj. trestný čin spáchaný mladistvým - ust. § 6 odst. 1 ZSM) dovršil patnáctý rok a nepřekročil osmnáctý rok věku.

³⁵ komentář k trestnímu zákoníku - Trestní zákoník (EVK), 1. vydání, 2009, s. 832, dostupné na www.beck-online.cz (<http://www.beck-online.cz/legalis/document-view.seam?type=html&documentId=nnptembqg5pwwk232heyc443cl4zdambt14zdcoc7obtdqoi&conversati onId=907244#selected-node>)

Soudnictvím nad mládeží jsou pak dle ZSM pověřeny soudy pro mládež, které jsou představovány zvláštními senáty, event. předsedy takových senátů či samosoudci příslušných okresních, krajských, vrchních soudů a Nejvyššího soudu ČR.

Uzná-li soud pro mládež mladistvého vinným spácháním provinění, má možnost mu uložit opatření, a to buď výchovné, ochranné či trestní (ust. § 10 odst. 1 ZSM), jejichž účelem je „*především vytvoření podmínek pro sociální a duševní rozvoj mladistvého se zřetelem k jím dosaženému stupni rozumového a mravního vývoje, osobním vlastnostem, k rodinné výchově a k prostředí mladistvého, z něhož pochází, i jeho ochrana před škodlivými vlivy a předcházení dalšímu páchaní provinění*“³⁶. Užití trestních opatření pak přichází v úvahu až jako ultima ratio, tj. krajního prostředku, v případech, kdy by nebylo možno dosáhnout účelu ZSM za užití opatření výchovných či ochranných - současné směřování trestního soudnictví nad mládeží je vedeno primárně zásadou přednosti výchovy před represí. Přísné trestání mladistvých totiž obvykle nevede k jejich nápravě, nýbrž k vytvoření postoje permanentní opozice vůči společnosti, čímž dochází k prohlubování rozporu mezi jedincem a societou, jeho následnému zatvrzení, a tím vytvoření jakéhosi „bludného“ kruhu nepochopení, vzájemné netolerance, až případné následné sociální exkluze³⁷ takového jedince se všemi fatálními důsledky, jež tento stav nese. Nicméně samozřejmě ZSM umožňuje v případech velmi závažných či opakovaných provinění uložit i citelná trestní opatření, včetně odnětí svobody.³⁸

Dítěti mladšímu patnácti let lze pak za čin jinak trestný uložit opatření, která nejsou dále kategorizována, jak je tomu u mladistvých (ust. § 93 odst. 1 ZSM).

³⁶ ust. § 9 odst. 1 ZSM

³⁷ **sociální exkluzi**, jako jeden z významných činitelů sociálně patologických jevů, jimž je přisuzována úzká souvislost s nízkými příjmy, socio-ekonomickou nerovností, neschopností některých skupin efektivně se začlenit do standardních socio-kulturních vztahů, lze pak charakterizovat v protipólu k sociálnímu začlenění (inkluzi) coby vyloučení jedince (či skupin) ze společenského života; jedná se o termín, který zhruba od 70. let 20. století postupně nahrazuje termín **chudoba**, jehož význam se pojímá jako užší s tím, že označuje víceméně pouze hrubou insuficienci ekonomického zajištění, která způsobuje závislost jedince na pomoci společnosti - blíže viz. MÜHLPACHR, P. a kol. Sociální pedagogika II. Brno, Institut mezioborových studií Brno, 2011, s. 189; chudoba a snižování životní úrovně nejnižších příjmových skupin obyvatelstva jako jedny z aspektů potenciálně způsobující sociální exkluzi jsou velmi významným jevem posledních tří desetiletí charakteristickým pro všechny současné společnosti; uvedené aspekty se týkají nejen zemí rozvojových, ale i států s rozvinutými ekonomikami, které proti nim bojují stále větším přerozdělováním příjmů státních rozpočtů, avšak jejich snaha nalézt adekvátní řešení, které by těmto problémům efektivně předcházelo, dosud selhává - k tomu srov. např. JORDAN, B. A Theory of Poverty & Social Exclusion. First published. Great Britain, Cambridge, POLITY PRESS, 1996, s. 1 - 4

³⁸ k tomu srov. KYNCLOVÁ, Z. a kol. Co je dobré vědět nejen o mediaci a probaci. 1. vydání. Praha, LexisNexis CZ s.r.o., 2007, s. 34 - 36

Dále považuji za neméně důležité pojednat o některých nejdůležitějších zásadách, jimiž je soudnictví ve věcech mládeže ovládáno a které jsou pro tuto oblast českého trestního práva specifické.

Na tomto místě je opětovně třeba zdůraznit podstatu ukládaných opatření, jejichž kruciálním smyslem je zaměření na obnovu harmonie proviněním či činem jinak trestným narušeného sociálního vztahu a výchovné působení na delikventní jedince za účelem jejich plnohodnotného začlenění do rodinného a sociálního prostředí, jakož i prevence kriminality (ust. § 3 odst. 1 ZSM). Opatření by tak měla vykazovat znaky výchovné, ochranné i léčebně-preventivní, zřídka však samozřejmě mohou v úvahu připadat jako neadekvátnější opatření internačního charakteru³⁹.

Ještě více nežli u dospělých pachatelů je zde kladen důraz na individualizaci a přiměřenost uloženého opatření, když soud musí při svém rozhodování zohledňovat mj. osobnostní charakteristiky nedospělého pachatele, jakož i jeho zdravotní stav, osobní, rodinné a sociální poměry, uložené opatření musí rovněž odpovídat povaze a závažnosti spáchaného deliktu (ust. § 3 odst. 3 ZSM⁴⁰ - jedná se o hmotně-právní⁴¹ zásadu individualizace trestního postihu). Stejná specifika musí být brána v potaz i v rámci vedení celého řízení ve věcech mládeže, v němž příslušné orgány nadto spolupracují s orgány sociálně-právní ochrany dětí⁴² (ust. § 3 odst. 4 ZSM - jedná se o vyjádření individualizace trestního postihu v procesně-právním pojetí).

Dále je v řízení dle ZSM přikládán velký význam dodržování ochrany soukromí stíhané osoby i její oběti a rovněž tak zachovávání zásady presumpce nevinny (ust. § 3 odst. 5 ZSM).

³⁹ SCHELLEOVÁ, I. a kol. Právní postavení mladistvých. 1. vydání. Praha, EUROLEX BOHEMIA s. r. o., 2004, s. 46

⁴⁰ ust. § 3 odst. 3 ZSM dále výslovně zapovídá diskriminaci dítěte či mladistvého vzhledem k politickému či náboženskému smýšlení jeho nebo jeho rodičů apod.

⁴¹ právní teorie rozlišuje trestní právo hmotné (materiální), které určuje, co je trestný čin a jakou sankci lze za takový čin uložit, a trestní právo procesní (formální), které upravuje postup orgánů činných v trestním řízení (soud, státní zástupce a policejní orgán - ust. § 12 odst. 1 tr. řádu) - k tomu srov. např. JELÍNEK, J. a kol. Trestní právo procesní. Aktualizované vydání. Praha, EUROLEX BOHEMIA s. r. o., 2002, s. 15

⁴² orgány sociálně-právní ochrany dětí jsou krajské úřady, obecní úřady obcí s rozšířenou působností, obecní úřady, Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR, Úřad pro mezinárodněprávní ochranu dětí, obce a kraje v samostatné působnosti, komise pro sociálně-právní ochranu dětí a další fyzické a právnické osoby, mají-li k dané činnosti pověření; sociálně-právní ochrana dětí pak spočívá v ochraně práva dítěte na kladný vývoj a odpovídající výchovu, v ochraně dalších zájmů dítěte počítaje v to záštitu jeho majetkových záležitostí a v neposlední řadě zajišťování nápravy dysfunkčních rodinných vztahů - viz. ust. § 1 odst. 1 a § 4 zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších změn a doplňků; blíže k tomu srov. např. KEJDOVÁ, M., VANĀKOVÁ, Z. Právo a sociální politika. Brno, Institut mezioborových studií Brno, 2007, s. 170

Stejně jako v trestním řízení obecně, i v řízení podle ZSM se uplatňuje zásada rychlosti a hospodárnosti řízení, jakož i princip reflexe požadavku, aby poškozený dosáhl náhrady škody, jež mu byla protiprávním činem způsobena (ust. § 3 odst. 6 a odst. 7 ZSM).

S ohledem na charakter této práce považuji za vhodné zevrubněji se věnovat zásadě vyjádřené v ust. § 3 odst. 8 ZSM, které praví, že „*soudci, státní zástupci, příslušníci policejních orgánů a úředníci probační a mediační služby působící v trestních věcech mládeže musí mít zvláštní průpravu pro zacházení s mládeží*“⁴³. Otázkou pak dle mého názoru zůstává, co si představit pod pojmem „zvláštní průprava pro zacházení s mládeží“. Prof. JUDr. Helena Válková, CSc. (2007) příslušné ustanovení komentuje tak, že dotčené osoby by měly disponovat „*dostatkem životních zkušeností a zvláštní přípravou pro zacházení s mládeží*“⁴⁴. Nicméně ani zde není blíže specifikován obsah daného pojmu.

Osobně se domnívám, že individuální předpoklady pro výkon práce s delikventní mládeží by měly zahrnovat krom úplné znalosti dané problematiky z pohledu práva i vědomosti z oblasti filosofie (coby fundamentu, o jehož poznatky se opírají veškeré ostatní vědní disciplíny), sociologie (jakožto vědního oboru zabývajícího se v prvé řadě systematickým zkoumáním integračních a dezintegračních sil působících v rámci sociálního chování a sociálních skupin⁴⁵, definovaného I. A. Bláhou jako nauka „*o jevech strukturovaného soužití mnohých jedinců a jejich tvořivých činností, regulovaných kolektivními potřebami*“⁴⁶), psychologie (a to jak psychologie obecné, tak zejména psychologie sociální, která zkoumá chování a prožívání lidí v kontextu existence v societě⁴⁷) a v neposlední řadě pedagogiky (jako vědy o výchově a vzdělávání v širším společenském kontextu).⁴⁸ Na osvojování takových znalostí by se pak mělo zaměřovat i další vzdělávání soudců (asistentů

⁴³ k dané problematice je třeba podotknout, že výčet osob, u nichž je třeba věnovat zvláštní pozornost přípravě pro práci s mládeží, není zdaleka vyčerpávající, nepochybně je nezbytné sem zahrnout např. i vyšší soudní úředníky (byť o této součásti odborného aparátu soudů se odborná literatura většinou nezmiňuje), kteří rovněž působí v rámci senátů soudů pro mládež (ponejvíce ve vykonávacím řízení) a jejichž činnost se řídí zákonem č. 121/2008 Sb., o vyšších soudních úřednících a vyšších úřednících státního zastupitelství a o změně souvisejících zákonů, ve znění pozdějších změn a doplňků

⁴⁴ ŠÁMAL, P. a kol. Zákon o soudnictví ve věcech mládeže. Komentář. 2. vydání. Praha, C. H. Beck, 2007, s. 33

⁴⁵ SEKOT, A. Sociologie v kostce. 3. rozšířené vydání. Brno, Paido, 2006, s. 9

⁴⁶ BLÁHA, I. A. Sociologie. Praha, Academia, 1968, s. 40; In SEKOT, A. Sociologie v kostce. 3. rozšířené vydání. Brno, Paido, 2006, s. 9

⁴⁷ KOHOUTEK, R. Sociální psychologie. Brno, Institut mezioborových studií Brno, 2004, s. 4

⁴⁸ přičemž poznatky všech zmiňovaných disciplín v sobě kumuluje sociální pedagogika

soudců, vyšších soudních úředníků), státních zástupců, policistů a probačních úředníků, kteří se předmětné problematice profesionálně věnují, a to zejména ve směru propojení teoretických poznatků s trestně-právní praxí v oblasti juvenilní delikvence.⁴⁹

2.2. Probační a mediační služba ČR jako orgán aplikační praxe

Probační a mediační služba ČR je relativně mladou institucí, která byla zřízena zák. č. 257/2000 Sb., o probační a mediační službě a o změně zákona č. 2/1969 Sb., o zřízení ministerstev a jiných ústředních orgánů státní správy České republiky, ve znění pozdějších předpisů, zákona č. 65/1965 Sb., zákoník práce, ve znění pozdějších předpisů a zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí (zákon o Probační a mediační službě), ve znění pozdějších předpisů (dále jen zákon o PMS), a to s účinností k 1. 1. 2001.

Jak vyplývá již ze samotného názvu instituce, klíčovými oblastmi její činnosti jsou probace a mediace.

Probačí se rozumí organizace a výkon dohledu nad pachateli trestných činů, kontrola výkonu alternativních trestů a působení a pomoc pachatelům za účelem vedení řádného života včetně dodržování zákonných podmínek uložených trestů.⁵⁰

Mediaci lze obecně chápat jako způsob řešení konfliktu, v němž vystupuje nezaujatá strana - mediátor, která pomáhá nalezení přijatelného východiska z takovéto situace. V trestním řízení pak mediací rozumíme činnost prováděnou před rozhodnutím soudu ve věci samé se souhlasem obviněného a poškozeného, která směřuje k urovnání konfliktního stavu vzniklého ve spojitosti s trestným činem, přičemž PMS při této činnosti vystupuje v roli mediátora.⁵¹

⁴⁹ následnému odbornému vzdělávání soudců, státních zástupců a dalších osob se v resortu Ministerstva spravedlnosti ČR věnuje Justiční akademie, jež má na starosti mj. výzkum a analýzu potřeb a požadavků těchto profesních skupin na další vzdělávání - zdroj: http://www.jacz.cz/index.php?option=com_content&view=category&layout=blog&id=12&Itemid=1&lang=cs

⁵⁰ ust. § 2 odst. 1 zákona o PMS

⁵¹ MATOUŠEK, O. a kol. Sociální práce v praxi. 1. vydání. Praha: Portál, s.r.o., 2005, s. 283

Úkoly PMS jsou plněny jednak úředníky PMS, a jednak asistenty PMS. Úředníkem PMS může být pouze osoba bezúhonná, způsobilá k právním úkonům, s vysokoškolským vzděláním magisterského stupně ve společenskovědní oblasti a dále musí taková osoba absolvovat odbornou zkoušku. Asistentem PMS se pak může stát fyzická osoba starší 21 let, která rovněž musí být bezúhonná, způsobilá k právním úkonům a musí mít dovršené středoškolské vzdělání v oblasti společenskovědní.⁵²

Při své činnosti se PMS řídí jednak příslušnými zákonnými ustanoveními, jednak metodickými standardy PMS pro příslušné oblasti⁵³.

Základními cíli aktivit PMS jsou integrace obviněného (tj. směřování jeho osoby k vedení života v souladu se všemi společností stanovenými normami), participace poškozeného (zejména ve smyslu účasti poškozeného na procesu řešení následků trestné činnosti za účelem harmonizace narušeného vztahu) a ochrana společnosti (tzn. především předcházení další kriminalitě a zajištění efektivního výkonu uložených alternativních trestů).⁵⁴ Při jejich naplňování by se úředníci i asistenti měli řídit zejména následujícími zásadami - zásada důstojnosti jednání s klienty, zásada zákonnosti, ale i zásada individualizace či motivace klientů při řešení následků trestné činnosti.⁵⁵

Konkrétní činnosti PMS, co se týče probačních aktivit, spočívají v první řadě v kontrole zkušební doby⁵⁶, jež je možno v různých alternativách uložit v souladu s příslušnými ustanoveními trestního zákoníku, trestního řádu a ZSM. Zkušební doba se ukládá např. u trestu odnětí svobody podmíněně odloženého (ust. § 81 a násl. tr. zákoníku), podmíněného propuštění z výkonu nepodmíněného trestu odnětí svobody - tzv. parole (ust. § 88 a § 89 tr. zákoníku), podmíněného zastavení trestního stíhání (ust. § 307 a § 308 tr. řádu) a dle ZSM se pak jedná např. o institut peněžitého opatření s podmíněným odkladem výkonu (ust. § 14 ZSM). Dále sem spadá zajišťování dohledu nad odsouzeným ve smyslu ust. § 84 a násl. tr. zákoníku a ust. § 24 odst. 1 písm. j)

⁵² ust. § 6 zákona o PMS

⁵³ tyto metodické normy jsou k dispozici na internetových stránkách www.pmscr.cz

⁵⁴ MATOUŠEK, O., KROFTOVÁ, A. Mládež a delikvence. 2. aktualizované vydání. Praha, Portál, s. r. o., 2003, s. 197

⁵⁵ MATOUŠEK, O. a kol. Sociální práce v praxi. 1. vydání. Praha, Portál, s.r.o., 2005, s. 286 - 287

⁵⁶ jde o situace, kdy odsouzenému sice není uložen dohled, nicméně zásah probačních úředníků vyžaduje některé z uložených přiměřených omezení či povinností (ust. § 48 odst. 4 tr. zákoníku); v takovém případě příslušný soud požádá PMS o součinnost při kontrole dodržování takových omezení či povinností; z praxe možno uvést jako příklad uloženou povinnost zdržet se v průběhu zkušební doby požívání alkoholických nápojů, jejíž dodržování nemá soud možnost jiným způsobem revidovat

a ust. § 33 ZSM, zajišťování výkonu některých alternativních trestů (zejména obecně prospěšných prací, domácího vězení či zákazu vstupu na sportovní, kulturní a jiné společenské akce) a příprava podkladů pro rozhodnutí soudu o trestu - tzv. soudní pomoc^{57, 58}. Působnost PMS při výkonu rozhodnutí je pak mj. vymezena v ust. § 75 ZSM, jež stanoví, v kterých případech probační úředníci dohlíží nad vedením řádného života mladistvým.

Pokud se jedná o aktuálně problematické otázky týkající se PMS, v obecné rovině nutno zmínit na prvním místě zejména nedostatky v oblasti personální, kdy v souvislosti s přijetím nového trestního kodexu došlo k nikoli nevýznamnému nárůstu úkolů⁵⁹, jež jsou na zaměstnance PMS kladeny, nikoli však již k adekvátnímu navýšení počtu kompetentních pracovníků. K tomuto považují za zajímavé podotknout, že například ve Velké Británii jsou dozorem nad výkonem trestu „zákazu vycházení z domu“ (tj. obdoba domácího vězení) pověřovány osoby poskytující službu elektronického monitoringu, event. přímo dodavatelé monitorovacích zařízení, nikoli probační služba (National Probation Service - národní probační služba pro Anglii a Wales)⁶⁰.

Další důležitou, poněkud problematickou, otázkou lze shledat spolupráci PMS s orgány činnými v trestním řízení, zejména pak se soudy, které stále nepovažují v některých případech PMS za rovnocenného partnera. Uvedené je s největší pravděpodobností důsledkem poměrně krátkého období existence této instituce v ČR, které je pro konservativní prostředí české justice nedostačující k vytvoření potřebného vztahu důvěry a efektivní součinnosti při dosahování společných cílů.

⁵⁷ někteří autoři, např. Mgr. Martin Kracík (absolvent Univerzity Karlovy v Praze, Fakulty humanitních studií, obor občanský sektor a dále oboru sociální pedagogika na Pedagogické fakultě Technické univerzity v Liberci, který se dlouhodobě věnuje mediálním činnostem - ŠTERN, P. a kol. Probace a mediace: Možnosti řešení trestných činů. 1. vydání. Praha, Portál, s.r.o., 2010, s. 210), řadí tuto tzv. soudní pomoc mezi činnosti mediální - toto pojetí vyplývá patrně s odlišného přístupu k téže problematice z pohledu práva a sociální práce

⁵⁸ k tomu srov. např. ŠČERBA, F. Alternativní tresty a opatření v nové právní úpravě. 1. vydání. Praha, Leges, 2011, s. 359 - 381; nebo rovněž i ŠTERN, P. a kol. Probace a mediace: Možnosti řešení trestných činů. 1. vydání. Praha, Portál, s. r. o., 2010, s. 71 - 129, 149 - 164

⁵⁹ např. v souvislosti s novými tresty domácího vězení (obzvláště za situace, kdy dosud neexistuje možnost elektronického monitoringu pohybu odsouzených) a zákazu vstupu na sportovní, kulturní a jiné společenské akce, ale i ve spojitosti se změnami týkajícími se výkonu trestu obecně prospěšných prací

⁶⁰ časopis Trestní právo, ročník XII., č. 5, Praha, LexisNexis CZ s. r. o., 2007, s. 28 - 34, článek Mgr. Evy Žatecké Národní probační služba ve Velké Británii

V souvislosti s výše uvedeným lze dle mého mínění v této chvíli sumarizovat, že soudnictví nad mládeží v ČR, byť doznalo od devadesátých let 20. století značných změn (nejvýznačnější z nich bylo právě přijetí ZSM), stále ještě nedosahuje potřebné úrovně využívání všech možností aplikace veškerých dostupných prostředků méně formální povahy, které nabízejí další vědní a profesní obory, jako jsou např. skupinové sociální poradenství či sociálně-pedagogická rodinná pomoc⁶¹.

⁶¹ o možnostech většího využívání takovýchto „neformálních“ postupů bylo pojednáváno v různých dílech již v devadesátých letech 20. století - k tomu srov. např. VÁLKOVÁ, H., DÜNKEL, F. Trestní zákonodárství nad mládeží v historické a srovnávací perspektivě. 1. vydání. Praha, Vydavatelství LEGES, 1992, s. 54

3. Výchovná a ochranná opatření ukládaná mladistvým a jejich výkon

Zákon o soudnictví ve věcech mládeže rozlišuje, jak již bylo výše nastíněno, u mladistvých opatření výchovná, ochranná a trestní.

Kromě samotného uložení jednoho z typů opatření je u mladistvých provinilců možno zvolit ze strany příslušných orgánů činných dle ZSM (tj. v daném případě v přípravném řízení státní zástupce a v řízení před soudem soudce pro mládež) některý z hmotně či procesně-právních alternativních postupů. Těmito jsou jednak upuštění od uložení trestního opatření a podmíněné upuštění od uložení trestního opatření jako hmotně-právní instituty (ust. § 11 - 14 ZSM), a jednak zvláštní způsoby řízení coby procesně-právní instrumenty, mezi které patří podmíněné zastavení trestního stíhání (ust. § 307 a 308 tr. řádu), narovnání (ust. § 309 - 314 tr. řádu) a odstoupení od trestního stíhání (ust. § 70 a 71 ZSM)^{62, 63}.

V této kapitole budou popsána specifika jednotlivých výchovných a ochranných opatření ukládaných mladistvým včetně jejich výkonu⁶⁴, přičemž trestním opatřením bude s ohledem na jejich význam a rozsah dané problematiky, jakož i odlišnost v rozsahu represivního působení, věnována samostatná část práce.

3.1. Výchovná opatření

Výchovná opatření sama o sobě jsou svým charakterem takřka prosta represivního momentu⁶⁵, jejich smyslem a účelem je zejména pedagogické působení na mladistvého s cílem pozitivního ovlivnění jeho psycho-sociálního vývoje, životního

⁶² zvláštní způsoby řízení jsou vyjmenovány v ust. § 69 ZSM

⁶³ rozdíl mezi hmotně a procesně-právními instituty spočívá v daném případě ve skutečnosti, že při užití prvně jmenovaných dojde k vyslovení viny, avšak neuložení trestního opatření, zatímco procesní odklony představují situaci, kdy rozhodování o vině a příslušném opatření zcela absentuje

⁶⁴ ZSM upravuje výkon pouze některých opatření, ostatní se řídí obecnými předpisy (tj. zejména tr. zákoníkem a tr. řádem)

⁶⁵ uvedené však neznamená, že by výchovná opatření nemohla v některých případech působit i represivním momentem - k tomu srov. např. ŠÁMAL, P. a kol. Zákon o soudnictví ve věcech mládeže. Komentář. 3. vydání. Praha, C. H. Beck, 2011, s. 151

stylu a budoucího života celkově tak, aby se již nedopouštěl chování v rozporu se společenskými normami.⁶⁶

Jedná se o institut s velkým potenciálem možného působení na mladistvého, jeho individuální životní podmínky, osobní, rodinné a případně pracovní poměry, rozvoj žádoucích osobnostních charakteristik a k odstranění faktorů, jež nezletilce vedly k protiprávnímu jednání. ZSM zde plně reflektuje přístup k mladistvým jako k osobnostem, jejichž duševní vývoj není dosud v plném rozsahu dokončen, a je zde tedy reálná šance výchovnými vlivy odklonit jedince z dráhy kriminálně závadového chování. Praktické působení výchovných opatření by pak mělo být co nejvíce cílené a systematické, aby tak mj. bylo zabráněno přístupu mladistvého do prostředí, které jej přivedlo na scestí (kupříkladu uložením vhodného výchovného omezení), a dále aby byly odstraněny přímé příčiny delikventního jednání (např. přiměřenými povinnostmi). Výchovná opatření by zároveň měla mladistvého vést a usměrňovat na cestě k jeho lepšímu začlenění do běžného života společnosti a současně mu pomoci zkonsolidovat potřebné sociální vztahy (zejména k rodině apod.).⁶⁷

K jejich uložení lze přistoupit buď v případě využití některé z hmotné či procesně-právních alternativ popsanych výše, event. současně s uložením opatření ochranného nebo trestního (případně obou), jejich užití je však možné i samostatně, je-li z průběhu řízení zřejmé, že takováto sankce bude postačovat k naplnění účelu ZSM (tj. dosavadní průběh řízení má na mladistvého provinilce dostatečný výchovný vliv, což se může projevat např. dobrovolnou spoluprací mladistvého s úředníkem PMS za účelem nalezení vhodných volnočasových aktivit, které by zahrnovaly i činnosti spojené s možností výdělků (kupříkladu brigády) využitelného k úhradě způsobené škody)^{68, 69}.

Výchovná opatření lze nadto mladistvým ukládat již v průběhu samotného řízení, tedy před pravomocným skončením věci, a to pouze za podmínky jejich souhlasu, který lze kdykoli před právní mocí meritorního rozhodnutí (tj. rozhodnutí

⁶⁶ ŠČERBA, F. Alternativní tresty a opatření v nové právní úpravě. 1. vydání. Praha, Leges, 2011, s. 338, 339

⁶⁷ ŠÁMAL, P. a kol. Zákon o soudnictví ve věcech mládeže. Komentář. 3. vydání. Praha, C. H. Beck, 2011, s. 149 - 152

⁶⁸ KYNCLOVÁ, Z. a kol. Co je dobré vědět nejen o mediaci a probaci. 1. vydání. Praha, LexisNexis CZ s.r.o., 2007, s. 35

⁶⁹ ust. § 15 odst. 1 ZSM

ve věci samé) odvolat (tímto projevem vůle učiněným vůči soudu pro mládež či státnímu zástupci je výkon výchovného opatření ukončen a v řízení se dále pokračuje standardním způsobem).⁷⁰

Výkon výchovných opatření končí buď splněním, je-li jím mladistvému uloženo jednorázové plnění, např. vykonání společensky prospěšné činnosti, jednorázovým provedením, které připadá v úvahu u napomenutí s výstrahou, nebo nejdéle uplynutím zkušební doby, jestliže bylo výchovné opatření uloženo vedle opatření trestního se zkušební dobou. Jestliže je výchovné opatření ukládáno samostatně, nebo vedle ochranného či trestního opatření, u nějž není stanovena zkušební doba, může trvat maximálně po dobu tří let.⁷¹

Co se týče trestněprávních důsledků případného neplnění uložených výchovných opatření, zákon zde nestanoví žádné specifické následky. V rovině trestního práva mladistvému hrozí pouze např. přeměna podmíněného trestního opatření, vedle nějž bylo výchovné opatření uloženo, či pokračování v trestním stíhání, které bylo podmíněně zastaveno apod.

Dále je v obecné rovině třeba zmínit, že určitá výchovná opatření lze nezletilým uložit i podle jiných právních předpisů. Jmenovitě pak např. dle zákona o rodině (ust. § 43), zák. č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí ve znění pozdějších změn a doplňků (ust. § 13), ale i např. dle vyhlášky Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy ČR, č. 13/2005 Sb., o středním vzdělávání a vzdělávání v konzervatoři (ust. § 10), přičemž některá z nich jsou velmi obdobného charakteru jako výchovná opatření dle ZSM. Zásadní rozdíl nicméně spočívá v intenzitě závadového chování postihovaného jedince, kdy jediný ZSM disponuje legálním zmocněním postihovat tu činnost dětí a mladistvých, která je charakterizována jako trestná činnost v souladu s příslušnými právními předpisy.

⁷⁰ ust. § 15 odst. 3 ZSM

⁷¹ ust. § 15 odst. 1 ZSM; k tomu blíže např. ŠÁMAL, P. a kol. Zákon o soudnictví ve věcech mládeže. Komentář. 2. vydání. Praha, C. H. Beck, 2007, s. 201

Ustanovení § 15 odst. 2 ZSM pak taxativně vyjmenovává výchovná opatření, kterými jsou dohled probačního úředníka, probační program, výchovné povinnosti, výchovná omezení a napomenutí s výstrahou.

Výchovné opatření spočívající v **dohledu probačního úředníka** je upraveno v ust. § 16 ZSM, kde je vymezeno, co se rozumí pojmem dohled, co je jeho účelem a rozsah povinností mladistvého při výkonu dohledu.

Dohled představuje kontrolu chování dospívajícího v jeho přirozeném prostředí, výchovného působení ze strany rodičů a dodržování soudem uložených podmínek, jakož i cílené ovlivňování chování a jednání osoby, jíž byl dohled uložen, tak, aby odpovídalo všem sociálním normám. Účelem je zajištění přiměřené ochrany společnosti a zároveň poskytnutí pomoci a poradenství mladistvému, pro jeho řádné začlenění do společnosti.

Probační dohled se uskutečňuje podle probačním úředníkem sestaveného plánu dohledu, který musí korespondovat jednak s konkrétními požadavky stanovenými v příslušném soudním rozhodnutí a jednak s individuálními možnostmi a potřebami mladistvého s přihlédnutím k jeho sociálnímu zázemí, ekonomickým, rodinným a dalším poměrům.

Dohled probíhá formou návštěv mladistvého u konkrétního úředníka PMS, a to ve lhůtách, které tento pracovník stanoví (zpočátku lze předpokládat intenzivnější kontakt, v dalších fázích se mohou intervaly mezi schůzkami postupně prodlužovat, bude-li to vzhledem k aktuálnímu stavu vhodné). Z podstaty účelu tohoto výchovného opatření mj. vyplývá, že realizace dohledu by se neměla omezovat pouze na formální setkávání úředníka a „klienta“ na pracovišti PMS⁷², nýbrž měla by být spojena i s fyzickou kontrolou a návštěvami příslušného úředníka mladistvého v jeho přirozeném prostředí, tj. např. v rodině, ve škole, v práci apod.⁷³ V praxi však takový postup není zcela standardní, a to z několika důležitých důvodů. Jedním z nich je nepochybně časová a finanční náročnost takového počínání. Dalším neméně významným faktorem, který ovlivňuje rozhodnutí k osobní návštěvě „klienta“ v jeho sociálním prostředí, je skutečnost, že tyto situace s sebou mohou přinášet určitý typ bezpečnostních rizik v podobě možných verbálních, ale i fyzických útoků na úředníka

⁷² tato skutečnost rovněž vyplývá z ust. § 80 odst. 2 ZSM

⁷³ ŠÁMAL, P. a kol. Zákon o soudnictví ve věcech mládeže. Komentář. 2. vydání. Praha, C. H. Beck, 2007, s. 225

PMS, který není úřední osobou⁷⁴ a nedisponuje tedy právem na zvláštní ochranu podle tr. zákoníku (jedná se např. o trestný čin podle ust. § 325 - násilí proti úřední osobě či ust. § 326 - vyhrožování s cílem působit na úřední osobu).

O průběhu výkonu dohledu zpracovává probační úředník v pravidelných intervalech (nejméně jednou za 6 měsíců) informativní zprávy, které předkládá soudu, příp. státnímu zastupitelství, jímž byl dohled uložen. V této zprávě sumarizuje stav plnění uložených výchovných opatření, osobní, rodinné a sociální poměry, jakož i aktuální životní situaci mladistvého. V případě, že mladistvý porušuje podmínky dohledu, informuje o tom probační úředník soud nebo státní zastupitelství bez zbytečného odkladu, jedná-li se o porušení méně závažné, může úředník udělit mladistvému výstrahu. K tomu však může dojít maximálně dvakrát v jednom roce.⁷⁵

Probačním programem⁷⁶ jako dalším z výchovných opatření se mladistvému ukládá povinnost absolvovat některý z probačních programů schválených a akreditovaných ministrem spravedlnosti a zapsaných do seznamu akreditovaných probačních programů, které Ministerstvo spravedlnosti ČR za tímto účelem vede.

Termínem probační program „...se rozumí zejména program sociálního výcviku, psychologického poradenství, terapeutický program, program zahrnující obecně prospěšnou činnost, vzdělávací, doškolovací, rekvalifikační nebo jiný vhodný program k rozvíjení sociálních dovedností a osobnosti mladistvého, a to s různým režimem omezení v běžném způsobu života, který směřuje k tomu, aby se mladistvý vyhnul chování, které by bylo v rozporu se zákonem, a k podpoře jeho vhodného sociálního zázemí a k urovnání vztahů mezi ním a poškozeným.“⁷⁷ Uvedený výčet je pouze demonstrativního charakteru a v praxi se tedy může jednat i o jiný typ probačního programu. Tyto programy mohou být jak ambulantního, tak i ústavního typu.

K uložení výchovného opatření probačního programu může soud přistoupit za kumulativního (tj. současného) splnění tří zákonných podmínek. Program musí být odpovídající potřebám mladistvého (jeho aktuální životní situaci a otázkám, jejichž

⁷⁴ tr. zákoník v ust. § 127 vyjmenovává úřední osoby, kterými jsou: soudce, státní zástupce, prezident ČR, poslanec či senátor Parlamentu ČR, člen Vlády ČR a další osoby zastávající veřejné funkce, člen zastupitelstva nebo odpovědný úředník územní samosprávy, orgánu státní správy či jiného orgánu veřejné moci, příslušník ozbrojených sil, bezpečnostního sboru či strážník obecní policie, soudní exekutor při výkonu exekuční činnosti, notář v rámci činnosti soudního komisaře, finanční arbit a jeho zástupce, fyzická osoba ustanovená lesní stráží, stráží přírody, mysliveckou či rybářskou stráží

⁷⁵ výkon dohledu nad mladistvým je upraven v ust. § 80 ZSM

⁷⁶ zákonná úprava probačního programu je v ust. § 17 ZSM

⁷⁷ ust. § 17 odst. 1 ZSM

řešení je nezbytné pro jeho další zdravý sociální rozvoj), jakož i zájmům společnosti (zejména se jedná o adekvátní terciární prevenci a ochranu společnosti před pachateli trestných činů). Mladistvý mít příležitost se vhodným a odpovídajícím způsobem obeznámit se zaměřením probačního programu, čímž je vytvářen předpoklad pro splnění poslední ze zákonných podmínek, kterou je souhlas mladistvého s účastí na probačním programu (souhlas je vyžadován především vzhledem k potřebě dostatečné pozitivní motivace mladistvého k řešení příčin a následků vlastní trestné činnosti).⁷⁸

Plnění uloženého probačního programu kontroluje na základě pověření soudu či státního zástupce probační úředník, při tom postupuje obdobně jako u výkonu probačního dohledu s tím, že soudu či státnímu zástupci, který program uložil, podá bezodkladně zprávu zejména o ukončení probačního programu a jeho výsledku.

Co se konkrétních probačních programů týče, pro rok 2011 bylo Ministerstvem spravedlnosti ČR akreditováno celkem devatenáct probačních programů, jejichž seznam je dostupný na internetovém portálu Ministerstva spravedlnosti ČR⁷⁹. Jedná se např. o Probační program ŠANCE realizovaný ve Frýdku - Místku (orientovaný na rozvoj sociálních dovedností, kompetencí, schopností řešit konflikty atd.) či Probační program KOST (=Komunikačně Osobnostně Sociální Trénink) realizovaný v Praze⁸⁰. Pro rok 2012 pak bylo probačních programů akreditováno sedmnáct.⁸¹

Výchovné povinnosti a výchovná omezení⁸² mají mezi ostatními výchovnými opatřeními své nezastupitelné místo zejména s přihlédnutím k filosoficko - právním a koncepčním východiskům ZSM, která kladou výchovu mladistvého a jeho orientování do budoucna směrem žádoucím pro něj, i celou společnost, na první místo před jakýkoli moment represe. Stejně jako u ostatních výchovných opatření, i výchovné povinnosti a výchovná omezení mají mladistvého v první řadě ochraňovat před působením negativních vlivů, pomoci mu k nalezení vhodného uplatnění ve společnosti a harmonizovat trestným činem narušené vztahy, ať již se jedná o vztah k poškozenému, či nejbližšímu sociálnímu okolí mladistvého (např. k rodičům).

⁷⁸ ŠÁMAL, P. a kol. Zákon o soudnictví ve věcech mládeže. Komentář. 2. vydání. Praha, C. H. Beck, 2007, s. 236

⁷⁹ www.justice.cz

⁸⁰ zdroj: <http://portal.justice.cz/Justice2/MS/ms.aspx?o=23&j=33&k=3413&d=313691>

⁸¹ zdroj: <http://portal.justice.cz/Justice2/MS/ms.aspx?o=23&j=33&k=3413&d=321409>

⁸² tato výchovná opatření jsou vymezena v ust. § 18 a § 19 ZSM

Odlišnost mezi výchovnými povinnostmi a výchovnými omezeními na bazální úrovni spočívá ve formě zamýšleného dopadu do osobní sféry mladistvého. Zatímco výchovné povinnosti směřují k tomu, aby mladistvý něco v pozitivním smyslu konal, výchovná omezení spadají formulačně do kategorie zákazů, tedy nařizují mladistvému nějakého negativního jednání se zdržet.

Charakterově jsou tato výchovná opatření velmi blízká přiměřeným omezením a povinnostem, jež jsou v trestním řízení ukládána dospělým pachatelům ve smyslu ust. § 48 odst. 4 tr. zákoníku.⁸³

Při ukládání konkrétního typu výchovné povinnosti nebo výchovného omezení je třeba brát v potaz zejména aktuální životní situaci mladistvého, důvody, které vedly ke spáchání trestné činnosti, jeho individuální osobnostní charakteristiky a další neopomenutelné faktory, které mohou mít takřka fatální vliv na budoucí výkon takového výchovného opatření a zejména na jeho efektivitu. V tomto ohledu je třeba zdůraznit nezpochybnitelnou roli motivace⁸⁴ mladistvého k výkonu případné povinnosti či podrobení se omezení. Zkoumání pak v tomto směru je třeba zaměřit nejen na míru motivovanosti a jednotlivé její faktory, ale i na to, zda převažují motivy vnitřní či vnější⁸⁵ a jakým způsobem s mladistvým nejlépe pracovat tak, aby byla motivace dále upevňována a zvnitřňována.

V ust. § 18 odst. 1 ZSM je obsažen demonstrativní výčet⁸⁶ výchovných povinností, jež je mladistvému soudem či státním zástupcem (v přípravném řízení) možno uložit. Jedná se např. o povinnost mladistvého bydlet s rodičem, event. jinou dospělou osobou, která je zodpovědná za jeho výchovu, povinnost zaplacení peněžité

⁸³ blíže viz. např. časopis Trestněprávní revue, č. 12/2007, Praha, C. H. Beck, 2007, s. 341 an, článek JUDr. Alexandra Sotoláře Výchovné povinnosti a výchovná omezení v systému soudnictví ve věcech mládeže

⁸⁴ **motivace** je proces aktivizace lidského chování, kdy určité faktory tuto aktivizaci způsobují, zaměřují ji určitým směrem a dále ji udržují po dobu potřebnou k uspokojení potřeby, jež toto chování vyvolala - VÁGNEROVÁ, M. Základy psychologie. 1. dotisk 1. vydání. Praha, Universita Karlova, Nakladatelství Karolinum, 2005, s. 168

⁸⁵ motivy lze klasifikovat podle různých kritérií do několika skupin, např. dle jejich vzniku na primární a sekundární, dle zaměření na vnitřní a vnější, podle stupně vědomí na uvědomělé a neuvědomělé, dle jejich složitosti na jednoduché a komplexní atd. - HOUBOVÁ, D. a kol. Psychologie pro právníky. 3. přepracované vydání. Brno, Masarykova universita Brno, 2004, s. 138, 139

⁸⁶ tzn. jedná se o výčet příkladný, mladistvému je možno uložit i jiné výchovné povinnosti, než jsou zde uvedeny

částky na pomoc obětem trestné činnosti či povinnost vykonat společensky prospěšnou činnost určitého druhu⁸⁷ apod.

Konkrétní výchovná povinnost pak v souladu se vším, co bylo již výše uvedeno, musí být zejména přiměřená soudem sledovanému výchovnému záměru, osobním poměrům mladistvého (socio-ekonomickým, rodinným, pracovním apod.), ale i charakteru trestné činnosti, na niž výchovné opatření reaguje. K výběru vhodné přiměřené výchovné povinnosti, která by splňovala taková kritéria, je ze strany soudu možno využít znalostí o osobě a poměrech mladistvého, získaných příslušným úředníkem PMS.⁸⁸ Ten totiž na základě probíhajícího permanentního osobního kontaktu s mladistvým disponuje největším potenciálem k cenným doporučením ohledně volby výchovného opatření tak, aby bylo učiněno zadost tolik žádoucí individualizaci takového institutu.

Konkrétně pak ZSM stanoví některé meze, které je nutno respektovat u určitých výchovných povinností. Povinnost zaplatit peněžitou částku na pomoc obětem trestné činnosti je tak vázána na předpoklad, že bude zaplácena z prostředků, s nimiž je mladistvý oprávněn samostatně nakládat⁸⁹, přičemž pro její zaplacení lze stanovit formu splátek; výkon společensky prospěšné činnosti logicky nesmí být na újmu např. přípravě mladistvého na budoucí povolání (a nebude tedy probíhat v čase školní výuky apod.) či řádnému výkonu zaměstnání, je-li pracovně činný, přičemž zároveň celkový rozsah společensky prospěšné činnosti nesmí přesáhnout 60 hodin (při maximálním počtu čtyř hodin denně a osmnácti hodin týdně).

Rovněž u výchovných omezení je v příslušném zákonném ustanovení⁹⁰ obsažen demonstrativní výčet výchovných opatření tohoto typu, o jejichž uložení lze

⁸⁷ společensky prospěšnou činností lze rozumět aktivitu, která je vykonávána ve prospěch uspokojení nějakého veřejného zájmu, tj. činnost obdobnou jako u trestu obecně prospěšných prací - zákonné vymezení je obsaženo v ust. § 62 odst. 3 tr. zákoníku - blíže viz. např. ŠÁMAL, P. a kol. Zákon o soudnictví ve věcech mládeže. Komentář. 2. vydání. Praha, C. H. Beck, 2007, s. 250 - 251

⁸⁸ blíže viz. např. časopis Trestněprávní revue, č. 12/2007, Praha, C. H. Beck, 2007, s. 341 an, článek JUDr. Alexandra Sotoláře Výchovné povinnosti a výchovná omezení v systému soudnictví ve věcech mládeže

⁸⁹ zde je mj. třeba respektovat ust. § 9 zák. č. 40/1964 Sb., občanský zákoník, dle něž je nezletilý způsobilý jen k takovým úkonům, které odpovídají jeho rozumové a volní vyspělosti v souvislosti s jeho věkem - tamtéž, s. 341 an

⁹⁰ ust. § 19 ZSM

u mladistvého uvažovat. Jedná se např. o zákaz styku s určitými osobami⁹¹, zákaz zdržovat se či navštěvovat určitá místa, podniky, akce, ale např. i zdržet se užívání návykových látek apod. Ani výchovné omezení, stejně jako výchovná povinnost, pak nesmí mladistvého limitovat při jeho studiu či zaměstnání. Zakázané činnosti mohou spadat jednak do okruhu činností nelegálních (tedy činností, které jsou zapovězeny právním řádem či k tomu příslušným státním orgánem) a jednak činností běžně dovolených⁹².

Co se týče otázek přiměřenosti výchovnému záměru, aktuální situaci a individuálním poměrům mladistvého, jakož i charakteru spáchané trestné činnosti, platí ohledně výchovných omezení totéž, co již výše popsáno u výchovných povinností.

Vlastní výkon výchovných povinností i výchovných omezení pak spadá v přípravném řízení do kompetence státního zastupitelství, jímž bylo toto opatření uloženo, v řízení před soudem je realizuje soud, který k uložení přistoupil. Oba tyto orgány jsou oprávněny touto úlohou pověřit příslušné středisko PMS⁹³, což lze s ohledem na efektivnost (zejména v oblasti patřičného nepřímého výchovného působení na mladistvého např. osobou probačního úředníka) těchto výchovných opatření považovat za velmi příhodné a v praxi se tak běžně děje.

Specifickým výchovným opatřením jednorázového charakteru je **napomenutí s výstrahou**, které je upraveno v ust. § 20 ZSM. Jedná se o opatření, jehož užití by mělo připadat v úvahu zejména u provinění, jejichž společenská škodlivost je poměrně nízká, a jako taková jsou společností i vnímána. Co se týče přiměřenosti tohoto výchovného opatření, platí obdobně to, co již bylo popsáno výše.

Jádro spočívá v udělení ústní výtky ze strany soudu či státního zástupce, která mladistvému pádným způsobem ozřejmí, že jeho jednání je nejen nezákonné, ale odsouzeníhodné i z pohledu morálních norem society, která mu touto formou dává

⁹¹ mladistvému pochopitelně není možno zakázat styk s osobou či osobami, které jsou zodpovědné za jeho výchovu, především se zákonnými zástupci či s rodiči, pokud tak nebylo již učiněno v řízení podle zákona o rodině - časopis Trestněprávní revue, č. 12/2007, Praha, C. H. Beck, 2007, s. 341 an, článek JUDr. Alexandra Sotoláče Výchovné povinnosti a výchovná omezení v systému soudnictví ve věcech mládeže

⁹² ŠÁMAL, P. a kol. Zákon o soudnictví ve věcech mládeže. Komentář. 2. vydání. Praha, C. H. Beck, 2007, s. 259

⁹³ ŠÁMAL, P. a kol. Zákon o soudnictví ve věcech mládeže. Komentář. 2. vydání. Praha, C. H. Beck, 2007, s. 246, 261; příslušnost střediska PMS k provádění úkonů se v souladu s ust. § 3 odst. 3 zákona o PMS řídí příslušností soudu a v rámci přípravného řízení pak příslušností státního zástupce, v jehož obvodu se středisko nalézá

příležitost ke změně jeho postojů a vnitřní hierarchie hodnot tak, aby k obdobnému jednání propříště nedocházelo, při současném důkladném vysvětlení možných trestněprávních důsledků případné recidivy. Ze strany osoby, která takové pokárání uděluje, je třeba velmi citlivého přístupu a zejména přizpůsobení verbálního i neverbálního projevu intelektuálním schopnostem napomínaného.

Další podmínkou vyplývající ze samé podstaty věci je, že napomenutí s výstrahou musí být mladistvý přítomen osobně, nepřipadá zde v úvahu žádná forma zastoupení. Zároveň je nutná i účast jeho zákonného zástupce (či zástupců) u tohoto aktu.

V meritorním rozhodnutí soud či státní zástupce může zároveň vyslovit, že přenechává vlastní postih na zákonném zástupci, škole či výchovném zařízení. V druhých dvou jmenovaných případech je třeba disponovat dopředu souhlasným stanoviskem dotčeného subjektu. O výsledku tohoto postihu (může se jednat např. o domluvu ze strany rodičů, zákaz stýkat se s členy nevhodné party, potrestání v podobě omezení určitých oblíbených činností atd.) je třeba soud nebo státního zástupce vyrozumět ve lhůtě, která je stanovena v rozhodnutí.⁹⁴

Celkový potenciál výchovných opatření lze shledat významným zejména v oblasti pedagogického ovlivnění mladistvého tam, kde by opatření trestní představovalo nepřiměřenou, a v některých případech až škodlivou, represii.

3.2. Ochranná opatření

Ochranná opatření jako jeden z typů opatření ukládaných dle ZSM směřují k pozitivnímu působení na psychický, sociální a mravní vývoj mladistvého, a zejména pak k ochraně společnosti před pachateli provinění. Co se týče druhů ochranných opatření, těmi jsou ochranné léčení, zabezpečovací detence, zabránění věci nebo jiné majtkové hodnoty a ochranná výchova.⁹⁵

Moment represe, který s sebou tato opatření pojmově přinášejí, není jejich účelem, nýbrž spíše vedlejším efektem. Hlavním posláním je individuálně preventivní

⁹⁴ ŠÁMAL, P. a kol. Zákon o soudnictví ve věcech mládeže. Komentář. 2. vydání. Praha, C. H. Beck, 2007, s. 266 - 271

⁹⁵ ust. § 21 odst. 1 ZSM

působení na pachatele, který se inkriminovaného jednání dopustil pod vlivem duševní poruchy nebo návykové látky, na níž je závislý, v případě ochranné výchovy v situacích, kdy přirozené výchovné prostředí mladistvého fatálně selhává ve svých bazálních funkcích⁹⁶. V důsledku těchto skutečností odplatný účinek ustupuje do pozadí a nahrazují jej složky výchovné a zabezpečovací, léčebné a terapeutické.⁹⁷

Co se týče ochranného léčení, zabezpečovací detence a zabránění věci nebo jiné majetkové hodnoty, ZSM neobsahuje speciální úpravu těchto opatření, tudíž jejich ukládání i výkon se řídí příslušnými ustanoveními obecných předpisů (v daném případě tr. zákoník a tr. řád).

Ochranné léčení⁹⁸ je určeno pro pachatele provinění, kteří pro nepřičetnost⁹⁹ nejsou trestně odpovědní a jejich ponechání na svobodě představuje eventuelní nebezpečí jak pro společnost, tak i pro ně samotné (v takovém případě je uložení ochranného léčení obligatorní). Dále pro pachatele, kteří provinění spáchali ve stavu zmenšené přičetnosti¹⁰⁰ či pod vlivem návykové látky nebo v souvislosti s jejím zneužíváním (tento postup je fakultativní a nepřipadá v úvahu, jestliže je vzhledem k osobě pachatele nepochybné, že dosažení účelu léčení je nereálné).

Léčení je možno uložit ve formě ambulantní či ústavní, a to podle charakteru onemocnění a léčebných potencialit. Formu léčení lze v jeho průběhu měnit v souvislosti s léčebnými úspěchy či neúspěchy, v případě potřeby a splnění zákonných podmínek lze dokonce ústavní léčbu změnit na zabezpečovací detenci. Zaměření ochranného léčení závisí na charakteru závislosti či poruchy, která byla příčinou jeho uložení, v praxi se pak nejčastěji jedná o léčení psychiatrické, protialkoholní, protitoxikomanické, sexuologické, ale např. i léčení patologického hráčství apod.

⁹⁶ přirozeným výchovným prostředím je myšlena v první řadě rodina, k jejímž funkcím patří funkce biologicko-reprodukční, sociálně-ekonomická, ochranná, pečovatelská, socializačně-výchovná, emocionální - KRAUS, B., SÝKORA, P. Sociální pedagogika I. Brno, Institut mezioborových studií, 2009, s. 35, 36

⁹⁷ MÜHLPACHR, P. a kol. Sociální pedagogika II. Brno, Institut mezioborových studií Brno, 2011, s. 210, 215 - 216

⁹⁸ ust. § 99 tr. zákoníku, ust. § 351 až 353 tr. řádu

⁹⁹ nepřičetnost je charakterizována jako stav osoby, která v důsledku duševní poruchy není schopna rozpoznat protiprávnost činu, nebo ovládat své jednání - ust. § 26 tr. zákoníku

¹⁰⁰ jedná se o podstatně sníženou schopnost rozpoznat protiprávnost činnosti, nebo ovládat své jednání - ust. § 27 tr. zákoníku; v případě, že soud zároveň přistoupí ke snížení trestu odnětí svobody pod dolní hranici trestní sazby (ust. § 40 odst. 2 tr. zákoníku), a v případě, kdy soud upouští od potrestání za současného uložení ochranného léčení či zabezpečovací detence (ust. § 47 odst. 1 tr. zákoníku), je uložení ochranného léčení rovněž obligatorní; v jiných situacích zmenšené přičetnosti se jedná o záležitost fakultativní

Ochranné léčení se v zásadě ukládá na dobu neurčitou s tím, že zákon v ust. § 99 odst. 6 tr. zákoníku praví, že léčení potrvá po dobu, po kterou to vyžaduje jeho účel, nejdéle však dvě léta. Po jejich uplynutí (pokud nebylo dříve rozhodnuto o ukončení léčby) je buď soudem rozhodnuto o jeho dalším trvání, nebo o jeho ukončení.

Pro zvýšenou ochranu společnosti před pachateli provinění, jež vykazují znaky zvláště závažných zločinů¹⁰¹, tr. zákoník obsahuje úpravu **zabezpečovací detence**¹⁰² pro případy, v nichž uložení a výkon ochranného léčení ústavního ke splnění této funkce nedostačuje. Z uvedeného vyplývá, že je zde kladen větší důraz na intenzitu ochrany společnosti, neboť se jedná o pachatele, kteří zájem society na její ochraně narušují podstatně hrubějším způsobem než u institutu předchozího. Této skutečnosti odpovídá i způsob výkonu zabezpečovací detence, který narozdíl od ochranného léčení vykonávaného běžnými zdravotnickými zařízeními, probíhá ve specializovaných ústavech pro výkon zabezpečovací detence, které disponují zvláštní ostrahou a zároveň mají vytvořeny specifické léčebné, psychologické, pedagogické, rehabilitační a vzdělávací plány činností.

I zabezpečovací detence, stejně jako ochranné léčení, je v zásadě ukládána na dobu neurčitou, není zde však stanovena povinnost soudu rozhodnout o jejím dalším trvání, soud má pouze povinnost důvody jejího trvání jednou za 6 měsíců (u dospělých pachatelů jednou za 12 měsíců) přezkoumat. Zaniknou-li důvody, které vedly k uložení zabezpečovací detence, a zároveň jsou splněny důvody ochranného léčení, může soud přistoupit ke změně detence v ústavní léčení.

K zabránění věci nebo jiné majetkové hodnoty¹⁰³ soud přistoupí zejména u předmětu, který je majetkem pachatele, jehož nelze stíhat či odsoudit (tedy není možno mu dle zákona uložit propadnutí věci), od jehož potrestání bylo upuštěno, nebo jedná-li se o předmět, který představuje hrozbu pro bezpečnost lidí nebo majetku, event. společnosti, či hrozí, že bude užit ke spáchání zločinu. Nejsou-li splněny tyto

¹⁰¹ tr. zákoník dělí v ust. § 14 trestné činy (protiprávní činy, které jsou za trestné označeny trestním zákoníkem a které vykazují znaky v zákoně popsané - ust. § 13 tr. zákoníku) na přečiny (nedbalostní trestné činy a ty úmyslné trestné činy, na něž je stanoven trest odnětí svobody s horní hranicí trestní sazby nepřevyšující 5 let) a zločiny (trestné činy, které nejsou přečiny); zvláštní kategorii zločinů tvoří zvláště závažné zločiny, kterými jsou úmyslné trestné činy se stanovenou horní hranicí trestní sazby minimálně 10 let; sankce jsou pak tr. zákoníkem kategorizovány na tresty a ochranná opatření (ust. § 36) - ŠÁMAL, P. a kol. Trestní zákoník. Komentář. 1. díl. 1. vydání. Praha, C. H. Beck, 2009, s. 144, 99 - 101, 417 - 419

¹⁰² ust. § 100 tr. zákoníku, ust. § 354 - 357 tr. řádu

¹⁰³ ust. § 101 - 104 tr. zákoníku, ust. § 358 tr. řádu (s odkazem na ust. § 349b tr. řádu)

podmínky, lze věc nebo jinou majetkovou hodnotu zabrat za situace, že se jedná o výnos z trestného činu, který nemusí být bezprostřední.

Soud může rovněž rozhodnout o zabrání náhradní hodnoty, a to v případě, že je věc, u níž by přicházelo v úvahu zabrání, před uložením tohoto ochranného opatření poškozena, nebo jinak znehodnocena (event. jiným v zákoně stanoveným způsobem byla zmařena realizace zabrání věci) tím, komu patří.

Předmětná věc, už níž bylo vysloveno zabrání, připadá do vlastnictví státu, tudíž fyzické provedení tohoto opatření spadá do kompetence Úřadu pro zastupování státu ve věcech majetkových.

Ochranná výchova je specifickým institutem s posláním sanace nedostatků ve výchově mladistvého v případech, kdy insuficience řádné výchovy je takového rozsahu, že má za následek v podstatě až patologický vývoj mladistvého a uložení některého z výchovných opatření by svou intenzitou neposkytovalo dostatečné záruky k anticipaci nápravy tohoto stavu¹⁰⁴.

Ochrannou výchovu tak soud pro mládež může mladistvému uložit, pokud o jeho výchovu není náležitě postaráno (event. byla výchova zanedbána) a nápravu tohoto stavu nelze žádným způsobem zajistit v jeho přirozeném prostředí, a dále za situace, kdy prostředí, v němž se mladistvý pohybuje, je samo o sobě charakteru víceméně vylučujícího možnost poskytnutí řádné výchovy. K jejímu uložení je třeba přistupovat u vážnějších provinění, neboť svou povahou má potenciál nahradit v některých případech trestní opatření odnětí svobody.

Toto ochranné opatření lze uložit mladistvému na základě jeho uznání vinným ze spáchání provinění, a to jak samostatně, tak i vedle jakéhokoli opatření trestního, s výjimkou vyhoštění (výkon těchto dvou opatření by se již pojmově vzájemně vylučoval).

Neoddiskutovatelně nutná je v daných případech spolupráce soudu s institucemi péče o mládež, zejména pak s orgány sociálně - právní ochrany dětí, PMS, ale i školou, kterou mladistvý navštěvuje. Tato zařízení jsou pro soud (prakticky jediným relevantním) zdrojem informací o individuálních poměrech stíhaného, na jejichž podkladě je možné o uložení ochranné výchovy rozhodnout. Rozsudku totiž nezbytně

¹⁰⁴ ust. § 22 odst. 1 ZSM; zákon zde jednoznačně upřednostňuje ukládání opatření výchovných; ochranná výchova by pak měla připadat v úvahu pouze subsidiárně, a jediné tam, kde výchovná opatření k nápravě nežádoucího stavu nepostačují (či z podstaty věci ani postačovat nemohou) - k tomu blíže viz. ŠÁMAL, P. a kol. Zákon o soudnictví ve věcech mládeže. Komentář. 2. vydání. Praha, C. H. Beck, 2007, s. 292

musí předcházet zjišťování odpovědi na otázky potencialit výchovného působení v sociálním prostředí mladistvého, míru dosavadního zanedbání jeho výchovy a jeho příčiny, ale i osobnostní charakteristiky členů jeho rodiny, příp. dalších jedinců, v jejichž společnosti se mladistvý vyvíjí, stejně tak jako povahové vlastnosti mladistvého, jeho názory a postoje ve vztahu ke spáchanému provinění, poškozenému, ale i společnosti jako celku se všemi jejími komponentami (např. vzdělání, kultura atd.).¹⁰⁵

Trvání ochranné výchovy je limitováno jednak splněním jejího účelu, a jednak dovršením osmnáctého roku věku s tím, že u druhé eventuality připadá v úvahu prodloužení ochranné výchovy až do doby dosažení devatenácti let, jestliže je takové prodloužení v zájmu mladistvého¹⁰⁶.

Jestliže není z jakýchkoli příčin možno s výkonem ochranné výchovy započít neprodleně po jejím pravomocném uložení (např. z kapacitních důvodů příslušného zařízení), ukládá zákon soudu povinnost vyslovit nad mladistvým dohled probačního úředníka (ust. § 22 odst. 3 ZSM).

Soud pro mládež není zákonem primárně zmocněn k uložení ústavní výchovy ve smyslu ust. § 46 zákona o rodině¹⁰⁷ (k tomu je kompetentní soud opatrovnický, resp. soudce, jemuž bylo svěřeno rozhodování opatrovnické agendy příslušného soudu¹⁰⁸), je mu nicméně svěřena pravomoc v případě dosažení určitého stupně převýchovy mladistvého ochrannou výchovu v ústavní přeměnit. Rovněž je zde možnost rozhodnout o tom, že mladistvý bude podmíněně umístěn mimo výchovné zařízení. V obou situacích připadá v úvahu současné uložení patřičného výchovného opatření (zejména dohledu probačního úředníka) a zároveň rovněž v obou případech musí být dán důvodný předpoklad, že resocializace mladistvého pokročila již natolik,

¹⁰⁵ ŠÁMAL, P. a kol. Zákon o soudnictví ve věcech mládeže. Komentář. 2. vydání. Praha, C. H. Beck, 2007, s. 292 - 295

¹⁰⁶ jedná se např. o dokončení započatého vzdělání; k takovému rozhodnutí musí dojít dříve, než mladistvý dovrší osmnáctý rok věku - ŠÁMAL, P. a kol. Zákon o soudnictví ve věcech mládeže. Komentář. 2. vydání. Praha, C. H. Beck, 2007, s. 297

¹⁰⁷ ŠÁMAL, P. a kol. Zákon o soudnictví ve věcech mládeže. Komentář. 2. vydání. Praha, C. H. Beck, 2007, s. 293

¹⁰⁸ i opatrovnický soud použije institut ústavní výchovy pouze subsidiárně v případech, kdy nepostačí méně razantní zásah státu do rodinně-právních vztahů nezletilého; ústavní výchova se v souladu s ust. § 46 odst. 1 zákona o rodině uplatní v případech, kdy výchova nezletilého je závažným způsobem ohrožena nebo je kriticky narušena, event. rodiče nemohou pro závažné důvody výchovu zabezpečit vůbec - HRUŠÁKOVÁ, M. a kol. Zákon o rodině. Komentář. 4. vydání. Praha, C. H. Beck, 2009, s. 214 - 216

že od něj lze očekávat vedení řádného života i bez restrikcí, jež s sebou ochranná výchova přináší (resp. v nesrovnatelně mírnějším režimu výchovy ústavní)¹⁰⁹. V případě, že nedojde k naplnění očekávání ohledně vedení řádného života, soud zpětně rozhodne o zrušení umístění mimo výchovné zařízení, příp. o změně z ústavní výchovy na ochrannou (ust. § 23 odst. 2 ZSM).

Vlastní výkon ochranné výchovy je upraven ustanoveními zák. č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů, ve znění pozdějších změn a doplňků (dále též jen zákon o výkonu ústavní a ochranné výchovy). Výkon náhradní kolektivní výchovy (ať již ústavní či ochranné) v zařízeních dle tohoto zákona musí zabezpečovat zejména právo dítěte na výchovu a vzdělávání, splňovat předpoklady pro rozvoj dítěte i po stránce emocionální a celkově zajistit jeho kvalitní začlenění do života společnosti¹¹⁰. Takovými zařízeními dle ust. § 2 cit. zákona jsou diagnostický ústav¹¹¹, dětský domov¹¹², dětský domov se školou¹¹³ a výchovný ústav¹¹⁴ s tím, že diagnostickým ústavem procházejí téměř všechny děti bez ohledu na typ kolektivní výchovy, výchova ochranná se pak vykonává v dětském domově se školou či výchovném ústavu.

Ochranná opatření se s ohledem na podmínky jejich užití a specifický charakter v praxi neukládají nikterak často, nicméně jejich ochranné, léčebné a terapeutické

¹⁰⁹ ust. § 23 odst. 1 ZSM

¹¹⁰ ust. § 1 odst. 1 zákona o výkonu ústavní a ochranné výchovy

¹¹¹ **diagnostický ústav** přijímá děti za účelem stanovení, do kterého z dalších typů školských zařízení má být nezletilý následně umístěn; v rámci zpravidla osmitýdenního pobytu je provedeno komplexní vyšetření výchovných, léčebných a dalších potřeb dítěte a dále šetření ohledně volných kapacit vhodných ústavů - ust. § 5 zákona o výkonu ústavní a ochranné výchovy

¹¹² **dětský domov** je určen pouze pro děti ve věku od 3 do 18 let, jimž byla uložena výchova ústavní a které nemají žádné závažné poruchy chování - ust. § 12 zákona o výkonu ústavní a ochranné výchovy

¹¹³ **dětský domov se školou** zajišťuje péči o děti s ústavní (při závažných poruchách chování, duševních poruchách, které vyžadují výchovně léčebnou péči) i ochrannou výchovou ve věku od 6 let do ukončení povinné školní docházky; rovněž jsou sem umístovány nezletilé matky se závažnými poruchami chování, duševními poruchami s potřebnou výchovně léčenou péčí, nebo s uloženou ochrannou výchovou; zařízení se zřizují buď odděleně pro každou z těchto skupin, event. může v rámci jednoho zařízení dojít k vytvoření oddělených rodinných skupin (základní organizační jednotka pro práci s dětmi v dětských domovech a dětských domovech se školou - ust. § 4 zákona o výkonu ústavní a ochranné výchovy) - ust. § 13 zákona o výkonu ústavní a ochranné výchovy

¹¹⁴ do **výchovného ústavu** jsou umístovány děti od 15 let, které vykazují závažné poruchy chování a byla jim nařazena ústavní či ochranná výchova; zřizují se vždy odděleně pro ústavní a ochrannou výchovu; pro nezletilé matky a děti se zvláštními požadavky na léčebně-výchovnou péči může být buď rovněž zřízen samostatný ústav, nebo pouze výchovná skupina v rámci ústavu zajišťujícího ústavní nebo ochrannou výchovu (podle individuálně uloženého typu výchovy) - ust. § 14 zákona o výkonu ústavní a ochranné výchovy

účinky vymezují jejich nezaměnitelnou pozici mezi ostatními opatřeními, kterými je naplňován účel ZSM.

Závěrem této kapitoly lze dle mého názoru sumarizovat, že výchovná a ochranná opatření oproti opatřením trestním ve většině případů představují účinnější postup, kdy na úkor trestněprávní represe je užito prostředků směřovaných více k formování osobnosti mladistvého instrumenty zaměřenými spíše pedagogicky a formou nepřímého výchovného působení, které má často prokazatelně pozitivnější výsledky v oblasti resocializace¹¹⁵ a reedukace¹¹⁶ mladistvého.

¹¹⁵ **resocializace** představuje proces vyrovnávání defektů v předchozí socializaci - MÜHLPACHR, P. a kol. Sociální pedagogika II. Brno, Institut mezioborových studií Brno, 2011, s. 197

¹¹⁶ **reedukace** - zvláštní forma resocializace, která využívá ucelenou soustavu socioterapeutických, pedagogických a psychologických metod za účelem přizpůsobení chování jedince normám society - KRAUS, B. Základy sociální pedagogiky. 1. vydání. Praha, Portál, s. r. o., 2008, s. 153

4. Trestní opatření a jejich dopad do psychosociální sféry mladistvého

Trestní opatření ukládaná mladistvým dle ZSM lze při určité simplifikaci označit za analogii trestů ukládaných dospělým pachatelům v souladu s tr. zákoníkem při současném zohlednění věkových zvláštností a individuálních charakteristik nedospělých jedinců a vzetí v potaz jejich striktní limitace bezvýhradnou předností výchovy před represí v souladu s filosoficko - právními východisky ZSM.

K jejich uložení by tak měl soud pro mládež přistoupit, jak již výše zmíněno, až v situaci, kdy je nepochybně zřejmé, že mírnějšími prostředky (zejména v podobě opatření výchovných a ochranných) by nebylo lze dosáhnout účelu ZSM (trestní opatření tedy mají mezi ostatními opatřeními, jimiž je možno na mladistvého působit v souladu se ZSM, posici krajního prostředku - ultima ratio).

Tresty ukládané dospělým pachatelům lze vymezit coby „*specifické zákonem stanovené a státem vynutitelné následky spáchání trestného činu, které ukládají soudy v trestním řízení a které narozdíl od ochranných opatření obsahují negativní hodnocení trestného činu a jeho pachatele a působí mu určitou újmu, jejímž prostřednictvím se sleduje splnění účelu trestu (§ 23 trestního zákona¹¹⁷) a trestního zákona (§ 1 a 2 trestního zákona¹¹⁸)*“¹¹⁹. Trestným činem je pak právě a jen takové konání, které vykazuje znaky uvedené v trestním zákoníku¹²⁰.

Trestní opatření dle ZSM lze pak obdobně definovat jako zvláštní následky provinění mladistvých, které jsou vymezeny ZSM, ukládány (výhradně) soudy pro mládež a jsou státní mocí vynutitelné, obsahují nepříznivé hodnocení spáchaného

¹¹⁷ trestním zákonem se zde míní zák. č. 140/1961 Sb., trestní zákon, účinný do 31. 12. 2009; ačkoli tr. zákoník (tj. zákon č. 40/2009 Sb., účinný od 1. 1. 2010) výslovné vymezení účelu trestu neobsahuje, je třeba jej shledat vyplývajícím ze samé podstaty normy; účel trestu jako takový má svou preventivně výchovnou a represivní dimenzi - k tomu srov. např. HARVÁNEK, J. a kol. Teorie práva. 2. opravené vydání. Brno, Masarykova universita v Brně, 2004, s. 239

¹¹⁸ opět trestní zákon účinný do 31. 12. 2009

¹¹⁹ SOTOLÁŘ, A., PÚRY, F., ŠÁMAL, P. Alternativní řešení trestních věcí v praxi. 1. vydání. Praha, C. H. Beck, 2000, s. 273

¹²⁰ k tomu blíže např. BOGUSZAK, J., ČAPEK, J. Teorie práva. 1. vydání. Praha, CODEX Bohemia, 1997, s. 148

provinění i jeho pachatele a tomuto působí jistou újmu, kterou je sledováno dosažení bazálních cílů ZSM (ust. § 1 ZSM).¹²¹

4.1. Základy právní úpravy trestních opatření ukládaných mladistvým

Konkrétní trestní opatření (dále jen TO), jež lze mladistvým pachatelům v souladu se zákonem uložit, jsou taxativně vyjmenována v ust. § 24 ZSM. Jedná se o TO obecně prospěšných prací, peněžité opatření, peněžité opatření s podmíněným odkladem výkonu, propadnutí věci nebo jiné majetkové hodnoty, zákaz činnosti, vyhoštění, domácí vězení, zákaz vstupu na sportovní, kulturní a jiné společenské akce, odnětí svobody podmíněně odložené na zkušební dobu (podmíněné odsouzení), odnětí svobody podmíněně odložené na zkušební dobu s dohledem a rovněž odnětí svobody nepodmíněně.

Oproti sankčnímu systému dospělých pachatelů je zde patrná odlišná systematika řazení jednotlivých TO, kdy již i ze zařazení nepodmíněného odnětí svobody na posledním místě lze dovozovat předpoklad, že jeho ukládání bude připadat v úvahu pouze výjimečně, zejména v případech opakovaných a velmi závažných provinění. ZSM pak neumožňuje uložit mladistvému zákaz pobytu, propadnutí majetku, ztrátu vojenské hodnosti ani čestných titulů a vyznamenání¹²². V ust. § 24 odst. 2 ZSM je pak vyjádřena nejen zásada zákonnosti a přísné individualizace TO, ale i zásada humanismu principiálně zakazující výkon TO způsobem, který by ponižoval lidskou důstojnost mladistvého.¹²³

Při ukládání TO soud přihlíží mimo jiné k určitým polehčujícím okolnostem (např. ke zdárnému absolvování probačního programu či programu psychologického poradenství mladistvým, k předchozí úhradě škody či jiné formy satisfakce poskytnuté mladistvým poškozenému, ke vzornému chování mladistvého v období po spáchání

¹²¹ k tomu obdobně viz. např. ŠÁMAL, P. a kol. Zákon o soudnictví ve věcech mládeže. Komentář. 2. vydání. Praha, C. H. Beck, 2007, s. 305

¹²² u posledních dvou jmenovaných mj. nelze dle mého mínění ani dost dobře předpokládat, že by těmito hodnotami mladistvý ve svém věku disponoval

¹²³ ŠÁMAL, P. a kol. Zákon o soudnictví ve věcech mládeže. Komentář. 2. vydání. Praha, C. H. Beck, 2007, s. 308 - 311

provinění apod.¹²⁴), dále bere v potaz rovněž i stav zmenšené přičetnosti, který si mladistvý přivodil požitím návykové látky (ust. § 25 odst. 2 ZSM)¹²⁵.

Zvláštní podmínky ukládání jednotlivých TO mladistvým jsou zakotveny v ust. § 26 an ZSM.

Jedním z nejčastěji užívaných TO u mladistvých jsou **obecně prospěšné práce**¹²⁶ (dále jen OPP). Tyto lze mladistvému uložit v rozsahu 50 - 150 hodin¹²⁷, přičemž před jejich uložením je třeba ze strany soudu (zpravidla předem, prostřednictvím PMS) zjišťovat, zda k jejich uložení zaujímá mladistvý kladný postoj, tj. zda lze důvodně předpokládat naplnění smyslu tohoto TO¹²⁸. Další zákonnou podmínkou je, že výkonem OPP nesmí být ohrožena či narušena bezpečnost mladistvého, jeho zdraví¹²⁹ či dokonce mravní vývoj¹³⁰.

Ohledně dalších podmínek pak ZSM plně odkazuje na příslušná ustanovení tr. zákoníku (ust. § 62 - § 65). Následně považuji za vhodné zmínit pouze ty nejdůležitější z nich.

V předmětných ustanoveních tr. zákoník stanoví možnost OPP uložit pachateli přečinu, a to i samostatně, není-li jiného trestu třeba nejen vzhledem k charakteru činu, jehož se dopustil, ale i k osobě pachatele a jeho osobním poměrům.

Podstatou TO je povinnost mladistvého vykonat stanovený počet hodin prací k veřejně prospěšným účelům. Mladistvý je povinen práce vykonat osobně, bezplatně

¹²⁴ demonstrativní výčet polehčujících okolností je obsažen v ust. § 25 odst. 1 ZSM

¹²⁵ takový stav zmenšené přičetnosti automaticky neznamená užití mírnějšího TO či jeho snížené výměry, když zákon nestanoví, zda má být tento stav zohledněn ve prospěch či neprospěch mladistvého; účelem tohoto ustanovení je zejména dále prohloubit míru individualizace posuzování jednotlivého případu, jejímž výsledkem pak může být např. uložení ochranného léčení vedle opatření trestního - ŠÁMAL, P. a kol. Zákon o soudnictví ve věcech mládeže. Komentář. 2. vydání. Praha, C. H. Beck, 2007, s. 323

¹²⁶ od roku 2005 tvoří TO obecně prospěšných prací cca 20 % všech ukládaných TO (viz. tabulka a graf v příloze č. 1 - Přehled o počtech ukládaných trestních opatření v letech 2005 - 2011)

¹²⁷ ust. § 26 odst. 1 ZSM ve spojení s ust. § 63 odst. 1 tr. zákoníku

¹²⁸ stanoviskem mladistvého sice soud není striktně vázán tak, že by nebylo lze při jeho negativním postoji toto opatření uložit, nicméně záporný postoj by nepochybně nenasvědčoval možnému naplnění účelu a smyslu tohoto sankčního opatření - k tomu srov. ŠÁMAL, P. a kol. Zákon o soudnictví ve věcech mládeže. Komentář. 2. vydání. Praha, C. H. Beck, 2007, s. 333

¹²⁹ mladistvý samozřejmě musí být k výkonu TO OPP zdravotně způsobilý (jak vyplývá mj. z ust. § 64 tr. zákoníku)

¹³⁰ o to pečlivěji je třeba u mladistvého, jemuž bylo TO OPP uloženo, zvažovat, jaký druh práce a u jaké organizace bude vykonávat; na tomto výběru se podílejí zejména úředníci PMS, kteří s mladistvými projednávají konkrétní podmínky výkonu TO a na základě konkrétních zjištění, týkajících se jejich aktuální životní situace, rodinných, pracovních a dalších individuálních poměrů, navrhnou soudu odpovídající místo pro výkon OPP; soud pro mládež následně na základě nastíněné zprávy PMS a rovněž vlastních zjištění k dané věci výkon TO usnesením nařídí

a ve svém volném čase, a to nejpozději ve lhůtě dvou let ode dne vydání usnesení o nařízení výkonu TO¹³¹ ke konkrétnímu poskytovateli prací (tj. organizace, pro niž mají být práce vykonány).

Vlastní výkon pak může spočívat v údržbě veřejných prostranství, úklidu a údržbě veřejných budov a komunikací nebo jiných činnostech ve prospěch obcí a dalších institucí, o nichž to zákon stanoví (ust. § 62 odst. 3 tr. zákoníku).

Neplní-li mladistvý podmínky, které pro výkon TO OPP stanoví zákon (zejména nevede řádný život, dopouští se dalších provinění, TO nevykonává v souladu s pokyny soudu a probačního úředníka apod.), přichází v úvahu jeho přeměna, a to jednak zcela nově v TO domácího vězení¹³² (v poměru každá i započatá nevykonaná hodina OPP na jeden den domácího vězení) za současného stanovení náhradního TO odnětí svobody pro případ, že by i domácí vězení bylo ze strany mladistvého mařeno, a jednak přímo v TO odnětí svobody opět v poměru jedna každá započatá nevykonaná hodina na jeden den odnětí svobody (ust. § 65 odst. 2 tr. zákoníku).

Dobu stanovenou zákonem k výkonu OPP lze ve výjimečných případech prodloužit až o 6 měsíců, dále lze rozhodnout i o ponechání TO OPP v platnosti, ačkoli jsou zde dány podmínky pro jeho přeměnu, a nad mladistvým zároveň vyslovit dohled PMS, případně mu uložit přiměřená omezení či povinnosti, jež mu nebyly stanoveny meritorním rozhodnutím (ust. § 65 odst. 3 tr. zákoníku).

Co se týče role PMS na úseku výkonu TO OPP, tato jednak předem projednává s mladistvým možnost uložení tohoto TO (v rámci přípravného řízení), spolupracuje s poskytovateli a sleduje průběh vlastního výkonu. Zároveň dohlíží nad tím, zda mladistvý řádně hradí způsobenou škodu, příp. se jí snaží jiným způsobem kompenzovat (např. se může jednat po dohodě s poškozeným o opravu poničené věci apod.), event. plní další soudem uložené povinnosti či omezení.

¹³¹ dvouletá lhůta k výkonu OPP byla do tr. zákoníku zakotvena novelou z prosince 2011 - konkrétně zák. č. 330/2011 Sb., kterým se mění zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, ve znění pozdějších předpisů, a zákon č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád) ve znění pozdějších předpisů (dále jen zák. č. 330/2011 Sb.), s účinností od 1. 12. 2011 s tím, že se jedná o její výrazné prodloužení, když právní úprava předchozí stanovila k výkonu OPP dobu jednoho roku ode dne jeho nařízení (ust. § 65 odst. 1 tr. zákoníku účinné do 30. 11. 2011); do této doby se nezapočítává doba, po kterou mladistvému ve výkonu TO bránily zdravotní či zákonné (např. odložení výkonu TO OPP dle ust. § 339 odst. 3 tr. řádu - ŠÁMAL, P. a kol. Trestní zákon. Komentář. 1. díl. 6. doplněné a přepracované vydání. Praha, C. H. Beck, 2004, s. 422) překážky a dále doba, po kterou se nacházel ve vazbě či výkonu trestu odnětí svobody¹³² i tato změna byla do trestního zákoníku vnesena k 1. 12. 2011, a to zák. č. 330/2011 Sb.; jedná se in fact o přeměnu jednoho alternativního trestu v jiný, rovněž alternativní; otázku vhodnosti tohoto postupu s přihlédnutím zejména k jeho výchovnému působení především u dospělých pachatelů ponechme v tuto chvíli zcela stranou

V oblasti plnění úkolů souvisejících s výkonem OPP spočívá nelehká pozice PMS v úloze jakéhosi „mezičlátku“ spojujícího mnohdy zcela bipolární představy o průběhu výkonu této sankce ze strany soudu a jednotlivých poskytovatelů prací.

S ohledem na skutečnost, že úloha PMS je při výkonu nejen TO OPP víceméně stěžejní, skýtá daná oblast jistě velmi široké pole k možným budoucím změnám k celkovému zlepšení komunikace mezi jednotlivými subjekty, které se na výkonu tohoto TO podílejí.

Dalším z druhů TO, jež lze mladistvému uložit, je **zákaz činnosti**.

Obecná právní úprava v ust. § 73 tr. zákoníku stanoví, že takový trest lze uložit na 1 rok až 10 let pachateli, který se trestné činnosti dopustil v souvislosti s činností, jež je předmětem zákazu. Může být uložen samostatně, event. vedle jiného trestu.

Jeho podstata spočívá v tom, že po dobu výkonu je odsouzenému zapovězen výkon určitého konkrétního zaměstnání, povolání nebo funkce, nebo takové činnosti, k níž je třeba zvláštního povolení, nebo jejíž výkon upravuje zvláštní právní předpis¹³³.

Oproti úpravě v tr. zákoníku ZSM v ust. § 26 odst. 2 navíc stanoví, že jeho horní hranice u mladistvého činí 5 let, přičemž jeho výkon nesmí být na překážku přípravě na jeho budoucí povolání.

Jedním z novějších institutů českého trestního práva¹³⁴, kterýžto lze uložit i mladistvému pachateli, je **zákaz vstupu na sportovní, kulturní a jiné společenské akce**.

Ustanovení § 76 tr. zákoníku stanoví maximální délku tohoto trestu na 10 let, a to pro pachatele úmyslného trestného činu, který byl spáchán v souvislosti s účastí na takové akci, a to samostatně i vedle jiného trestu. Odsouzenému je pro dobu výkonu trestu zakázána účast na konkrétních, v rozhodnutí vymezených, sportovních, kulturních, případně jiných společenských akcích.

Odsouzený je v rámci výkonu trestu povinen spolupracovat s úředníkem PMS, podrobovat se jeho pokynům v rámci jím stanoveného probačního plánu, který může

¹³³ takovými činnostmi mohou být kupříkladu činnost provozovaná dle zák. č. 455/1991 Sb., o živnostenském podnikání, dále např. zákaz vykonávat povolání lékaře, exekutora, notáře, daňového poradce a další; u mladistvých se pak bude zřejmě nejčastěji jednat o zákaz řízení motorových vozidel - ŠÁMAL, P. a kol. Trestní zákon. Komentář. 1. díl. 6. doplněné a přepracované vydání. Praha, C. H. Beck, 2004, s. 451 - 452

¹³⁴ tento trest byl v právním řádu ČR zakotven v rámci rekodifikace trestního práva s účinností od 1. 1. 2010

obsahovat rozličné programy sociálního a psychologického poradenství. Odsouzenému může být probačním pracovníkem uložena povinnost dostavit se ve stanovené době k určenému útvaru Policie ČR, považuje-li to úředník za vhodné (ust. § 77 tr. zákoníku).

V případě porušování podmínek tohoto trestu se pachatel nevystavuje nebezpečí jeho přeměny, nýbrž riziku dalšího trestního stíhání, a to pro trestný čin maření výkonu úředního rozhodnutí dle ust. § 337 tr. zákoníku¹³⁵.

ZSM výše uvedené podmínky dále modifikuje snížením horní hranice sazby tohoto TO na 5 let (ust. § 26 odst. 3).

Mladistvému lze uložit i TO **vyhoštění**, jehož obecná hmotně právní úprava je obsažena v ust. § 80 tr. zákoníku. Je určen výhradně pro pachatele, kteří nejsou občany ČR, může být trestem samostatným, příp. být uložen vedle jiného trestu. Musí zde být splněna podmínka zájmu na ochraně bezpečnosti lidí, majetku nebo jiného veřejného zájmu. Zákonná výměra činí buď 1 rok až 10 let, anebo může být trest uložen na dobu neurčitou.

Negativní vymezení podmínek ukládání toho trestu je pak obsaženo v ust. § 80 odst. 3 tr. zákoníku. Trest vyhoštění nelze např. uložit pachateli, jemuž byl udělen azyl, pachateli, jemuž hrozí, že bude ve státě, do něž má být vyhoštěn, pronásledován pro svoji rasu, náboženství, politické smýšlení apod., uložit jej nelze ani pachateli, který má na území ČR povolen trvalý pobyt, pracovní a sociální zázemí a uložení této sankce by odporovalo zájmu na slučování rodin atd.

Odsouzený je povinen po uplynutí soudem stanovené lhůty¹³⁶, příp. nejpozději v den určený ve výzvě k vycestování, neprodleně opustit území ČR.

Výkon trestu lze v určitých případech odložit, jsou-li splněny podmínky obsažené v ust. § 350b odst. 4, 5 tr. řádu.

Speciální úprava v ust. § 26 odst. 4 ZSM určuje pro uložení TO vyhoštění u mladistvých podmínky o poznání přísnější. Jednak se jedná o nemožnost toto TO uložit na dobu neurčitou, jednak je zde snížena výměra na 1 rok až 5 let, a jednak

¹³⁵ za tento trestný čin tr. zákoník stanoví poměrně citelnou trestní sazbu - pachatel může být potrestán odnětím svobody až na tři léta (ust. § 337 odst. 1 tr. zákoníku), v některých případech dokonce až na pět let (ust. § 337 odst. 3 tr. zákoníku)

¹³⁶ ta může být odsouzenému poskytnuta k vyřízení osobních záležitostí, může být opakovaně prodloužena, nejvýše však může činit celkem 180 dnů od právní moci rozhodnutí o uložení sankce (ust. § 350b tr. řádu)

u mladistvých, kteří jsou občany Evropské unie¹³⁷, musí být splněn důvodný předpoklad, že by neuložení TO vyhoštění vedlo k závažnému ohrožení bezpečnosti státu nebo veřejného pořádku, anebo je vyhoštění v nejlepší zájmu mladistvého. V potaz je třeba brát i individuální osobní poměry mladistvého, jeho aktuální rodinnou, ekonomickou a celkovou sociální situaci.

Odlišně od dospělých pachatelů je zde stanoveno, že pokud není TO vyhoštění u mladistvého, který je občanem Evropské unie¹³⁸, realizováno do dvou let od právní moci rozhodnutí, jímž bylo uloženo, soud z úřední povinnosti (lat. ex officio, též ex offo) zkoumá, zda v průběhu tohoto období u mladistvého nenastaly skutečnosti, v důsledku nichž by bylo uložení TO vyhoštění vyloučeno (tedy např. zda nedošlo k takové změně poměrů mladistvého, které by odporovaly původnímu závěru o tom, že vyhoštění je v jeho nejlepší zájmu apod.)¹³⁹.

Ustanoveními tr. zákoníku se řídí rovněž v obecné rovině ukládání **peněžitého opatření**. Konkrétně se jedná o ust. § 67 - 69 tr. zákoníku.

¹³⁷ v souvislosti s ukončením největšího válečného konfliktu ve světových dějinách se postupně začala realizovat myšlenka politického a ekonomického sjednocení Evropy, která měla za cíl na základě vytvoření vzájemné politicko-hospodářské závislosti jednotlivých členských států zabránit vzniku dalšího konfliktu obdobného či ještě většího rozsahu. Ekonomickými cíli bylo především vytvoření společného trhu, propojení průmyslu uhlí a oceli a podpora členských států ve výzkumech jaderné energie k mírovým účelům. Mezi cíle politické pak lze zařadit zamezení zneužití průmyslu uhlí a oceli k válečným záměrům a vzájemné propojení ekonomik tak, aby se na sobě staly závislými a jednotlivé státy si tak nemohly dovolit vystavit se riziku ekonomické izolace vyvoláním válečného konfliktu. S těmito cíli byly postupně uzavřeny smlouvy, které tvoří právní základ současné Evropské unie. Jedná se o tzv. Pařížskou smlouvu zakládající Evropské společenství uhlí a oceli (ESUO - 1951; platnost smlouvy byla při uzavření omezena pouze na dobu padesáti let, její platnost tedy skončila dne 23. 7. 2002) a tzv. Římské smlouvy (uzavřené bez omezení doby platnosti) - o Evropském hospodářském společenství (EHS - 1957) a o Evropském společenství pro atomovou energii (EURATOM - 1957); zakládajícími členskými zeměmi bylo Německo, Itálie, Francie, Belgie, Nizozemí a Lucembursko; k vytvoření Evropské unie došlo podpisem Smlouvy o Evropské unii (Maastrichtské smlouvy, který vstoupila v platnost dne 1. 1. 1993 a která vnesla novou kvalitu do procesu evropské integrace); k přistoupení ČR k EU došlo k 1. 5. 2004, přičemž tomuto aktu předcházelo referendum v červnu 2003, kdy většina občanů, která hlasovala, vyslovila s tímto přistoupením souhlas; v současné době má Evropská unie 27 členských států, proces rozšiřování není dosud dokončen, dvacátým osmým by se mělo stát Chorvatsko, a to k 1. 7. 2013 - přístupová smlouva Chorvatskem podepsána dne 9. 12. 2011; jako další kandidátské země jsou evidovány Černá Hora, Island, Makedonie a Turecko (zdroj: <http://www.euractiv.cz/rozsirovani-eu/link-dossier/vztahy-eu-a-chorvatska-000070>, <http://www.euroskop.cz/701/sekce/tabulka-c-1/>) - k tomu srov. např. TÝČ, V. Základy práva Evropské unie pro ekonomy. 4. aktualizované vydání. Praha, Linde Praha, a.s., 2004, s. 15 - 22, 303 - 306

¹³⁸ institut občanství Evropské unie zakotvila Maastrichtská smlouva; občanstvím Evropské unie není nijak dotčeno občanství jednotlivých členských států, jedná se o jakousi nadstavbu, která s sebou nese specifická práva, jako např. petiční právo k Evropskému parlamentu, právo obracet se na Evropského ombudsmana či právo volit a být volen ve volbách do Evropského parlamentu ve státě, v němž občan pobývá atd.; občanem unie je každý příslušník některého z členských států Evropské unie - TÝČ, V. Základy práva Evropské unie pro ekonomy. 4. aktualizované vydání. Praha, Linde Praha, a.s., 2004, s. 178 - 179

¹³⁹ ust. § 75a ZSM

Peněžitý trest lze dle § 67 tr. zákoníku uložit za úmyslný trestný čin, jímž pachatel pro sebe nebo jiného získal nebo se snažil získat majetkový prospěch. Dále lze tento trest uložit, umožňuje-li to přímo tr. zákoník (ve zvláštní části u jednotlivé skutkové podstaty), event. je-li ukládán za přečin a zároveň není ukládán trest odnětí svobody (s ohledem na povahu a závažnost přečinu při současném přihlédnutí k osobě a poměrům pachatele).

Způsob výpočtu výše peněžitého trestu (i opatření) se odvíjí od počtu denních sazeb s tím, že činí nejméně 20 a nejvíce 730 denních sazeb.¹⁴⁰ Počet denních sazeb soud stanoví dle závažnosti spáchaného trestného činu při současném vzetí v potaz individuality pachatele. Denní sazba pak činí nejméně 100,- Kč a nejvíce 50.000,- Kč v závislosti na příjmech pachatele, jeho movitém i nemovitém majetku a výnosech z něj.

K vlastnímu výkonu peněžitého trestu mohou být soudem povoleny splátky, není-li od pachatele možno reálně očekávat, že trest zaplatí jednorázově.

Současně s rozhodnutím o uložení peněžitého trestu je soudem stanoven náhradní trest odnětí svobody pro případ, že peněžitý trest nebude vykonán, a to s maximální výměrou čtyř roků¹⁴¹.

Na situace, kdy se odsouzený nezaviněně (v důsledku okolností nezávislých na jeho vůli) stane dlouhodobě neschopným peněžitý trest zaplatit, či výkonem by byla vážně ohrožena výchova nebo výživa osoby, o niž je odsouzený povinen pečovat, zákon pamatuje v ust. § 344 odst. 1 tr. řádu, podle nějž lze v takových případech od výkonu peněžitého trestu upustit.

ZSM v ust. § 27 odst. 1 výslovně stanoví, že mladistvý, jemuž je ukládáno peněžité opatření, musí být buď výdělečně činným, nebo rozsah majetku v jeho dispozici zakládá důvodný předpoklad faktické vykonatelnosti peněžitého opatření.

I zde je u mladistvých vymezena ZSM odlišná sazba TO oproti trestu u dospělých pachatelů. Denní sazba se pohybuje v rozmezí od 100,- Kč do 5.000,- Kč. Maximální počet denních sazeb je stanoven na 365. Náhradní trestní opatření může představovat až 1 rok odnětí svobody.

¹⁴⁰ tento způsob výpočtu se používá od 1. 1. 2010, když v právní úpravě předchozí (tj. v tr. zákoně účinném do 31. 12. 2009) byla stanovena zákonná výměra peněžitého trestu od 2.000,- Kč do 5.000.000,- Kč (v současné době činí maximální výměra 36.500.000,- Kč)

¹⁴¹ předchozí právní úprava (obsažená v tr. zákoně) stanovila maximální výměru náhradního trestu odnětí svobody na 2 roky

Výkon peněžitého opatření nebo jeho zbytku může být rozhodnutím soudu a se souhlasem mladistvého nahrazen výkonem obecně prospěšné činnosti v rámci probačního programu vytvořeného za tímto účelem, nebo společensky prospěšnou činností, která je výchovnou povinností.

Ze strany soudu pro mládež je dále možno **výkon peněžitého opatření podmíněně odložit** (tento institut trestní zákoník u dospělých pachatelů nezná), a to za situace, kdy lze s patřičnou znalostí individuálních charakteristik a aktuální situace mladistvého odůvodněně předjímat naplnění účelu TO i bez jeho faktického výkonu, příp. za současného přijetí záruky za nápravu mladistvého ze strany osoby, u níž je anticipován dostatečný výchovný vliv na mladistvého delikventa¹⁴².

Zkušební doba u podmíněně odloženého výkonu peněžitého opatření může činit až tři roky a počíná (ostatně stejně jako jakákoli jiná zkušební doba) běžet od právní moci příslušného rozsudku. Důsledkem porušení podmínek, jež pro dobu zkušební doby stanovuje jednak přímo zákon, a jednak v rozsudku soud pro mládež, je nařízení výkonu peněžitého opatření, tedy nutnost jej fakticky zaplatit, přičemž zároveň soud rozhoduje i o stanovení náhradního TO odnětí svobody pro případ, že by peněžité opatření nebylo zapláceno.¹⁴³

Co se týče TO **propadnutí věci nebo jiné majetkové hodnoty**, ZSM (stejně jako u TO domácího vězení) neobsahuje speciální úpravu a jejich ukládání a výkon se tak v plném rozsahu řídí příslušnými ustanoveními tr. zákoníku.

Trest propadnutí věci nebo jiné majetkové hodnoty může v souladu s ust. § 70 tr. zákoníku soud uložit v případech, kdy se jedná o věc, která náleží do vlastnictví pachatele a bylo jí užito ke spáchání trestného činu nebo k němu byla určena, nebo pachatel takovou věc nabyt spácháním trestného činu nebo jako odměnu za takový čin nebo se jedná o věc, kterou nabyt za věc získanou spácháním trestného činu nebo odměnou za něj.

¹⁴² tato osoba může poskytnutou záruku odvolat (k těmto situacím dojde např. tehdy, zjistí-li osoba, která původně záruku za nápravu mladistvého poskytla, že je pro ni nereálné tomuto závazku dostát) - soud pak bude zkoumat, je-li tato skutečnost důvodem pro nařízení výkonu peněžitého opatření, event. zda jsou splněny podmínky pro jeho ponechání v platnosti

¹⁴³ ust. § 28 - 30 ZSM

Obligatořně je tento trest ukládán v případech, kdy pachatel věc drží v rozporu s jinými právními předpisy¹⁴⁴.

Ust. § 71 tr. zákoníku pak upravuje situace, kdy pachatel věc nebo jinou majetkovou hodnotu, u níž by přicházelo v úvahu vyslovení jejího propadnutí, dříve, než tak soud učiní, zničí, poškodí nebo zcela znehodnotí, případně zcizí či jiným způsobem zabrání jejímu propadnutí, může soud uložit propadnutí náhradní hodnoty, jejíž cena koresponduje s cenou věci, která měla nebo mohla být propadnuta.

Propadlá věc nebo jiná majetková hodnota (příp. i náhradní hodnota) připadají do vlastnictví státu¹⁴⁵.

Jak již bylo výše uvedeno, ani pro TO **domácího vězení** neobsahuje ZSM, co se týče jeho ukládání a výkonu, žádná speciální ustanovení a je třeba se v plném rozsahu řídit ustanoveními obecnými, která jsou obsažena v ust. § 60 a § 61 tr. zákoníku (v hmotně-právní oblasti) a ust. § 334a - § 334h tr. řádu (v procesně-právní oblasti). Nicméně i zde je třeba v plném rozsahu respektovat základní principy ZSM a brát v potaz především potřebu budoucího rozvoje osobnosti mladistvého, tudíž ani TO domácího vězení by nemělo ohrozit např. účast mladistvého v různých zájmových kroužcích a dalších aktivitách, v rámci nichž je na vývoj mladistvého pozitivně působeno v intencích tzv. prosociální výchovy¹⁴⁶.

Tento institut byl do našeho právního řádu zakotven k 1. 1. 2010 jako součást nového trestního kodexu¹⁴⁷.

¹⁴⁴ v praxi se jedná velmi často o nelegálně držené střelné zbraně různého typu, tj. zbraně držené v rozporu se zák. č. 119/2002 Sb., o střelných zbraních a střelivu a o změně zákona č. 156/2000 Sb., o ověřování střelných zbraní, střeliva a pyrotechnických předmětů a o změně zákona č. 288/1995 Sb., o střelných zbraních a střelivu (zákon o střelných zbraních), ve znění zákona č. 13/1998 Sb., a zákona č. 368/1992 Sb., o správních poplatcích, ve znění pozdějších předpisů, a zákona č. 455/1991 Sb., o živnostenském podnikání (živnostenský zákon), ve znění pozdějších předpisů (zákon o zbraních)

¹⁴⁵ tyto věci jsou následně v dispozici příslušné organizační složky státu, které dle zákona náleží hospodařit s majetkem státu (nejčastěji se jedná o Úřad pro zastupování státu ve věcech majetkových, ale i např. krajská ředitelství Policie ČR typicky u propadlých zbraní, střeliva, munice atd. či příslušné celní orgány u předmětů, které byly propadnuty v souvislosti s porušením celně právních předpisů - blíže viz. zejména ust. § 11 zák. č. 219/2000 Sb., o majetku České republiky a jejím vystupování v právních vztazích ve znění pozdějších změn a doplňků, dále ust. § 18 vyhlášky Ministerstva financí č. 62/2001 Sb., o hospodaření organizačních složek státu a státních organizací s majetkem státu, ve znění pozdějších změn a doplňků, či rovněž ust. § 86 Instrukce Ministerstva spravedlnosti ze dne 3. prosince 2001, č. j. 505/2001-Org, kterou se vydává vnitřní a kancelářský řád pro okresní, krajské a vrchní soudy

¹⁴⁶ ŠÁMAL, P. a kol. Trestní zákoník. Komentář. 1. díl. 1. vydání. Praha, C. H. Beck, 2009, s. 715

¹⁴⁷ obdobný institut na našem území již existoval, a to až do roku 1950 (ust. § 262 zák. č. 117/1852 ř. z., o zločinech, přečinech a přestupcích), kdy došlo v důsledku politického převratu ve společnosti i k rozsáhlým změnám v oblasti trestního práva - In: ŠÁMAL, P. a kol. Trestní zákoník. Komentář. 1. díl. 1. vydání. Praha, C. H. Beck, 2009, s. 713

Trest je možno uložit pachateli přečinu (samostatně i vedle trestu jiného, s výjimkou trestu odnětí svobody a trestu OPP - ust. § 53 tr. zákoníku), je-li možno spolehlivě předpokládat splnění účelu trestu při zohlednění povahy přečinu a charakteristik osoby pachatele a tento se navíc písemně zaváže, že se ve vymezené době bude zdržovat ve svém obydlí a rovněž že poskytne při výkonu sankce potřebnou součinnost.

Podstata trestu spočívá v povinnosti odsouzeného zdržovat se po dobu výkonu trestu v soudem určeném časovém rozmezí¹⁴⁸ ve stanoveném obydlí, pokud mu v tom nebrání důležité důvody, jakými jsou plnění pracovních povinností nebo návštěva lékaře z důvodu onemocnění či úrazu. Časové období, po které je odsouzený povinen zdržovat se v určeném obydlí, je soudem stanoveno při zohlednění pachatelovy pracovní doby (včetně času potřebného k přepravě do zaměstnání a zpět), péče, která je z jeho strany věnována péči o nezletilé děti a doby, kterou nezbytně potřebuje k vyřízení osobních i rodinných záležitostí, přičemž musí představovat přiměřené omezení jeho osobní svobody. Pachateli může být soudem umožněno navštěvovat pravidelné bohoslužby či náboženská shromáždění, která se konají ve dnech pracovního volna či pracovního klidu.

Sankci lze uložit až na dva roky, přičemž nedodržení jeho podmínek má za následek přeměnu¹⁴⁹ této sankce v trest odnětí svobody, přičemž každý i jen započatý nevykonaný den trestu domácího vězení se přeměňuje na jeden den trestu odnětí svobody.

¹⁴⁸ ust. § 60 odst. 3, 4 tr. zákoníku byla novelizována (a to zákonem č. 330/2011 Sb., s účinností od 1. 12. 2011) v tom smyslu, že zde již není obsaženo vymezení doby, na kterou se má trest zpravidla vztahovat, jako tomu bylo do 30. 11. 2011 (nebylo-li v rozsudku stanoveno jinak, trest spočíval v povinnosti pachatele zdržovat se v určeném obydlí ve dnech pracovního klidu a pracovního volna po celý den, a v ostatních dne v době od 20.⁰⁰ hod. do 05.⁰⁰ hod.); v důvodové zprávě k návrhu této novelizace se mj. uvádí, že tato změna je potřebná s ohledem na stávající praxi soudů, kdy původní formulace se ukázala jako příliš návodná a jeví se jako vhodnější ponechat časové rozmezí výkonu sankce plně na úvaze příslušného soudce s tím, že v odstavci čtvrtém je dostatečně zdůrazněna nutnost tuto dobu vymezit tak, aby pachatele dostatečně postihla na svobodě v čase, který standardně věnuje rekreačním aktivitám - blíže viz. Důvodová zpráva (originál dokumentu) ke Sněmovnímu tisku Poslanecké sněmovny ČR, č. 297, 6. volební období, od 2010, dostupné na www.psp.cz/sqw/text/text2.sqw?idd=69605#prilohy.
¹⁴⁹ další změna, kterou do této oblasti přinesl zákon č. 330/2011 Sb., když dle právní úpravy účinné do 30. 11. 2011 byl pro případ nedodržení zákonných podmínek sankce domácího vězení stanoven náhradní trest odnětí svobody (až na jeden rok, k tomu srov. nyní se může výměra přeměněného trestu přibližovat až ke dvěma letům, poruší-li pachatel podmínky vzápětí po uložení trestu, resp. vyhybá-li se jeho nástupu), a to přímo v meritorním rozhodnutí, jímž byl trest ukládán

Pokud jde o vlastní výkon této sankce, její průběh je aktuálně kontrolován úředníky PMS prostřednictvím namátkových kontrol¹⁵⁰. Elektronický monitoring, s nímž zákon (v ust. § 334b tr. řádu) rovněž počítá, nebyl dosud zaveden¹⁵¹.

Dále považuji za zajímavé zmínit, že narozdíl od ostatních alternativních trestů, u nichž není ze strany státu od odsouzeného požadována žádná náhrada nákladů spojených s jejich výkonem, v případě domácího vězení jsou odsouzeným k úhradě předepsány náklady ve výši 50,- Kč za každý kalendářní den, v němž se sankce vykonává (ust. § 152 odst. 1 písm. c), odst. 2 a ust. § 155 odst. 2 tr. řádu ve spojení s ust. § 1 vyhlášky Ministerstva spravedlnosti č. 458/2009 Sb., kterou se stanoví denní sazba připadající na náklady spojené s výkonem trestu domácího vězení a způsob úhrady).

Dalšími z možných TO jsou **odnětí svobody podmíněně odložené na zkušební dobu a podmíněně odložené na zkušební dobu s dohledem**. Co se týče ZSM, jsou tato opatření upravena zejména v ust. § 33 ZSM, dalšími důležitými ustanoveními jsou ust. § 75 ZSM (o působnosti úředníků PMS při výkonu rozhodnutí) a ust. § 80 ZSM (vztahující se k výkonu dohledu). Obecná ustanovení jsou pak obsažena především v § 81 - § 87 tr. zákoníku a § 329 - § 330a tr. řádu.

Podmíněně odložit lze výkon trestu odnětí svobody, který nepřevyšuje tři roky, za situace, kdy přímého výkonu trestu není třeba k naplnění jeho účelu s přihlédnutím k osobním poměrům a individuálním charakteristikám pachatele, jeho sociální situaci a okolnostem spáchaného deliktu¹⁵².

Již v rámci běhu zkušební lhůty je možno rozhodnout o tom, že se odsouzený ve zkušební době neosvědčil a trest bude vykonán, neplní-li odsouzený podmínky, které jsou zákonem pro tuto sankci stanoveny (především se jedná o podmínku vedení

¹⁵⁰ tyto kontroly jsou, pokud jde o jejich četnost, prováděny dle personálních možností jednotlivých středisek PMS a počtu uložených trestů tohoto druhu v příslušném okrese (obvodu), a to mj. v souladu s vyhl. Ministerstva spravedlnosti č. 456/2009 Sb., o kontrole výkonu trestu domácího vězení (která rovněž počítá i s eventualitou spolupráce PMS s provozovatelem systému elektronického monitoringu odsouzených)

¹⁵¹ tuto skutečnost lze do určité míry přičítat faktu, že např. na území celé ČR byl trest domácího vězení za rok 2011 uložen pouze 234 dospělým osobám a 12 mladistvým (zdroj: <http://cslav.justice.cz/InfoData/prehledy-statistickych-listu.html>), přičemž při tomto počtu lze dle obecně přijímaného názoru kontrolu dostatečným způsobem zajistit prostřednictvím úředníků PMS (pomineme-li zcela skutečnost, že v důsledku personálního stavu PMS, jak již výše zmiňován, tak bude činěno na úkor dalších aktivit příslušných úředníků na jiných úsecích jim svěřených); z vlastní praxe (vyšší soudní úředník na trestním oddělení v letech 1998 - 2011) je mi znám případ, kdy odsouzený byl v rámci půlročního trestu domácího vězení kontrolován probačním úředníkem 40 x

¹⁵² ust. § 81 tr. zákoníku

řádného života, jejíž nejhrubější porušení samozřejmě představuje spáchání dalšího trestného činu v průběhu zkušební doby). V určitých případech je dále možno, ačkoli odsouzený zavedl důvody pro přeměnu trestu v trest nepodmíněný, podmíněné odsouzení ponechat v platnosti a zároveň nad odsouzeným vyslovit dohled, zkušební dobu prodloužit (nejvýše o dvě léta s tím, že celkově nesmí přesáhnout maximální zákonný limit zkušební doby - viz. níže), příp. pachateli uložit přiměřená omezení či povinnosti nad rámec těch, které byly stanoveny již v meritorním rozhodnutí a které jej nejspíše povedou k vedení řádného života v souladu se zákonem.¹⁵³

Podmíněné odsouzení na zkušební dobu s dohledem pak přichází v úvahu zejména tam, kde je pachateli potřeba věnovat zvýšenou pozornost při kontrole jeho chování a jednání v rámci zkušební doby, intenzivněji výchovně působit na jeho osobu, příp. i na jeho sociální okolí apod.¹⁵⁴

Zkušební doba činí u obou variant podmíněného odsouzení dle obecných právních předpisů jeden rok až pět let u dospělých pachatelů (ust. § 82 odst. 1 tr. zákoníku, ust. § 85 odst. 1 tr. zákoníku), ZSM pak v ust. § 33 odst. 1 stanoví speciálně pro mladistvé délku zkušební doby v rozsahu od jednoho do tří let. I zde pak připadá v úvahu přiměřené prodloužení zkušební doby, zavede-li mladistvý příčinu pro nařízení nepodmíněného trestu odnětí svobody, a to nevíce o dva roky, tedy i u mladistvých může v závažných případech délka zkušební doby dosáhnout (avšak nepřesáhnout) pěti let.¹⁵⁵ Kromě prodloužení zkušební doby připadá v úvahu i stanovení dohledu tam, kde původně stanoven nebyl, případně uložení vhodného výchovného opatření¹⁵⁶.

Výkon dohledu u mladistvých se pak v těchto případech řídí ust. § 16 ZSM, platí zde tedy vše, co bylo výše popsáno u výchovného opatření dohledu probačního úředníka (viz. podkapitola týkající se výchovných opatření).

TO odnětí svobody nepodmíněné je nejzávažnějším TO, jež lze mladistvému v souladu s českým právním řádem uložit. Tato skutečnost je přímo zákonem

¹⁵³ ust. § 83 tr. zákoníku

¹⁵⁴ ust. § 84 tr. zákoníku; pověřit kontrolou nad chováním odsouzeného úředníka PMS však lze i u podmíněného odsouzení, kde dohled nebyl vysloven - viz. ust. § 329 tr. řádu - především tam, kde je toho třeba s přihlédnutím k charakteru uložených přiměřených omezení či povinností, jež byla pachateli uložena v souladu s ust. § 48 odst. 4 tr. zákoníku, kde je obsažen demonstrativní výčet takových omezení a povinností

¹⁵⁵ blíže viz. ŠÁMAL, P. a kol. Zákon o soudnictví ve věcech mládeže. Komentář. 2. vydání. Praha, C. H. Beck, 2007, s. 411 - 415

¹⁵⁶ ust. § 33 odst. 2 ZSM

reflektována mj. v ust. § 31 odst. 2 ZSM, dle nějž toto opatření „*může soud pro mládež mladistvému uložit jen tehdy, jestliže by s ohledem na okolnosti případu, osobu mladistvého nebo předchozí použitá opatření uložení jiného trestního opatření zjevně nepostačovalo k dosažení účelu tohoto zákona*“.

Trestní sazby odnětí svobody se oproti těm, které jsou stanoveny tr. zákoníkem, snižují na polovinu, přičemž další limity jsou stanoveny pro jeho dolní hranici (která může být nejvýše jeden rok) a horní hranici (která nesmí převyšovat pět let). Trest odnětí svobody v trvání od pěti do deseti let lze uložit mladistvému, který se dopustil činu, za nějž by bylo lze dospělému pachateli uložit výjimečný trest¹⁵⁷. Zároveň zde musí být splněna podmínka zvlášť zavrženíhodného způsobu spáchání činu¹⁵⁸ či zvlášť zavrženíhodného motivu¹⁵⁹ nebo velmi těžký a obtížně napravitelný následek¹⁶⁰, v důsledku kterých je význam provinění mimořádně vysoký. Nadto využití tohoto institutu zákon limituje požadavkem na nepochybnou nedostačivost uložení trestu odnětí svobody ve standardní výměře, určené pro mladistvé (tj. od jednoho roku do pěti let)¹⁶¹.

ZSM dále stanoví, že mladiství nepřekročivší devatenáctý rok věku trest vykonávají odděleně od dospělých pachatelů, a to v samostatných věznicích pro mladistvé, či zvláštních odděleních věznic určených k tomuto účelu. Bude-li soud TO odnětí svobody ukládat mladistvému, který devatenáctého roku věku již dovršil, může rozhodnout, že takový mladistvý TO vykoná ve věznici pro dospělé, odůvodňuje-li to jednak délka ukládaného TO, a jednak stupeň a způsob narušení osoby mladistvého.

Se samotným výkonem TO odnětí svobody ZSM odkazuje na ustanovení zvláštního zákona¹⁶². Tímto je zákon č. 169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody a o změně některých souvisejících zákonů, ve znění pozdějších změn a doplňků, který zejména v Hlavě IV - Odlišnosti výkonu trestu u některých skupin odsouzených a Dílu

¹⁵⁷ výjimečný trest je upraven v ust. § 54 tr. zákoníku a je jím trest odnětí svobody nad dvacet do třiceti let a dále trest odnětí svobody na doživotí

¹⁵⁸ tak tomu bude např. u činů spáchaných velmi surovým či brutálním způsobem, či tam, kde oběť byla vystavena velkým útrapám apod. - blíže viz. ŠÁMAL, P. a kol. Zákon o soudnictví ve věcech mládeže. Komentář. 2. vydání. Praha, C. H. Beck, 2007, s. 387

¹⁵⁹ v zásadě se jedná o pohnutky, které hrubě odporují eticko-morálnímu systému dané společnosti; jako příklad možno uvést pohnutky plynoucí z bezcitnosti, zvrhlosti a bezohledného sobectví apod. - ŠÁMAL, P. a kol. Zákon o soudnictví ve věcech mládeže. Komentář. 2. vydání. Praha, C. H. Beck, 2007, s. 387

¹⁶⁰ tím budou v první řadě zmařené lidské životy - ŠÁMAL, P. a kol. Zákon o soudnictví ve věcech mládeže. Komentář. 2. vydání. Praha, C. H. Beck, 2007, s. 388

¹⁶¹ ust. § 31 odst. 3 ZSM

¹⁶² ust. § 76 ZSM

3 - Výkon trestu u mladistvých - stanoví určitá specifika, která reflektují věkové zvláštnosti této skupiny s tím, že výkon trestu by v těchto případech měl být zaměřen primárně na výchovu a zabezpečení přípravy na budoucí povolání mladistvého (ust. § 61 cit. zák.).

Tolik tedy k základům hmotně a procesně právní úpravy týkající se ukládání trestních opatření mladistvým. Dále bude pozornost věnována některým důležitým sociálním, výchovným a dalším aspektům, které s sebou vybraná trestní opatření u mladistvých pachatelů (a ne vždy jen u nich) pojmově přinášejí a jejich dopadům do psychosociální sféry pachatele.

4.2. Sociální, výchovné a další psychosociální aspekty vybraných trestních opatření

Trestní opatření ukládaná mladistvým je (ještě mnohem více než u sankcí ukládaných dospělým pachatelům) třeba vidět v jejich mnohodimenzionální perspektivě, není možno je s ohledem na jejich specifický charakter nazírat čistě z pohledu práva, v potaz je třeba, jak již výše mnohokrát zmíněno, brát především individuální charakteristiky nedospělého delikventa, jeho věkové zvláštnosti, a stejně tak je nutno bedlivě vážit možný dopad případného TO na psychiku, ale i stupeň socializace mladistvého¹⁶³ a jeho celkové společenské postavení a další fenomény, které jsou různé podle typu toho kterého trestního opatření.

Nejzávažnější dopady do všech oblastí života mladistvého pachatele zcela logicky musí mít **TO nepodmíněného odnětí svobody**.

Trestu odnětí svobody v obecné rovině (a tedy i u mladých lidí) je třeba nepochybně přiznat určité generálně preventivní účinky, kdy samotná hrozba existence eventuality uvěznění (samozřejmě mimo jiné) působí na nezanedbatelnou část

¹⁶³ v daném případě zejména (ale nejen) socializace coby základního prostředku sociální kontroly, která představuje v první řadě společenský proces, jímž se působí na společnost, kterým se jejím členům předávají specifické standardy a vzorce sociálního chování a který v sobě zahrnuje dimenzi postavení společnosti vůči jedinci a naopak - vymezení postavení jedince vůči společnosti - VEČEŘA, M., URBANOVÁ, M. Základy sociologie práva. 2. vydání. Brno, Masarykova universita Brno a nakladatelství Doplněk, 2002, s. 117 - 118

společnosti jako faktor odrazující od páčání trestné činnosti (z výzkumů veřejného mínění vyplývá, že strach z vězení je často mezi důvody, proč se nedopouštět kriminálního jednání, uváděn na jednom z předních míst, následujíc za rozporem s vlastním svědomím, morálními či náboženskými normami a strachem ze ztráty pozitivních vazeb se sociálním okolím¹⁶⁴).

U pachatelů, kteří se ve vězení (ať již ve vazbě či výkonu trestu odnětí svobody) ocitli poprvé, lze v některých případech (byť toto skutečně nelze označit za pravidlo) rovněž zaznamenat výrazně odstrašující efekt (individuálně preventivní působení), a tedy povětšinou pozitivní dopady na jejich budoucí chování a jednání, motivované snahou vyhnout se napříště činům s takovýmito následky. Působení popsaného charakteru lze samozřejmě předpokládat za současného respektování nutnosti přiměřenosti, neodvratitelnosti a včasnosti takové sankce¹⁶⁵ a nadto spíše u delikventů, u kterých stupeň narušení (v daném případě zejména kladných vazeb na nepatogenní sociální prostředí) nedosáhl takové intenzity, že pokud již zde bude zaznamenatelná výsledná motivace ke změně, pak pravděpodobněji ve směru vyhnout se až nepříznivému důsledku činů, namísto eliminace negativních skutků samotných.

Přes veškerou kritiku stran problematického nápravně - výchovného působení je třeba trestu odnětí svobody přiznat možné příznivé resocializační působení na odsouzeného prostřednictvím existence konsistentního režimu¹⁶⁶, s nímž se mnozí z nich bohužel setkávají prvně právě až v prostředí věznic. Na pocitech jistoty a bezpečí plynoucích z existence jasných a srozumitelných pravidel a pevně vymezeného denního programu¹⁶⁷ je pak přímo vystavěna tzv. režimová terapie¹⁶⁸, která bývá ve věznicích

¹⁶⁴ HOUBOVÁ, D. a kol. Psychologie pro právníky. 3. přepracované vydání. Brno, Masarykova universita Brno, 2004, s. 176

¹⁶⁵ HOUBOVÁ, D. a kol. Psychologie pro právníky. 3. přepracované vydání. Brno, Masarykova universita Brno, 2004, s. 175

¹⁶⁶ režimu ve smyslu pevného časového uspořádání denních činností, organizování a řízení životního procesu v konkrétním časoprostoru, který je charakteristický určitým souborem norem respektujících jisté základní principy nejen v oblasti např. hygienické, ale i pedagogické a celkově společenské - KRAUS, B. Základy sociální pedagogiky. 1. vydání. Praha, Portál, s. r. o., 2008, s. 181

¹⁶⁷ k tomu považuji za zajímavé podotknout, že právě tyto pocity jistoty a bezpečí jsou jedním z důvodů, pro který se někteří odsouzení (zejména ti, kteří se ve výkonu trestu odnětí svobody ocitají opakovaně od poměrně útlého věku, kdy cyklické střídání pobytu na svobodě a ve vězení v podstatě vystřídalo pobyt v některém výchovném zařízení pro děti a mládež) cítí ve věznici skutečně „jako doma“, jedná se o jakousi formu **hospitalismu**, tedy přizpůsobení se podmínkám institucionálně organizovaného života a ztráta schopnosti samostatného života v „běžné“ společnosti, což vede k opětovným návratům zpět do prostředí věznic (k hospitalismu srov. SADÍLEK, R. Otázka trávení volného času psychicky nemocných: možnosti uplatnění sociálního pedagoga. Diplomová práce. Masarykova universita, Pedagogická fakulta, Katedra sociální pedagogiky, Brno, 2006, kapitola 5.1.1 - dostupné na http://is.muni.cz/th/44795/pedf_m/Diplomova_prace.txt

¹⁶⁸ k režimové terapii blíže viz. MAHROVÁ, G. a kol. Sociální práce s lidmi s duševním onemocněním. 1. vydání. Praha, Grada Publishing a. s., 2008, s. 94, 95

užívána jako součást resocializační strategie¹⁶⁹ a která je jedním z pilířů resocializačního působení v pojetí resocializační pedagogiky¹⁷⁰, o které bude pojednáno dále v textu.

Odnětí svobody je dále přes všechny své (poslední dobou velmi zdůrazňované) nevýhody a zápory nesporně jediným institutem s potenciálem zaručení naprosté izolace pachatele od společnosti, a tím její stoprocentní ochrany, což je především u pachatelů zvláště nebezpečných (ať již předmětem svého útoku nebo jeho intenzitou či způsobem provedení) trestných činů (resp. provinění) nedocenitelným atributem.

U dospělých pachatelů pak lze u trestu odnětí svobody bezpochyby hovořit o důraznějším momentu represe, než je tomu u trestů alternativních, u mladistvých by však v souladu s filosoficko - právními východisky ZSM před tímto faktorem měla mít jednoznačnou přednost jejich výchova.

Pokud se jedná o negativní aspekty trestu (trestního opatření) odnětí svobody, těchto by bylo možno jmenovat poměrně velké množství v závislosti na individualitě pachatele, jeho sociálním prostředí (minulém, současném i budoucím), charakteru a okolnostech spáchaného činu apod. Pro účely této práce budou však zmíněny jen ty nejdůležitější, které jsou charakteristické pro trest (TO) odnětí svobody jako takový, vyplývají ze samé jeho podstaty a vztahují se na všechny pachatele k němu odsouzené, napříč věkovými, intelektuálními i sociálními kategoriemi.

Na prvním místě je možno uvést tzv. prisonizaci (prisonization), která představuje socializaci odsouzeného do komunity vězňů, přizpůsobení se jejich normám v důsledku vlivu vězeňského prostředí na jeho osobnost a všechny její dimenze¹⁷¹.¹⁷²

Dále zde velmi často dochází ke vzniku tzv. syndromu otáčivých dveří, tedy stavu, kdy odsouzený se po svém propuštění z věznice ocitá ve stavu finanční, sociální

¹⁶⁹ režimově resocializační léčba jako fundament zacházení s odsouzenými, jimž bylo soudem vedle trestu odnětí svobody uloženo ochranné léčení protialkoholní nebo proti patologickému hráčství v ústavní formě, je užívána např. na oddělení specializovaného výkonu trestu Věznice Heřmanice - zdroj: <http://www.vscr.cz/veznice-hermanice-73/o-nas-1577/vykon-vezenstvi-307/oddeleni-specializovaneho-vykonu-trestu-spo-3114>

¹⁷⁰ zdroj: MÜHLPACHR, P. Z nepublikované přednášky k předmětu Sociální pedagogika II ze dne 7. 10. 2011, Institut mezioborových studií Brno, Brno 2011

¹⁷¹ **osobností** se rozumí „relativně stabilní systém, komplex vzájemně propojených somatických a psychických funkcí, který determinuje prožívání, uvažování a chování jedince, a z toho vyplývající jeho vztah s prostředím“; **dimenze osobností** lze pro vytvoření solidního základu pro tvorbu psychologických typologií osobností vymezit na příkladech protipólů, kterými jsou introverze - extroverze, emoční labilita - emoční stabilita, dominance - submise, hostilita - láska, senzitivita - rozumovost - VÁGNEROVÁ, M. Základy psychologie. 1. dotisk 1. vydání. Praha, Universita Karlova, Nakladatelství Karolinum, 2005, s. 215, 230 - 239

¹⁷² k tomu srov. např. HOUBOVÁ, D. a kol. Psychologie pro právníky. 3. přepracované vydání. Brno, Masarykova universita Brno, 2004, s. 177

a celkově existenční nouze, z níž hledá východisko jednak vyhledáváním kontaktů mezi kriminálně závadovými osobami, k nimž cítí určité souznění (narozdíl od zbytku society), a potažmo pak v následné recidivě trestné činnosti.¹⁷³

Opomenout nelze ani poměrně vysoký stupeň sociální izolace, kdy vězeň velmi často ztrácí kontakt se svými blízkými, rodinou i přáteli, ať již v důsledku jejich přímého poškození trestným činem, či např. následkem snahy vyhnout se negativnímu hodnocení komunity, z níž rodina nebo přátelé pocházejí a v níž se pohybují apod.

Veznění, a to zejména dlouhodobé, velmi často provází i pocit jakési ztráty zodpovědnosti za své vlastní chování a slepé poslušnosti k okolím stanoveným normám, kdy bez pocitu zvnitřnění jsou naplňovány bezmyšlenkovitě v podstatě jakékoli příkazy a zákazy osob, které jsou v dané chvíli autoritou (tou může být jak např. dozorce, tak i místní „boss“). Jedná se tak o určitou formu deindividuace, coby jevu charakteristického právě pro chování lidí ve skupinách, kdy dochází k částečné či úplné ztrátě vlastní identity jedince ve skupině, což má za následek chování odlišné od stabilního vzorce daného individua, přičemž typickým projevem je snížené či zcela absentující sebeuvědomění a sebekontrola, větší poslušnost k normám skupiny¹⁷⁴.

Obecně známým jevem, a to nejen v České republice, je problematika značné přeplněnosti věznic, kdy tyto přestávají splňovat základní hygienické standardy, jakými jsou např. minimální ubytovací plocha na jednoho vězně (norma činí nejméně 4 m² s tím, že tuto lze překročit směrem dolů za situace přeplnění kapacity věznic¹⁷⁵, což je v ČR v podstatě permanentní stav).

V neposlední řadě je pak zejména v souvislosti s výše uvedenou přeplněností věznic třeba zmínit značnou ekonomickou náročnost výkonu trestu odnětí svobody, kdy jeho náklady na jeden den a jednoho vězně dosahují astronomických částek právě ve spojitosti s nutností ze strany státu, coby mocenské instituce, pověřené mj. zajišťováním bazálních předpokladů existence society žijící na jeho území¹⁷⁶, dostát závazku zajištění alespoň minimálních životních standardů jednotlivých vězňů¹⁷⁷.

¹⁷³ MATOUŠEK, O., KROFTOVÁ, A. Mládež a delikvence. 2. aktualizované vydání. Praha, Portál, s. r. o., 2003, s. 180, 181

¹⁷⁴ VACULÍK, M. (edit). Vybrané pojmy ze sociální psychologie: Definice, vysvětlení, souvislosti. Brno, Masarykova universita Brno, Fakulta sociálních studií, katedra psychologie, 2006, s. 8, 9

¹⁷⁵ ust. § 17 odst. 6 vyhlášky Ministerstva spravedlnosti ČR č. 345/1999 Sb., kterou se vydává řád výkonu trestu odnětí svobody, ve znění pozdějších změn a doplňků

¹⁷⁶ k tomu srov. např. FILIP, J. a kol. Základy státovědy. 2. přepracované vydání. Brno, Masarykova universita v Brně, 1997, s. 5 - 13

¹⁷⁷ např. v roce 2010 činily náklady jednoho vězně a jeden den trestu odnětí svobody částku 847,27 Kč - zdroj: www.vscr.cz - Generální ředitelství VS ČR - statistiky - statistické ročenky - statistická ročenka s údaji za rok 2010

Většina výhod **alternativních TO** je pak v souvislosti s tím, co výše popsáno stran trestu odnětí svobody, poměrně nasnadě.

V obecné rovině se jedná o ekonomicky méně náročnou variantu sankce, která, byť více zaměřena na resocializaci a výchovu pachatele, než na vlastní jeho potrestání (v duchu restorativní justice), stále ještě disponuje dostatečným potenciálem represe a ochrany společnosti tak, aby v tomto ohledu byla pro societu přijatelnou. Společnost zde určitým způsobem ustupuje od represivní dimenze trestu, chápajíc, že v některých případech pro ni bude určitá alternativa výhodná nejen po stránce takřkajíc okamžité finanční návratnosti, ale že vidina možné nápravy pachatele a jeho budoucího zapojení do „normálního“ života společnosti na pozici, která odpovídá jeho možnostem a schopnostem, znamená přínos dlouhodobý, v penězích jen těžko vyjádřitelný.

Od pachatele se na druhou stranu zcela oprávněně očekává, že této „šance k návratu“ využije patřičným způsobem, aktivně se bude podílet na procesu zdárného splnutí své osoby s okolní societou, uvědomujíc si dobrodiní, jež mu jeho neuvězněním bylo poskytnuto. A právě tato očekávání zůstávají nezřídka nenaplněna, a to z mnoha rozličných příčin, které však lze téměř všechny bezezbytku spojovat s mírou individualizace trestního postihu¹⁷⁸. V důsledku pak zůstává veřejnost k alternativním sankcím nedůvěřivou, považujíc trest odnětí svobody za v podstatě jedinou adekvátní reakci na spáchaný trestný čin¹⁷⁹.

V souvislosti s výše již zmiňovanou problematikou přeplněnosti věznic a stále palčivějšími ekonomickými těžkostmi, které (nejen) danou oblast v posledních letech charakterizují, objevují se zde snahy na legislativní úrovni co nejvíce podpořit právě ukládání alternativních sankcí oproti trestu odnětí svobody. Tyto pokusy však mají svá úskalí. Jednak vycházejí ze sice správných statistických údajů, jejichž interpretace však není komplexní, neboť nebere v potaz některé fatální premisy (např. nezpochybnitelnou konservativnost prostředí české justice, jejímž důsledkem je kupř. i to, že nelze očekávat okamžité masové užívání zcela nového institutu, s nímž nejsou za posledních 60 let na našem území žádné zkušenosti), a jednak pouhá statistická data nikdy

¹⁷⁸ individualizace ve smyslu stanovení konkrétního druhu trestu či trestního opatření a jeho výměry s přihlédnutím k osobnostním charakteristikám, osobním poměrům pachatele a při zohlednění specifík konkrétního případu - srov. např. ŠÁMAL, P. a kol. Zákon o soudnictví ve věcech mládeže. Komentář. 2. vydání. Praha, C. H. Beck, 2007, s. 311

¹⁷⁹ HOUBOVÁ, D. a kol. Psychologie pro právníky. 3. přepracované vydání. Brno, Masarykova universita Brno, 2004, s. 176

nemohou plně dostačovat, coby solidní základ tvorby kvalitního legislativního rámce pro ukládání a výkon alternativních sankcí, bez náležitých zkušeností reflektujících přímou aplikaci a (především) samotný výkon takových trestů (či opatření). Nadto umělé masové využívání některých alternativ sice může vést k momentálnímu snížení počtu vězněných osob, nicméně v důsledku tento jev bude trvat jen poměrně krátkou dobu, přesně takovou, než dojde k postupným přeměnám alternativních sankcí, u kterých bylo při jejich volbě upřednostněno hledisko alternativy za každou cenu před zvažováním jejich potenciálu naplnění účelu trestu s ohledem na individualitu pachatele, jeho sociální zázemí, motivovanost alternativní sankci dostat atd.

Z pohledu pachatele (a to jak dospělého, tak i mladistvého), ale i možného působení na jeho výchovu k životu v souladu se zákonem, je samozřejmě nutno zdůraznit význam alternativních sankcí v tom ohledu, že odsouzený je ponechán v jeho přirozeném prostředí, mezi jeho blízkými, kteří mu mohou poskytnout všestrannou podporu a pomoc při zvládnání nastalé situace (což samozřejmě platí pouze v případě, že odsouzený má alespoň částečně přijatelné sociální zázemí, od něž lze očekávat pomoc a podporu směřující k jeho resocializaci, nikoli naopak k jeho hlubšímu začleňování do kriminální subkultury). Navíc v rámci výkonu alternativní sankce je odsouzený ušetřen nevyhnutelné ztráty zaměstnání (což se samozřejmě může týkat v nemenší míře i mladistvého, je-li v době ukládání sankce zaměstnán), která s sebou neodvratně přináší další negativní faktory (jedná se kupř. o ztrátu „pracovní vůle“, rozšíření prostoru pro vznik sociální izolace, nezaměstnanost rovněž výrazně ovlivňuje sebepojetí¹⁸⁰, vnímání času, osobitý účinek má i na kvalitu rodinného prostředí; v důsledku může rovněž vést ke vzniku různých zdravotních problémů v oblasti psychiky - neuroticismu, závislosti na alkoholu či jiných omamných a psychotropních látkách, suicidálního chování apod., ale i fyzických potíží psychosomatického charakteru¹⁸¹), ještě více prohlubující odcizení jedince societě.

¹⁸⁰ **sebe**pojetí lze definovat coby „*souhrn představ a hodnotících soudů, které člověk o sobě chová*“ - Blatný, 2003, s. 92 In: VENCEFR, J. Osobnostní charakteristiky a sebehodnocení v nezaměstnanosti. Diplomová práce. Masarykova universita, Filosofická fakulta, Psychologický ústav, Brno, 2007, s. 30; jedná se o nezbytný a nedílný element života člověka, pro jehož kvalitní prožití je třeba dosažení rovnováhy mezi sebepojetím, objektivní skutečností a vnímáním; jedná se o „*ukotvení vlastního bytí, vlastního já v subjektivním rámci chápání celého světa jako takového*“ - tamtéž, s. 30, 31

¹⁸¹ k tomu blíže např. VENCEFR, J. Osobnostní charakteristiky a sebehodnocení v nezaměstnanosti. Diplomová práce. Masarykova universita, Filosofická fakulta, Psychologický ústav, Brno, 2007, s. 8 - 14

Dopady alternativních TO do psychosociální sféry mladistvého jsou velmi různorodé, jak již bylo výše naznačeno, v závislosti jednak na jeho konkrétní individualitě podpořené sociálním prostředím, a jednak na druhu a výměře TO a jeho celkové adekvátnosti.

Tak např. u trestního opatření obecně prospěšných prací bude naplnění účelu takového opatření do značné míry záviset nejen na přímých pracovních návycích dotčeného mladistvého, ale i na kulturním vzorci, který mu v tomto ohledu poskytuje jeho rodina (vyšší pravděpodobnost vzniku problémů při zařazování do normálního pracovního procesu, ale i při výkonu TO obecně prospěšných prací, zde bude např. za situace, bude-li nedospělý pachatel pocházet z rodiny vykazující vícegenerační strukturální¹⁸² nezaměstnanost).

Dále je třeba zmínit, že pro některé z mladistvých může např. výkon TO OPP úklidovými pracemi pro obec přímo v místě jejich bydliště představovat takový pocit ponížení před nejbližším okolím (rodinou, přáteli atd.), který snadno bude schopen způsobit až nevykonání takového opatření a jeho následnou přeměnu (v současné době možno v TO domácího vězení či TO odnětí svobody). Proto je mj. ze strany příslušného probačního úředníka třeba velmi pečlivě zvažovat volbu patričního místa výkonu TO OPP, která je následně předložena soudu k rozhodnutí o vlastním nařízení výkonu tohoto opatření.

Výchovné účinky, které by měly být hlavním cílem alternativních TO u mladistvých, závisí rovněž na mnoha faktorech vyplývajících jednak z osobnosti mladistvého, jednak z jeho sociálního prostředí a v neposlední řadě pak mohou být do velké míry podpořeny i snahou o přímé výchovné působení ze strany policisty, státního zástupce, soudce a rovněž samozřejmě probačního úředníka, kteří v rámci řešení trestné činnosti mladistvého s tímto přijdou do kontaktu. Výchovné působení

¹⁸² v rodinách s vícegenerační nezaměstnaností se fenomén nezaměstnanosti (a to i víceméně celoživotní) tzv. „dědí“ z generace na generaci; takové rodiny jsou charakteristické nezaměstnaným živatelem, závislým na příjmech ze sociálních dávek; strukturální je nezaměstnanost dlouhodobá, která vzniká v důsledku nesouladu mezi nabídkou a poptávkou na trhu práce (týká se kupř. pracovní kvalifikace, věku pracovníků apod.) - blíže viz. MATOUŠEK, O. a kol. Sociální práce v praxi. 1. vydání. Praha: Portál, s.r.o., 2005, s. 301, 307; v ekonomicky vyspělých zemích se vyskytuje nemalá část obyvatelstva, která nikdy nepracovala a v důsledku dlouhodobé nezaměstnanosti již fakticky nedisponuje schopností zapojení se do pracovního procesu (MÜHLPACHR, P. a kol. Sociální pedagogika II. Brno, Institut mezioborových studií Brno, 2011, s. 8), přičemž tyto kulturní vzorce jsou přebírány potomky z jejich orientačních rodin (tj. těch, v nichž vyrůstají) a dále přenášený do rodin prokreačních (tedy těch, které následně zakládají)

těchto osob na nezletilého delikventa ve všech fázích trestního stíhání je prioritou cílů ZSM, již by měl být přizpůsoben celý postup orgánů činných dle ZSM i PMS.

S ohledem na skutečnost, že mladiství, ač nejsou dospělými, nejsou ani tak docela již dětmi, bude pochopitelně výsledný výchovný efekt nemálo záviset na stupni jejich pochopení, v jaké situaci se ocitli, míře ztotožnění se se závěrem, že je třeba respektovat určité společenské limity, a jejich ochotě k výchově vlastní osoby nejen ze strany okolí, ale i k jistému stupni sebevýchovy, při níž dochází k vědomému splnutí vychovatele a vychovávaného a vychovávaný se sám sobě stává vychovatelem při naplňování cílů výchovy¹⁸³. Tento proces je tím těžší, že se jedná spíše o jakousi formu reedukace (převýchovy), zahrnující poměrně náročnou a zdlouhavou nápravu insuficiencí výchovy předešlé, vyžadující od zúčastněných osob fundovanou analýzu okolností a příčin¹⁸⁴, které k delikventnímu jednání vedly, a zároveň vysokou míru trpělivosti, individuálního přístupu či jakéhosi pedagogického taktu¹⁸⁵.

Sumarizací výše deskribovaných poznatků lze dospět k závěru, že problematika psychosociálních dopadů trestních opatření na mladistvé delikventy představuje velmi rozsáhlou oblast nejrůznějších parciálních otázek, k jejichž řešení je třeba přistupovat nejen profesionálně a s vysokým stupněm odbornosti, ale zejména citlivě a individuálně tak, aby opatření ukládaná delikventům dle ZSM v co největší míře naplňovala svůj - především výchovný - cíl.

Komplexně pak lze shledat problematiku trestních opatření kruciólní z pohledu potenciálního dopadu na budoucí vývoj mladistvého, na míru jeho následného začlenění do společnosti, na posici, na kterou se v rámci tohoto začleňování zařadí, a rozsah i způsob, jakým bude schopen dostát povinnostem a závazkům, jež vyplývají ze sociálních rolí, které mu budou přiděleny, i těm, do nichž se stylisuje dobrovolně.

¹⁸³ KRAUS, B. Teorie výchovy. Brno, Institut mezioborových studií, 2006, s. 5, 6

¹⁸⁴ tyto mohou být jednak vnitřní (endogenní) - např. inteligence, temperament, charakter - a jednak vnější (exogenní) - zahrnující faktory okolního prostředí mladistvého - rodinného, školního, ale i celkového působení society na lokální, regionální i makrosociální úrovni - KRAUS, B. Teorie výchovy. Brno, Institut mezioborových studií, 2006, s. 6

¹⁸⁵ KRAUS, B. Teorie výchovy. Brno, Institut mezioborových studií, 2006, s. 6, 7

5. Řízení ve věcech mladistvých a řízení ve věcech dětí mladších patnácti let

Na řízení ve věcech dětí i mladistvých se v obecné rovině vztahuje vše, co bylo již výše o soudnictví nad mládeží na základní bázi uvedeno.

Projednání a rozhodnutí o spáchaném deliktu soudem, stejně jako předchozí jeho řádné vyšetření, by nedospělého delikventa nemělo stigmatizovat více, než je nezbytně nutné, a za tímto účelem je třeba využít nejen prostředků právních, ale i pedagogických a dalších.

Způsob řízení ve věcech mladistvých je třeba striktně odlišit od řízení ve věcech dětí mladších patnácti let, a to zejména s přihlédnutím k velmi odlišnému stupni rozumové a mravní vyspělosti, která je u jedinců mezi patnáctým a osmnáctým rokem věku z velké části dána vyšším věkem a pokročilejší fází utváření vlastní identity¹⁸⁶ jednotlivých mladistvých (a která se mj. odráží i v odlišnostech v právní úpravě těchto dvou typů řízení). Tito se v období dospívání a formování vlastní identity vyznačují především tím, že u nich dochází k postupnému snižování vlivu rodiny a jejich příslušníků na názory, postoje a chování a intenzivnějšímu působení fenoménů spjatých s vrstevnickými skupinami¹⁸⁷. Nicméně ani v tomto věku není radno vliv rodiny na nedospělého jedince podceňovat.

Poněkud odlišná je pak situace (a tomu je třeba přizpůsobit i jednání s nimi) u jedinců, kteří ještě nedosáhli věku patnácti let a u nichž je (oproti komplexnějším psychosociálním proměnám, k nimž z pohledu vývojové psychologie dochází u věkových kategorií mladistvých) mnohem více znatelný vývoj fyzický oproti změnám

¹⁸⁶ vývojová etapa pozdní adolescence, která svým věkovým vymezením nejlépe odpovídá věkovému rozmezí definovanému u mladistvých, je zejména obdobím komplexních změn v psychosociální oblasti charakterizovaných mj. především snahou o nalezení vlastní identity a jejím rozvojem; identita představuje jakési uvědomění si sebe sama, hledání a nacházení odpovědí na otázky „kdo jsem“, záležitosti smyslu vlastního života, sebehodnocení, ale i hodnocení vlastní osoby druhými atd.; dle Eriksona (který rozdělil vývojová období života na osm fází, z nichž každá je charakteristická určitým typem psychosociálního konfliktu) se jedná o období konfliktu mezi identitou a pocitem nejistoty o vlastní roli, etapu mezi dětstvím a dospělostí, kdy dochází k tomu, že dospívající jedinec si ověřuje svou vlastní identitu zkoušením různých rolí, přičemž konec tohoto období by měl být spojen s rozhodnutím pro jednu z těchto identit a identifikací s ní - k tomu blíže např. NOVOTNÝ, J. S., DOŇKOVÁ, O. Vývojová psychologie pro sociální pedagogy. Brno, Institut mezioborových studií Brno, 2009, s. 26 - 27, 117 - 118

¹⁸⁷ MATOUŠEK, O. a kol. Práce s rizikovou mládeží: projekt LATA a další alternativy věznění mládeže. 1. vydání. Praha, Portál, 1996, kapitola „O příčinách kriminality mladistvých“, s. 15 - 21

v oblasti psychické, které jsou do značné míry pouze parciálního charakteru a ustalují se až ve vývojovém období následujícím¹⁸⁸.

V následující části práce budou deskribována jednak některá specifika řízení ve věcech mladistvých, a jednak odlišnosti v postupu soudu a opatřeních, která ZSM stanoví pro řízení o deliktech dětí mladších patnácti let.

5.1. Vybraná specifika postupu soudu a zúčastněných osob v řízení ve věcech mladistvých

Ust. § 36 ZSM stanoví předně bazální osobní a odborné předpoklady osob, jimž je vyšetřování, projednávání a rozhodování trestních deliktů mladistvých svěřeno. Mělo by se jednat o policejní vyšetřovatele, státní zástupce i soudce, kteří svými znalostmi a zkušenostmi v oblasti výchovy mládeže dokáží naplňovat především výchovný účel řízení dle ZSM. Jsou zde tedy kladeny nemalé požadavky na tyto osoby, které musí krom odborných znalostí z odvětví právních a dalších souvisejících disciplín vykazovat dostatek poznatků a zkušeností standardně kladených na vychovatele.

Proces vyšetřování Policií ČR a následného projednávání těchto věcí státním zastupitelstvím a ještě později soudem je tedy v souladu s cíli ZSM třeba záměrně situačně řídit tak, aby naplňoval do co největší míry znaky pedagogické situace¹⁸⁹, tj. takové životní situace, která je záměrně podněcována či vedena pedagogy v nejširším smyslu toho slova, tedy učiteli, vychovateli, rodiči, v daném případě i policisty, státními zástupci či soudci, s cílem ve vzájemné interakci vychovatele a vychovávaného kvantitativně i kvalitativně formovat subjekt výchovy (v daném případě mladistvého delikventa po psychické stránce)¹⁹⁰. Různé dimenze rolí dotčených osob coby vychovatelů a možnosti jejich pedagogického působení na mladistvé delikventy, jakož

¹⁸⁸ NOVOTNÝ, J. S., DOŇKOVÁ, O. Vývojová psychologie pro sociální pedagogy. Brno, Institut mezioborových studií Brno, 2009, s. 116 - 117

¹⁸⁹ a tím utvářel určitý specifický typ edukační reality, která je objektivně se vyskytující společenskou situací, v níž probíhá určitý edukační proces, v daném případě představující předávání na straně jedné, a přijímání na straně druhé, informací o souladu či rozporu určitého chování s konkrétními společenskými normami zejména právního, ale i morálního charakteru - k edukační realitě a pojmům souvisejícím blíže viz. OURODA, K, Základy pedagogiky. Brno, Institut mezioborových studií Brno, 2003, s. 134, 135

¹⁹⁰ k tomu srov. VACÍNOVÁ, M., LANGOVÁ, M. Vybrané kapitoly z psychologie. 1. vydání. Praha, nakladatelství Československý spisovatel, s. r. o., 2011, s. 107

i některé další související aspekty, budou podrobněji popsány v kapitole věnované sociální pedagogice.

Dále je v ust. § 36 (větě druhé) ZSM zakotvena povinnost spolupráce orgánů činných dle ZSM s orgány sociálně - právní ochrany dětí a PMS¹⁹¹.

Úprava této spolupráce je dále rozšířena v ust. § 40 ZSM, které rovněž pojednává a konkretizuje spolupráci s orgány sociálně právní ochrany dětí, zájmovými sdruženími občanů a osobami, které realizují probační programy. Tato spolupráce by měla být vedena především cílem co největšího rozsahu výchovného působení řízení na mladistvého, dále zvětšováním míry individualizace v přístupu k řešení dotčených věcí, jakož i míry adekvátnosti reakcí na potřeby nejen osob mladistvých, ale i poškozených a v neposlední řadě na co největší a zejména reálné preventivní působení řízení v zájmu ochrany společnosti. Do řešení konkrétních provinění pak mají být zapojena i výše zmiňovaná zájmová sdružení občanů, ale i např. nejbližší sociální okolí mladistvého (např. rodina, škola apod.) či poškozeného (osoby jemu blízké, které ho mohou podpořit při participaci na řešení následků provinění). Výše jmenované subjekty mají nejen oprávnění poukazovat na fakta svědčící o spáchaném provinění, ale i spolupodílet se na následném výkonu případného soudního rozhodnutí, na výchovném působení na mladistvého a nápravě jeho sociálního zázemí.

Rovněž způsob provádění jednotlivých úkonů řízení ve věcech mladistvých je podřízen zejména jeho výchovnému účelu a dále pak eliminaci možného narušení psychické a sociální rovnováhy mladistvého (tedy snaze do těchto oblastí života mladistvého zasahovat pouze v pozitivním směru), což se týká nejen osob výše již zmiňovaných, tedy vyšetřovatelů, státních zástupců a soudců, ale i dalších osob, které mohou v rámci provádění úkonů v trestních věcech mladistvých s těmito přijít do osobního či písemného kontaktu (tedy např. i vyšších soudních úředníků, vyšších úředníků státních zastupitelství, soudních tajemníků, asistentů soudců, justičních čekatelů, protokolujících úředníků atd.).¹⁹²

¹⁹¹ na kvalitu této spolupráce byl mimo jiné zaměřen provedený výzkum, jehož výsledky jsou popsány v kapitole věnované provedeným empirickým zjištěním

¹⁹² k tomu srov. ŠÁMAL, P. a kol. Zákon o soudnictví ve věcech mládeže. Komentář. 3. vydání. Praha, C. H. Beck, 2011, s. 392 - 394

Zvláštní úpravu ZSM obsahuje stran místní příslušnosti k projednávání trestních věcí mladistvých (ust. § 37 odst. 1 ZSM), která se řídí v první řadě bydlištěm mladistvého (event. místem, kde se zdržuje či pracuje), a nikoli tedy (jako je tomu u dospělých pachatelů - srov. ust. § 18 odst. 1 tr. řádu) primárně místem spáchání činu (tato skutečnost místní příslušnost zakládá až za situace, kdy není možno zjistit místo bydliště, pobytu či zaměstnání mladistvého - ust. § 37 odst. 2 ZSM).

V ust. § 42 ZSM jsou pak vymezena některá specifická práva stíhaných mladistvých delikventů, jako právo na zacházení přiměřené věku, psychické vyspělosti i celkovému zdravotnímu stavu, právo na obhájce již od prvního okamžiku užití opatření dle ZSM proti jeho osobě trvající až do dovršení osmnáctého roku věku, či nárok na řádné informování o jeho právech apod. Zvláštní práva zákonného zástupce¹⁹³, která vykonává jménem mladistvého (tedy nikoli svým vlastním), a rovněž některá práva poškozeného v řízení dle ZSM upravují ust. § 43 a § 45 ZSM.

Zvláštní pozornost je v trestních věcech mladistvých v rámci ZSM věnována ochraně jejich soukromí¹⁹⁴. Jedná se v první řadě o zákaz zveřejňování informací před pravomocným skončením řízení vyjma těch, které nemohou ohrozit naplnění účelu řízení a jež zároveň nejsou v rozporu se zájmem na ochraně osobnosti mladistvého (a dalších osob na řízení zúčastněných) a jeho soukromí před nepříznivými dopady nežádoucího rozšiřování informací týkajících se především osobních údajů jeho, ale i např. poškozeného apod., s cílem předejít negativním účinkům publicity a tlaku veřejného mínění na jeho psychiku a její budoucí vývoj¹⁹⁵.

Co se týče ochrany identity mladistvého, zákon zapovídá uveřejnění nejen osobních údajů, jakými jsou jméno a příjmení mladistvého, ale obecně jakýchkoli informací, na základě nichž by bylo lze mladistvého ztotožnit¹⁹⁶. Jedná se o speciální

¹⁹³ zákonným zástupcem mladistvého je kterýkoli z rodičů mladistvého, jeho osvojitel, poručník, opatrovník (jedná se o tzv. „kolizního opatrovníka“ ustanovovaného soudem v případech, že mladistvého nemůže zastupovat žádný z rodičů či osvojitelů nebo poručník, neboť zde hrozí kolize zájmů) - ŠÁMAL, P. a kol. Zákon o soudnictví ve věcech mládeže. Komentář. 3. vydání. Praha, C. H. Beck, 2011, s. 404 - 405

¹⁹⁴ ust. § 52 - 54 ZSM

¹⁹⁵ ŠÁMAL, P. a kol. Zákon o soudnictví ve věcech mládeže. Komentář. 3. vydání. Praha, C. H. Beck, 2011, s. 561 - 562

¹⁹⁶ takovou informací či údajem by mohl být kupř. záběr na rodinný dům, v němž mladistvý žije v malé obci, a u něž je dopředu zřejmé, že jej pozná minimálně každý z obyvatel této obce; k tomu obdobně srov. ŠÁMAL, P. a kol. Zákon o soudnictví ve věcech mládeže. Komentář. 3. vydání. Praha, C. H. Beck, 2011, s. 562

povinnost mlčenlivosti, která se vztahuje na všechny osoby, které se jakýmkoli způsobem dozví informace, které jsou předmětem zákazu (tedy např. i rodiče mladistvého, ale i poškozeného atd.). Rovněž není rozhodující způsob šíření předmětných informací. Výjimku tvoří zveřejnění takových údajů za účelem pátrání po mladistvém, případně sdělení informací o mladistvém, jehož účelem není zveřejnění (ale kupř. vypracování znaleckého posudku, či získání podkladů pro zprávu probačního úředníka či pro výkon dohledu apod.).¹⁹⁷

Ust. § 54 pak taxativně vymezuje okruh osob, které se mohou zúčastnit hlavního líčení a veřejného zasedání¹⁹⁸, které jsou tedy dle ZSM v zásadě neveřejné, nenavrhnou-li mladistvý opak¹⁹⁹. Rozsudek se naproti tomu vyhláší v hlavním líčení vždy veřejně²⁰⁰, za přítomnosti mladistvého. Na uveřejňování pravomocných odsuzujících rozsudků ve věcech mladistvých se opět vztahuje požadavek dodržení ochrany jejich soukromí a eliminace nežádoucích dopadů publikace takových rozhodnutí, včetně zákazu uveřejnit jméno a příjmení mladistvého, přičemž předseda senátu disponuje pravomocí jednak rozhodnout o výjimce z tohoto zákazu, a jednak na druhou stranu i možnostmi zpřísnit podmínky publikace dotčených rozhodnutí.²⁰¹

Orgány Policie ČR, státní zástupci i soudci soudů pro mládež jsou v souladu s ust. § 55 ZSM povinni ve věcech mladistvých postupovat tak, aby byly co nejpodrobněji zjištěny nejen příčiny spáchaného provinění, včetně osobních, rodinných a dalších vztahů delikventa, které mohou mít na jeho chování a jednání

¹⁹⁷ ŠÁMAL, P. a kol. Zákon o soudnictví ve věcech mládeže. Komentář. 3. vydání. Praha, C. H. Beck, 2011, s. 561 - 568

¹⁹⁸ jedná se o dva z typů soudního jednání v trestním řízení; dalšími dvěma jsou neveřejné zasedání a zcela nově (od 1. 1. 2012) i vazební zasedání

¹⁹⁹ jedná se o zákonné zakotvení výjimky z ústavní zásady obsažené v čl. 96 odst. 2 zák. č. 1/1993 Sb., Ústava České republiky (dále jen Ústava), dle něž jednání před soudy jsou ústní a veřejná, ale který zároveň stanoví, že zákonem je možno stanovit výjimku; právo na veřejné projednání věci a možnost vyloučení veřejnosti pouze na základě zákona je pak dále rovněž zakotveno v čl. 38 odst. 2 usnesení předsednictva České národní rady č. 2/1993 Sb., o vyhlášení Listiny základních práv a svobod jako součásti ústavního pořádku České republiky

²⁰⁰ zde čl. 96 odst. 2 Ústavy nepřipouští žádnou výjimku

²⁰¹ ŠÁMAL, P. a kol. Zákon o soudnictví ve věcech mládeže. Komentář. 2. vydání. Praha, C. H. Beck, 2007, s. 569 - 578

závažný vliv²⁰², ale musí být zároveň vedeni i snahou o co největší poznání osobnostních charakteristik mladistvého tak, aby následný postup toho kterého orgánu vedl k naplnění účelu ZSM, zejména pak řádnému začlenění mladistvého do společnosti a jeho odrazení od páčání dalších provinění.

Potřebuje-li soudce či státní zástupce pro své konečné rozhodnutí ve věci podrobnější informace o osobních, rodinných či sociálních poměrech mladistvého, než je schopen zajistit sám, pověří provedením požadovaných zjištění a vypracováním zevrubné písemné zprávy buď příslušný orgán sociálně - právní ochrany dětí, případně příslušné středisko PMS²⁰³. V rámci takové zprávy pověřený pracovník zjišťuje zejména chronologický věk a snaží se rozpoznat stupeň rozumové a mravní vyspělosti mladistvého, zkoumá jeho vnitřní postoj ke spáchanému provinění a k nápravě způsobené škody, jeho rodinné poměry, konkrétní vztahy a pevnost vazeb na jednotlivé členy rodiny (nukleární i rozšířené), jeho školní prospěch a chování ve škole, jakož i v případném zaměstnání apod. (ust. § 56 ZSM).

²⁰² v tomto ohledu je nepochybně zajímavé zmínit, jakým způsobem se mění obraz rodiny mladistvého delikventa v posledních desetiletích; stále sice trvá zvýšený předpoklad páčání delikvence u dětí a mladistvých, jsou-li v rodině týráni, zanedbáváni, pocházejí-li z rodin, kde některý z rodičů trpí abúzem alkoholu či jiných drog, nebo rodin s několikagenerační kriminální historií, nicméně v současnosti se stále častěji objevuje fenomén páčání provinění (event. činů jinak trestných) i u dětí a mladistvých pocházejících z úplných, ekonomicky i sociálně stabilních rodin; existují dvě hypotézy k vysvětlení tohoto jevu - dle první se v takovýchto rodinách s velkou pravděpodobností vyskytuje nějaká „skrytá patologie“, kterou není možno sociologickým průzkumem jednoduše zachytit, dle druhé hypotézy se takto projevuje klesající vliv rodiny na dospívajícího - MATOUŠEK, O. a kol. Práce s rizikovou mládeží: projekt LATA a další alternativy věznění mládeže. 1. vydání. Praha, Portál, 1996, kapitola „O příčinách kriminality mladistvých“, s. 18 - 19

²⁰³ k tomu JUDr. Milan Šubrt, akademický pracovník Katedry trestního práva Policejní akademie České republiky Praha, ve svém článku Několik poznámek k některým hmotně a procesně právním ustanovením zákona o soudnictví ve věcech mládeže uvádí, že se jeví vhodným ustanovení (zejména § 55 odst. 3 ZSM) o možnosti soudu (státního zástupce) pověřit PMS úkoly při zjišťování poměrů mladistvého ze ZSM vypustit, neboť jsou „neživotná a duplicitní ve vztahu k orgánům sociálně - právní ochrany dětí“ - časopis Trestní právo, ročník XIII., č. 2, Praha, LexisNexis CZ s. r. o., 2008, s. 22 - 30, článek JUDr. Milana Šubrtu Několik poznámek k některým hmotně a procesně právním ustanovením zákona o soudnictví ve věcech mládeže; osobně se domnívám, že možnost soudu či státního zástupce rozhodnout s přihlédnutím ke konkrétním okolnostem daného případu, zda bude vhodnější provedením potřebných zjištění o poměrech mladistvého pověřit příslušný orgán sociálně - právní ochrany dětí či středisko PMS je zcela namístě; ona přetíženost, resp. nedobrý personální stav probačních úředníků, o němž autor v uvedeném článku hovoří, se totiž netýká jen úředníků PMS, ale právě i zaměstnanců orgánů sociálně - právní ochrany dětí; bude tedy záležet na příslušném soudci či státním zástupci, který u vědomí aktuálního stavu těchto sociálních služeb v daném regionu i vhodnosti volby příslušného orgánu s přihlédnutím k okolnostem případu, zvolí, kterou z uvedených institucí vypracováním zprávy pověří

Z dalších specifik řízení ve věcech mladistvých považuji nad výše již uvedené zmínit, že v těchto věcech není možno rozhodovat trestním příkazem (ust. § 63 ZSM)²⁰⁴ a nejde-li o řízení proti uprchlému (tedy zvláštní typ řízení, které se z rozhodnutí příslušného orgánu vede v souladu s ust. § 302 an tr. řádu proti tomu, kdo se trestnímu řízení vyhýbá tím, že se skrývá či pobývá v cizině), není možno hlavní líčení ani veřejné zasedání konat v nepřítomnosti mladistvého (ust. § 64 ZSM).

ZSM dále upravuje některé zvláštní způsoby řízení, které lze využít za situace, kdy je podezření ze spáchání provinění dostatečně podložené a mladistvý projevuje kladný postoj k přijetí odpovědnosti za své chování a vypořádání se s jeho škodlivými následky. Mezi tyto zvláštní způsoby řízení dle ust. § 69 patří podmíněné zastavení trestního stíhání²⁰⁵, narovnání²⁰⁶ a odstoupení od trestního stíhání²⁰⁷.

V neposlední řadě je třeba, jak se domnívám, opětovně zdůraznit neopomenutelnou úlohu probačních úředníků na tomto úseku, a to zejména v rámci získávání podkladů pro rozhodnutí ve věci a dále při zajišťování výkonu jednotlivých uložených opatření²⁰⁸, jak již výše popsáno v podkapitole Probační a mediační služba ČR jako orgán aplikační praxe.

Právní úprava řízení ve věcech mladistvých dle mého názoru v teoretické rovině plně reflektuje primární cíle a filosoficko - právní východiska ZSM, tedy především

²⁰⁴ trestním příkazem rozhoduje ve smyslu ust. § 314e an tr. řádu samosoudce bez projednání věci v hlavním líčení; nelze jím uložit nepodmíněný trest odnětí svobody, propadnutí majetku, trest ztráty čestných titulů a vyznamenání a trest ztráty vojenské hodnosti; u některých z ostatních sankcí jsou omezeny maximální výměry, které lze trestním příkazem uložit (např. trest zákazu činnosti max. na 5 let atd.); pravomocný trestní příkaz má účinky pravomocného odsuzujícího rozsudku

²⁰⁵ zákonné podmínky pro využití tohoto institutu jsou jak pro dospělé, tak i pro mladistvé pachatele trestných činů (pro něž ZSM neobsahuje zvláštní úpravu) obsaženy v ust. § 307 - § 308 tr. řádu; jedná se o jeden z tzv. „odklonů“ v trestním řízení, kdy soud za splnění zákonných podmínek obviněnému (obžalovanému) stanoví zkušební dobu na 6 měsíců až 2 roky, přičemž platí, že pokud se obviněný (obžalovaný) v této zkušební době osvědčí, nastávají účinky zastavení trestního stíhání

²⁰⁶ ani zde ZSM nemá speciální právní úpravu, obecná je obsažena v ust. § 309 - § 314 tr. řádu; tento institut je podmíněn krom doznání ke spáchání skutku a úhrady škody (či vydání bezdůvodného obohacení činem získaného) složení určité částky určené k obecně prospěšným účelům, a to konkrétně stanovenému adresátu, přičemž nejméně polovina z takové částky musí být určena státu na peněžitou pomoc obětem trestné činnosti; zároveň s rozhodnutím o schválení narovnání soud řízení zastaví

²⁰⁷ specifickým institutem ZSM je pak odstoupení od trestního stíhání (ust. § 70, § 71 ZSM); soud či státní zástupce takto mohou za předpokladu splnění dalších zákonných podmínek postupovat, jestliže trest odnětí svobody, který tr. zákoník stanoví na spáchané provinění, nepřevyšuje tři roky, chybí zde veřejný zájem na dalším pokračování stíhání mladistvého, trestní stíhání je neúčelné a potrestání není nezbytné pro odrazení mladistvého od páchaní dalších provinění; zároveň s rozhodnutím o odstoupení od trestního stíhání soud zastaví trestní stíhání pro skutek, jehož se odstoupení týká

²⁰⁸ blíže viz. ust. § 75 ZSM

požadavek na upřednostnění výchovy mladistvého před jeho potrestáním jako bazální východisko celého soudnictví nad mládeží.

5.2. K řízení ve věcech dětí mladších patnácti let

Základní ideou tohoto specifického druhu řízení o deliktech dětí mladších patnácti let²⁰⁹, kterou je potřeba si v prvopočátku uvědomit, je, že dítě mladší patnácti let (dále též jen „dítě“) zásadně není trestně odpovědné (ust. § 89 odst. 1 ZSM), relativní trestní odpovědnosti (tj. odpovědnosti závislé na dosaženém stupni rozumové a mravní vyspělosti tak, jak ji zná ust. § 5 ZSM) jedinec dosahuje právě až dovršením patnáctého roku věku.

Dopustí-li se dítě činu jinak trestného (tedy jednání, které by za jiných okolností bylo trestné), soud pro mládež²¹⁰ věc projedná postupem v souladu s předpisy upravujícími občanské soudní řízení (ust. § 96 ZSM)²¹¹ a následně přijme některé z opatření, které je nutné k jeho nápravě (ust. § 89 odst. 2 ZSM) a kterým je na spáchaný čin ze strany společnosti adekvátně reagováno.

Takováto právní úprava plně koresponduje s mezinárodními smlouvami, jimiž je Česká republika vázána²¹², v prvé řadě pak s Úmluvou o právech dítěte, která byla podepsána v New Yorku dne 20. listopadu 1989, v platnost vstoupila dne 2. září 1990 a pro Českou a Slovenskou Federativní Republiku vstoupila v platnost dnem 6. února 1991²¹³. Tato v čl. 40 zavazuje smluvní státy mj. k respektování práva dítěte, které bylo obviněno, obžalováno či uznáno vinným z porušení trestního práva, na zacházení přiměřené jeho věku, které bude v každém ohledu směřovat k jeho zdárnému rozvoji a plnohodnotnému začlenění do společnosti²¹⁴.

²⁰⁹ právní úprava je obsažena v Hlavě III. ZSM

²¹⁰ k tomu je zajímavé poznamenat, že u některých soudů jsou předmětné věci přidělovány v rámci jejich specializace soudcům trestního oddělení, u některých jsou na tyto věci specializováni soudci oddělení opatrovnického

²¹¹ tj. zejména zák. č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád, ve znění pozdějších změn a doplňků

²¹² v této souvislosti je třeba zmínit čl. 10 Ústavy, dle něž „ratifikované a vyhlášené mezinárodní smlouvy o lidských právech a základních svobodách, jimiž je Česká republika vázána, jsou bezprostředně závazné a mají přednost před zákonem“

²¹³ Sdělení Federálního ministerstva zahraničních věcí č. 104/1991 Sb., o přijetí Úmluvy o právech dítěte

²¹⁴ k tomu blíže viz. např. ŠÁMAL, P. a kol. Zákon o soudnictví ve věcech mládeže. Komentář. 2. vydání. Praha, C. H. Beck, 2007, s. 833 - 834

Dalším specifikem řízení ve věcech dětí mladších patnácti let je skutečnost, že zákon v takových případech nestanoví žádnou dolní hranici limitující přijetí opatření dle předmětné části ZSM. Podstatné pro rozhodnutí, zda vůči dítěti lze vzhledem k jeho věku použít opatření dle Hlavy III. ZSM, bude posouzení schopnosti dotčeného dítěte dostatečným způsobem pochopit všechny skutečnosti podstatné pro hodnocení spáchaného deliktu a v plném rozsahu porozumět smyslu přijatých opatření. Pro učinění závěru o míře uvedené schopnosti u konkrétního dítěte pak bude rozhodující poměrně komplexní znalost o okolnostech a jejich vzájemných souvislostech, jež provázely celý jeho předchozí život, stejně tak jako o pohnutkách a motivech, jež ke spáchání činu vedly.²¹⁵

Samotné řízení se v daných věcech zahajuje na návrh státního zastupitelství, zákon však soudu umožňuje jeho zahájení i bez takového návrhu, jestliže není příslušný návrh státním zástupcem podán a soud se o takové skutečnosti dozví (ust. § 90 ZSM).

V ust. § 91 ZSM pak zákon vymezuje okruh účastníků řízení o uložení opatření. Těmito jsou nezletilé dítě, jeho zákonní zástupci, osoby, jimž bylo dítě svěřeno do výchovy, příslušný orgán sociálně - právní ochrany dětí, další osoby, o jejichž právech a povinnostech má být jednáno a státní zastupitelství za situace, že podalo návrh na zahájení řízení. Pro řízení je dítěti ustanoven opatrovník z řad advokátů, který za takto poskytnuté právní služby má vůči státu nárok na odměnu, náhradu hotových výdajů a náhradu za promeškaný čas²¹⁶, přičemž v odůvodněných případech, bylo-li v řízení uloženo některé z možných opatření, může soud přiznat státu právo na náhradu těchto nákladů, a to ze strany dítěte či jeho zákonných zástupců, osob, jimž bylo svěřeno do výchovy, event. osob, o jejichž právech a povinnostech bylo v řízení jednáno (ust. § 95 ZSM).

V rámci řízení před soudem není v zásadě třeba nezletilého vyslýchat za situace, kdy bylo jeho jednání, v němž je spatřován čin jinak trestný, dostatečně osvědčeno jiným způsobem. Řízení se konají s vyloučením veřejnosti, nerozhodne-li soud

²¹⁵ ŠÁMAL, P. a kol. Zákon o soudnictví ve věcech mládeže. Komentář. 2. vydání. Praha, C. H. Beck, 2007, s. 836, 837

²¹⁶ její výše se stanoví v souladu s vyhláškou Ministerstva spravedlnosti č. 177/1996 Sb., o odměnách advokátů a náhradách advokátů za poskytování právních služeb (advokátní tarif) ve znění pozdějších změn a doplňků

pro mládež jinak. Účast soud vždy povolí úředníkům PMS.²¹⁷ Rovněž ohledně uveřejňování výsledků řízení platí striktní pravidla zakazující zveřejnění výsledků řízení před právní mocí meritorního rozhodnutí, a i po ní tak lze učinit pouze bez uvedení osobních údajů dítěte a dalších účastníků řízení s tím, že výjimku může v odůvodněných případech povolit pouze soud pro mládež (ust. § 94 ZSM). Obsah těchto ustanovení opětovně plně reflektuje snahu zákonodárce i v rámci projednání deliktu před soudem předejít možné psychické újmě, která by touto cestou dítěti mohla být způsobena a která by rozhodně byla v rozporu se zájmem společnosti na budoucím řádném a co nejvíce harmonickém vývoji dítěte.

Opatřeními, která může dítěti soud v souladu s ust. § 93 odst. 1 ZSM rozsudkem uložit (příčemž tomuto aktu zpravidla předchází pedagogicko - psychologické vyšetření²¹⁸), jsou výchovná povinnost, výchovné omezení, napomenutí s výstrahou, zařazení do terapeutického, psychologického nebo jiného vhodného výchovného programu ve středisku výchovné péče²¹⁹, dohled probačního úředníka, ochranná výchova a nově i ochranné léčení²²⁰.

Ochranná výchova může být dítěti uložena za situace, kdy se dopustí činu, za nějž je dle tr. zákoníku možno uložit výjimečný trest, dovršilo-li v době jeho spáchání dvanácti let věku, dále rovněž v případě, že to odůvodňuje charakter činu a vyžaduje-li to potřeba zajištění náležité výchovy dítěte (ust. § 93 odst. 2, 3 ZSM).

Ochranné léčení pak lze uložit dítěti poté, co potřeba takového opatření vyvstane na základě vyšetření jeho duševního stavu jednak znalcem specializovaným na dětskou psychiatrii, a jednak znalcem se specializací na dětskou psychologii²²¹, přičemž zde platí, že čin byl spáchán buď pod vlivem duševní poruchy, nebo návykové látky a zároveň je pobyt dítěte na svobodě bez takového léčení shledán pro společnost

²¹⁷ ust. § 92 ZSM

²¹⁸ pod tím si lze představit vyšetření za účelem zjišťování a vyhodnocování individuálních charakteristik vyšetřovaného, přičemž výsledkem by mělo být stanovení jeho prognózy a návrhů k optimalizaci dalšího zdárného rozvoje - srov. LAZAROVÁ, B. Možnosti poznávání lidí. Kapitoly z pedagogické a psychologické diagnostiky pro sociální pedagogy. Brno, Institut mezioborových studií Brno, 2007, s. 8

²¹⁹ tímto střediskem je zařízení dle ust. § 16 a § 17 zákona o výkonu ústavní a ochranné výchovy, kde je klientům poskytována „všestranná preventivní speciálně pedagogická péče a psychologická pomoc“ - ust. § 17 odst. 1 cit. zák.

²²⁰ tato změna byla do ZSM vnesena s účinností od 1. 11. 2011 novelou zák. č. 301/2011 Sb.

²²¹ ust. § 58 odst. 1 ZSM

nebezpečným. Léčení se ukládá ve formě ústavní či ambulantní a délka jeho trvání je omezena naplněním jeho účelu. Důvody trvání soud přezkoumává nejméně jednou ročně a na základě takto provedených zjištění buď rozhodne o dalším trvání léčení, nebo o jeho ukončení (ust. § 93 odst. 4, 5 ZSM a § 95a ZSM). Narozdíl od ostatních opatření, která lze dítěti uložit pouze do dovršení osmnáctého roku věku, ochranné léčení lze dle ZSM uložit i vykonávat i po dovršení tohoto věku.

Co se týče **dohledu probačního úředníka, výchovných povinností, výchovných omezení i napomenutí s výstrahou** ukládaných dětem mladším patnácti let, pro tyto instituty platí přiměřeně to, co bylo výše popsáno u těchto opatření ukládaných dle ZSM osobám mladistvým²²².

Opatřeními by mělo být sledováno primárně výchovné a preventivní působení na nezletilého, přičemž bude-li to ku prospěchu naplnění smyslu a účelu věci, je možno uložit i více takových opatření vedle sebe (ust. § 93 odst. 8, 9 ZSM).

Má-li soud za to, že k dosažení účelu ZSM bude postačovat samotné projednání spáchaného činu státním zástupcem či soudem pro mládež, může od uložení opatření upustit.

Pokud se jedná o činnost PMS ve věcech dětí mladších patnácti let, tato je v mnoha ohledech obdobná, jako u mladistvých pachatelů. Úředníci PMS se v první řadě snaží dítě přimět k pochopení spáchaného činu ve všech jeho morálních, ekonomických, společenských a dalších aspektech, které s sebou přináší, jednají s rodiči nezletilého, připravují zprávu pro soud, která slouží soudci jako podklad pro jeho další postup a rozhodnutí ve věci atd.²²³

Sumarizací výše uvedených skutečností týkajících se právní úpravy řízení o činech jinak trestných, jichž se dopouští děti mladší patnácti let, je možno dospět k závěru, že stávající právní úprava je koncipována v souladu s teoreticko - právními východisky současného českého soudnictví nad mládeží tak, že nejen poskytuje prostor pro výchovné působení na nezletilé delikventy za účelem předcházení jejich další

²²² ust. § 93 odst. 6, 7 ZSM

²²³ KYNČLOVÁ, Z. a kol. Co je dobré vědět nejen o mediaci a probaci. 1. vydání. Praha, LexisNexis CZ s.r.o., 2007, s. 42

kriminální činnosti a řádné začlenění do společnosti, jakož i jejich ochranu před působením škodlivých faktorů, které mají neblahý vliv na jejich řádný vývoj, ale zároveň umožňuje soudu pro mládež zejména v případech velmi závažných činů adekvátním způsobem na ně reagovat za účelem ochrany společnosti před pachateli trestných činů, byť by jimi byly i děti.

Úplným závěrem kapitoly týkající se řízení jednak ve věcech mladistvých, a jednak ve věcech dětí mladších patnácti let, se jeví být zcela přiléhavým, a i v současné době bezpochyby aktuálním, citát z důvodové zprávy k zák. č. 48/1931 Sb. z. a n., o trestním soudnictví nad mládeží, který v plném rozsahu stvrzuje vše, co bylo výše uvedeno:

„Jak již bylo řečeno, je trestný čin mladistvé osoby vážným, nikoli však jediným symptomem její mravní zpustlosti nebo mravního ohrožení. Uložením trestu jako odplaty za čin nebylo by ještě učiněno nic ani na záchranu mladistvého provinilce, ani na ochranu společnosti před dorůstajícím zločincem. Je nutné zjistit příčiny zla a potírati je vhodnými prostředky. Trest, zejména pak trest, který by byl vykonáván stejně jako trest na osobách dorostlých, k dosažení tohoto účelu často nepostačuje, někdy pak se jeví přímo neúčelným, ba i škodlivým. Vůdčí zásadou trestního práva mládeže musí naopak býti: co nejméně trestati, co nejvíce vychovávat i je-li nutné trestati, pak i trestem vychovávat i polepšovati.“²²⁴

Tolik tedy myšlenky, jež byly promítnuty i do současné české právní úpravy soudnictví nad mládeží, a jichž je třeba se přidržovat zejména v každodenní praxi tak, aby naplňování cílů ZSM bylo realitou, nikoli jen prázdnou proklamací.

²²⁴ MIŘIČKA, A., SCHOLZ, O. O trestním soudnictví nad mládeží. Praha, Československý kompas, 1932, s. 5 - 6; In VÁLKOVÁ, H. Trestní postih mladistvých v ČR ve srovnání s mezinárodními trendy. Časopis Právní rozhledy, č. 12/1995, Praha, C. H. Beck, 1995, s. 477 an, dostupné též na <http://www.beck-online.cz/legalis/document-view.seam?type=html&documentId=nrptcojzgvpxa4s7gez643uojptinx&groupIndex=3&rowIndex=0&conversationId=1893654#selected-node>

6. Možné využití poznatků sociální pedagogiky a jejích metod při výchovném a preventivním působení na děti a mládež v rámci soudnictví nad mládeží

Na prvním místě v rámci této kapitoly považuji za nezbytné pojednat o sociální pedagogice jako takové, včetně stručného náhledu do historie vývoje tohoto vědního oboru a uvedení jmen stěžejních autorů, kteří jsou s danou problematikou spojováni.

Prvopočátky sociálně pedagogických myšlenek lze vysledovat již v období Antiky. Ve filosofickém učení velkých mistrů, jakými byli Platón (428 - 348 př. n. l.) či Aristoteles (384 - 322 př. n. l.), ostatně hledá a nachází své kořeny nejen sociální pedagogika, ale i mnoho dalších společenskovědních oborů, jako např. psychologie²²⁵.

Přesvědčení o významu výchovy pro společnost a naopak ovlivňování výchovy společností se pak objevují dále i v dílech myslitelů středověkých, např. Tomáše Akvinského (1225 - 1274 n. l.), který v mnohém navazoval na myšlenky Aristotelovy, rovněž pak v období humanismu a renesance {jako příklad zde mohou být uvedeni Thomas Morus (1478 - 1535) či Tomasso Campanella (1568 - 1639), kteří se ve svých dílech mj. zabývali dopady probíhajících socioekonomických změn a často ostře kritizovali tehdejší poměry ve společnosti}, osvícenství (kde lze především hledat východiska sociální pedagogiky v myšlenkách dobra a spravedlnosti při snaze o odstranění nedostatků tehdejší společnosti²²⁶), opomenout nelze ani nesporný přínos Jana Amose Komenského (1592 - 1670) v této oblasti (možno vzpomenout v této souvislosti např. jeho myšlenku, že vzdělání by se mělo dostat všem bez rozdílu - „*Čeho*

²²⁵ viz. etapa tzv. „předvědecké psychologie“, kdy psychologie byla charakterizována jako nauka o duši a která je považována za první vývojovou fázi psychologie - VÍZDAL, F. *Základy psychologie I*. Brno, Institut mezioborových studií Brno, 2003, s. 5; Platón duši chápal jako potenciál názoru na sebe samého, Aristoteles v ní pak viděl princip veškerého života, jehož součástí je i tělo („...*Duše je princip všech funkcí v nás obsažených. Je tím, díky čemuž žijeme, vnímáme, poznáváme... Není uvnitř těla a neexistuje ani bez něj*“) - VERGELY, B. *Aristoteles aneb umění moudrosti*. 1. vydání, Praha, nakladatelství KMa, s. r. o., 2008, s. 40, 41

²²⁶ KRAUS, B. *Základy sociální pedagogiky*. 1. vydání. Praha, Portál, s. r. o., 2008, s. 10

*si přejeme jest, aby plně a k plnému lidství byl vzdělán ne jeden člověk nebo několik jich nebo mnoho, nýbrž všichni lidé vespolek a každý zvlášť.*²²⁷), a dalších.²²⁸

Formování sociální pedagogiky svými sociologickými teoriemi významně ovlivnil zakladatel sociologie, Auguste Comte (1798 - 1857).

Jako věda sociální pedagogika vznikla a začala se rozvíjet na přelomu 19. a 20. století. Období od skončení třicetileté války²²⁹ bylo v Evropě provázáno řadou převratných změn ve společnosti vyplývajících nejen z postupujícího rozvoje průmyslové výroby, ale spojených i s několika dalšími válečnými konflikty (napoleonské války²³⁰, revoluce ve Francii v roce 1830²³¹ či revoluční rok 1848 po celé Evropě (s výjimkou Velké Británie, Španělska a Ruska), který byl mj. reakcí nejen na represivní politiku evropských vládů uplatňovanou v té době, ale i na sociální konflikty vznikající kupř. v důsledku světové obchodní krize, k níž došlo v roce 1847 a která zasáhla především chudé venkovské obyvatelstvo a dělníky ve velkých městech²³²), což znamenalo vzrůstající potřebu najít řešení stále častějších sociálních katastrof a prostředky adaptace na nově se formující společensko - politické prostředí. Touto problematikou se zabývali jak pedagogové, tak filosofové, i odborníci z dalších společenskovedních disciplín.²³³

²²⁷ cit. Jan Amos Komenský In: CHALOUPEK, O. Setkání s českými spisovateli. 1. vydání. Praha, Albatros, 1989, s. 25

²²⁸ KRAUS, B. Základy sociální pedagogiky. 1. vydání. Praha, Portál, s. r. o., 2008, s. 9 - 10

²²⁹ evropský válečný konflikt z let 1618 - 1648, jehož počátek bývá spojován s Pražskou defenestrací, kdy dne 23. 5. 1618 čeští stavové vyhodili z okna Pražského hradu dva katolické císařské místodržící, čímž byl zahájen otevřený konflikt českých stavů s Habsburky pro neslučitelnost představ o koncepci a chodu státu; k ukončení třicetileté války pak došlo uzavřením tzv. „Vestfálského míru“ dne 24. 10. 1648, který přinesl do střední Evropy mnoho změn zejména v jejím geopolitickém uspořádání - HARENBERG, B. (sestavovatel) Kronika lidstva. 8. vydání. Praha, Fortuna Libri, 2011, s. 470, 494 - 496

²³⁰ v letech 1803 - 1815 byla Francie pod nadvládou Napoleona Bonaparte prakticky permanentně ve válečném konfliktu, jímž bylo výrazně zasaženo Prusko, Rakousko, ale i např. Polsko, Španělsko, Anglie či Irsko; tento stav byl ukončen porážkou Napoleona v tzv. „Bitvě tří císařů“ u Waterloo dne 18. 6. 1815 - HARENBERG, B. (sestavovatel) Kronika lidstva. 8. vydání. Praha, Fortuna Libri, 2011, s. 470, 644 - 676

²³¹ tzv. červencová revoluce ve Francii vypukla v důsledku zrušení svobody tisku a zbavení buržoazie volebního práva a přinesla svržení panovníka Karla X., při zachování monarchie se jeho nástupcem stal Ludvík Filip Orleánský; tyto události výraznou měrou ovlivnily snahy o osamostatnění jednotlivých států po celé Evropě - od Německa přes jižní část Nizozemí až po Polsko, v té době obsazené Rusy - HARENBERG, B. (sestavovatel) Kronika lidstva. 8. vydání. Praha, Fortuna Libri, 2011, s. 696, 697

²³² HARENBERG, B. (sestavovatel) Kronika lidstva. 8. vydání. Praha, Fortuna Libri, 2011, s. 721

²³³ blíže viz. PŘADKA, M., KNOTOVÁ, D., FALTÝSKOVÁ, J. Kapitoly ze sociální pedagogiky. 1. vydání. Brno, Masarykova universita v Brně, 1998, s. 5, 6

Dále se sociální pedagogika rozvíjela v několika základních směrech. Jednak jako praktická snaha o řešení existujících sociálních neduhů, zejména bídy a nevzdělanosti a souvisejících sociálně patologických jevů (hledáním odpovědí na otázky po příčinách a možných řešeních těchto fenoménů rozmáhavších se v tehdejší společnosti se zabýval mj. např. i Tomáš Garrigue Masaryk (1850 - 1937), jednalo se o takové jevy, jako alkoholismus či sebevražednost²³⁴), a z nich plynoucích společenských důsledků, a jednak jako disciplína hledající svůj teoretický fundament ve filosofické či experimentální orientaci.

Sociální pedagogika zaměřená na praktické odstraňování neblahých sociálních jevů bývá spojována se jménem Johann Heinrich Pestalozzi (1746 - 1827). Jednalo se o švýcarského pedagoga, který nejen prosazoval myšlenky všeobecné potřeby elementárního lidového školství a osvěty²³⁵, ale nadto je mnohými autory považován za faktického zakladatele sociální pedagogiky.²³⁶

Významným představitelem filosoficko - teoretického směru sociální pedagogiky byl německý filosof a profesor filosofie Paul Natorp (1854 - 1924), který jako vůbec první použil pojem sociální pedagogika. Z českých představitelů je zde možno uvést Gustava Adolfa Lindnera (1828 - 1887), profesora pedagogiky a filosofie, jehož pojetí sociální pedagogiky spočívalo v hledání odpovědí na otázky o smyslu života, lidském štěstí a blahu.²³⁷

Experimentální směr sociální pedagogiky pak reprezentovali kupř. Frederico La Play (1805 - 1882) či Paul Bergmann (1826 - 1946).

Nezmínit nelze ani další směry vývoje této oblasti a jejich představitele, jako např. Karla Gallu (1901 - 1987), coby představitele sociologické pedagogiky, Emila Durkheima (1858 - 1917) jako reprezentanta pedagogické sociologie či polské autory Florianu Znanieckého (1882 - 1958) radícího se do oblasti sociologie výchovy či Helenu Radlińskou (1879 - 1954), která je často označována za zakladatelku sociální pedagogiky v Polsku.

²³⁴ sebevražednost v době, kdy Masaryk předkládal svou studii na toto téma, coby habilitační práci, dosahovala ročně v Evropě až padesáti tisíc případů - MAHLER, Z. Ano, Masaryk. Doplněné a rozšířené vydání. Praha, Nakladatelství Slávka Kopecká, 2007, s. 25

²³⁵ Johann Heinrich Pestalozzi mimo jiné v roce 1774 založil a až do roku 1780 provozoval útulek pro opuštěné děti v Neuuhofu, jehož činnost byla posléze ukončena z důvodu nedostatku finančních prostředků; blíže viz. OURODA, K, Základy pedagogiky. Brno, Institut mezioborových studií Brno, 2003, s. 45

²³⁶ BAKOŠOVÁ, Z. Sociálna pedagogika ako životná pomoc. 3. rozšířené a aktualizované vydání. Univerzita Komenského Bratislava, Filozofická fakulta, public promotion, s. r. o., 2008, s. 10, 11

²³⁷ BAKOŠOVÁ, Z., LUBELCOVÁ, G., POTOČÁROVÁ, M. Sociálna pedagogika. 1. vydání. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 2005, s. 14

Vývoj sociální pedagogiky v zemích tzv. „východního bloku“ po druhé světové válce stagnoval v důsledku negativního postoje tehdejší vládnoucí garnitury v těchto státech k sociologii coby „buržoazní pavědě“ (což se týkalo i disciplín příbuzných) a sociálním problémům jako k neexistujícím.

Mezi významné současné představitele sociální pedagogiky pak lze zařadit z českých autorů např. prof. Blahoslava Krause, prof. Pavla Mühlpachra či doc. Danu Knotovou, ze slovenských lze jmenovat prof. Ondreje Baláže, prof. Jolanu Hroncovou či doc. Zlaticu Bakošovou, v Polsku v současné době sociální pedagogiku reprezentuje kupř. prof. Tadeusz Pilch, prof. Anna Nowak či prof. Ewa Marynowicz - Hetka.²³⁸

V současnosti třeba konstatovat, že sociální pedagogika je vědou, jež je aktuálně ve fázi progresivního rozvoje, což souvisí především se skutečností, že se zabývá otázkami, které provázejí soudobou společnost na každém kroku, respektive problémy, které pro tuto společnost představují určité ohrožení.²³⁹

Pokud jde o vlastní pojetí obsahu sociální pedagogiky, v odborné literatuře se lze setkat s mnoha různými přístupy, což patrně souvisí právě s dynamickým rozvojem této vědní disciplíny.

Podle jedné z předmětných koncepcí, patřících mezi teorie širšího pojetí sociální pedagogiky, by měl tento vědní obor napomáhat harmonizaci potřeb jedince a společnosti a tím vytvářet podmínky pro optimální životní styl odpovídající aktuálním společenským poměrům.²⁴⁰

Jedno z užších pojetí je pak obsaženo kupříkladu v Pedagogickém slovníku (Průcha, Walterová, Mareš, 2003). Sociální pedagogika se dle těchto autorů zabývá „širokým okruhem problémů spjatých s výchovným působením na rizikové a sociálně znevýhodněné skupiny mládeže a dospělých“.²⁴¹

²³⁸ MÜHLPACHR, P. a kol. Sociální pedagogika II. Brno, Institut mezioborových studií Brno, 2011, s. 45, 46

²³⁹ PRŮCHA, J. Přehled pedagogiky: úvod do studia oboru. 2. aktualizované vydání. Praha, Portál, s. r. o., 2006, s. 87

²⁴⁰ KRAUS, POLÁČKOVÁ, 2001; In: KRAUS, B. Základy sociální pedagogiky. 1. vydání. Praha, Portál, s. r. o., 2008, s. 43

²⁴¹ In: PRŮCHA, J. Přehled pedagogiky: úvod do studia oboru. 2. aktualizované vydání. Praha, Portál, s. r. o., 2006, s. 88

Dle Z. Bakošové je úkolem sociální pedagogiky „*poskytovat pomoc v adaptaci na náročné životní podmínky těm jedincům a skupinám, které se vyznačují rizikovým chováním*“.²⁴²

V publikaci Sociální pedagogika od Z. Bakošové, G. Lubelcové a M. Potočárové je sociální pedagogika definována coby vědní disciplína řadící se k vědám o člověku, patřící do systému pedagogických věd, jejímž cílem je výchovné působení, které má povahu pomoci, a je zaměřeno na děti, mládež i dospělé za účelem jejich pozitivního formování, a to nejen co se týče skupin rizikových a sociálně znevýhodněných, ale v případě potřeby na všechny. Výsledkem sociálně pedagogické pomoci by pak měla být stabilní a po všech stránkách integrovaná osobnost.²⁴³

Co se týče naléhavých úkolů, před jejichž splněním stojí odborníci, jež se sociální pedagogikou na profesionální úrovni zabývají, jedná se na prvních místech o realizaci výzkumů ohledně některých negativních jevů, jejichž řešení současná společnost aktuálně očekává nejen od sociální pedagogiky, ale i od dalších společenskovedních oborů, dále o nalézání uplatnění absolventů sociální pedagogiky na místech, jež odpovídají jejich kvalifikaci a zaměření, a to v rámci nejrůznějších resortů, ale např. i vybudování výchovné struktury a metod sociální pedagogiky na teoretické bázi.²⁴⁴

Ať již na sociální pedagogiku nahlédneme z jakéhokoli úhlu, je dle mého názoru zřejmé, že tato věda by již ze své bytostné podstaty měla poskytovat určité možnosti řešení konfliktů mezi jednotlivcem (tím spíše, jedná-li se o jedince nedospělého, u nějž lze s ohledem na neukončený psychosociální vývoj při splnění určitých podmínek předpokládat větší možnost výchovného vlivu) a společností vznikajících v důsledku trestné činnosti a nabízet jisté metody a přístupy pomoci nejen pachatelům protiprávních činů při jejich resocializaci, a např. ve sféře prevence kriminální delikvence, ale i v dalších oblastech s touto problematikou spjatých - kupř. se může jednat o problém motivace (ve smyslu utvoření a udržení žádoucích motivů určujících

²⁴² BAKOŠOVÁ, Z. Sociální pedagogika ako životná pomoc. 3. rozšírené a aktualizované vydání. Univerzita Komenského Bratislava, Filozofická fakulta, public promotion, s. r. o., 2008, s. 41

²⁴³ BAKOŠOVÁ, Z., LUBELCOVÁ, G., POTOČAROVÁ, M. Sociální pedagogika. 1. vydání. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 2005, s. 10

²⁴⁴ BAKOŠOVÁ, Z., MACHÁČEK, L. (edit.) Mládež ako aktér sociálnej zmeny. Sociální pedagogika a sociálno - výchovná činnosť s mládežou. Zborník príspevkov z vedeckej konferencie. Bratislava - Trnava, KP FF UCM v Trnave, 2009, s. 50

směr, intenzitu a délku trvání příslušné aktivity²⁴⁵) pachatelů k řádnému vykonání uložené sankce, včetně dodržení všech souvisejících zákonných podmínek (příkladmo lze uvést nepáchání další trestné činnosti v průběhu výkonu uloženého trestu obecně prospěšných prací).

Uvedené se, jak výše naznačeno, týká dětí a mladistvých o to intenzivněji, oč je pro společnost významnější právě v tomto útlém a zároveň velmi citlivém vývojovém období působit na jednotlivce tak, aby došlo k jejich řádnému začlenění do okolní society na posici, jež bude prospěšná pro společnost jako celek.

Úzká spojitost sociální pedagogiky jako vědy s problematikou delikvence mládeže pak vyplývá z celého jejího předmětu tak, jak výše v textu deskribován.

Otázkami výchovného působení na děti a mladistvé v rámci soudnictví nad mládeží je pak třeba se zabývat z pohledu několika profesních skupin, které s juvenilními delikventy v rámci výkonu trestní spravedlnosti přicházejí do kontaktu. Jedná se jednak o orgány činné dle ZSM, tj. policisty, státní zástupce a soudce, a jednak o probační úředníky.

U každé z těchto kategorií je pak možno hovořit o specifických situacích, při nichž si lze takové výchovné působení představit, a potažmo pak o metodách, které by bylo lze při takové aktivitě využít. Mezi takové metody nepochybně patří i některé postupy sociálně - pedagogické, byť v praxi lze bohužel v současné době jen velmi těžko hovořit o jejich cíleném využívání (v tomto ohledu třeba konstatovat, že ačkoli výchova mládeže je jedním z bazálních cílů ZSM, nelze zde hovořit o jakési ucelené systematické metodice výchovného působení, což nekoresponduje tak zcela s definicí výchovy coby záměrného, cílevědomého působení s cílem všestranného pozitivního utváření osobnosti jedince, kde právě záměrnost a cílevědomost úzce souvisí s promyšleným stanovováním výchovných idejí, jichž má být dosaženo²⁴⁶).

Co se týče vlastních sociálně - pedagogických metod, jejich ucelené propracování je jedním z významných úkolů, kterými je třeba se v rámci této vědní

²⁴⁵ VÁGNEROVÁ, M. Základy psychologie. 1. dotisk 1. vydání. Praha, Universita Karlova, Nakladatelství Karolinum, 2005, s. 168

²⁴⁶ KRAUS, B. Teorie výchovy. Brno, Institut mezioborových studií, 2006, s. 5

disciplíny aktuálně zabývat²⁴⁷. Některé dílčí teoretické kategorizace v úvahu připadajících metod však nicméně v odborné literatuře pochopitelně obsaženy jsou již nyní.

Tak kupř. B. Kraus v publikaci *Základy sociální pedagogiky* hovoří na posici sociálně - výchovných metod o metodě rozhovoru, metodě organizování (pedagogizace) prostředí, metodě práce se skupinou, metodě situační, inscenační, režimové, metodě animace či mediace.²⁴⁸

Z. Bakošová v díle *Sociálna pedagogika ako životná pomoc při klasifikaci metod sociální pedagogiky* vychází zejména z jejího cíle jako životní pomoci, z okruhu potřebných osob a z mezioborových východisek vedoucích k požadovanému výsledku. Využití příslušné metody musí samozřejmě předcházet sběr potřebných údajů a vymezení problému. V tomto pojetí se pak jedná o metodu kompenzace nevhodných podnětů, metodu posílení vlastních kompetencí, metodu nabídky podnětů vyplývající z individuálních potřeb, metodu plánování pozitivní perspektivy, metodu podpory orientování na seberealizaci, výchovné a sociální poradenství, preventivní metody, konzultační aktivity, supervizi a intervenci.²⁴⁹

Dále jsou Z. Bakošovou metody sociální pedagogiky konkretizovány a popsány v učebnici *Sociálna pedagogika* tak, že zahrnují mj. metodu komunikace, příkladu, metodu posilování důvěry, metodu jasných pravidel, ale i skupinové metody jako např. muzikoterapie či behaviorální metoda učení nových vzorců chování.²⁵⁰

V souvislosti s výchovnými cíli soudnictví nad mládeží nelze pak nezmínit jako využitelné i metody pedagogiky resocializační. Tato subdisciplína sociální pedagogiky interdisciplinárního charakteru mající teoretický i praktický ráz se zaměřuje na práci s osobami, u nichž socializační proces vykazuje určitou vadu (či vady), v důsledku čehož dochází k různým formám sociálního nepřizpůsobení ústícím až v antisociální chování. Metody, jež jsou tomuto oboru vlastní, je možno nejobecněji rozdělit na metody přímého výchovného vlivu (např. přesvědčování, osobní příklad, vedení k sebevýchově), metody nepřímého výchovného vlivu (kupř. využití situačních účinků,

²⁴⁷ BAKOŠOVÁ, Z., MACHÁČEK, L. (edit.) *Mládež jako aktér sociální změny. Sociálna pedagogika a sociálně - výchovná činnost s mládeží*. Zborník príspevkov z vedeckej konferencie. Bratislava - Trnava, KP FF UCM v Trnave, 2009, s. 50

²⁴⁸ KRAUS, B. *Základy sociální pedagogiky*. 1. vydání. Praha, Portál, s. r. o., 2008, s. 173 - 183

²⁴⁹ BAKOŠOVÁ, Z. *Sociálna pedagogika ako životná pomoc*. 3. rozšířené a aktualizované vydání. Univerzita Komenského Bratislava, Filozofická fakulta, public promotion, s. r. o., 2008, s. 60 a násl.

²⁵⁰ BAKOŠOVÁ, Z., LUBELCOVÁ, G., POTOČÁROVÁ, M. *Sociálna pedagogika*. 1. vydání. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 2005, s. 25 - 27

posilování uvědomování si pozitivních či negativních důsledků chování apod.) a samostatně stojící metodu samosprávy vychovávaných jedinců.²⁵¹

Využití řady metod z takto široce pojatého spektra by pak bylo reálně představitelné i při výchovném působení na juvenilní delikventy v rámci soudnictví nad mládeží.

Tak již příslušník policejního orgánu, disponující zvláštní průpravou pro zacházení s mládeží, jak avizována v ust. § 3 odst. 8 ZSM, v průběhu přípravného řízení by nepochybně měl být sto na stíhaného nedospělce působit metodou výchovného rozhovoru, ale i např. metodou pedagogizace prostředí, představíme-li si pod tímto pojmem snahu o co nejlepší využití prostředí, do něž se dítě či mladistvý v takové situaci dostává a které je (nebo by alespoň ve většině případů být mělo) pro nezletilého svým způsobem neznámé, jako výchovného prostředku²⁵².

Výchovné působení na stíhanou mládež ze strany státních zástupců je poněkud problematictější, neboť tito s dětmi a mladistvými, proti nimž je vedeno řízení dle ZSM, přicházejí do přímého kontaktu spíše sporadicky (uvedená skutečnost vyplývá nejen z jednotlivých ustanovení ZSM, jak výše v textu deskribována, ale i z empirických zjištění, jež byla pro účely této práce provedena a jež jsou popsána v následující kapitole).

Podstatně lépe jsou na tom v tomto ohledu soudci, kteří krom metod, jež byly již výše zmíněny u policistů, ze zákona disponují možností na nezletilé provinilce působit vhodně zvoleným výchovným, ochranným a v případech nutnosti nakonec i trestním opatřením. Právě přílehlavá volba konkrétního opatření dle ZSM je totiž jedním z nejdůležitějších fenoménů ovlivňujících celkový výchovný efekt takového postupu na dítě či mladistvého. Jedná se totiž o nejdůraznější následek jím spáchaného činu institucionálního charakteru.

Takovéto výchovné působení ovšem klade nemalé požadavky na jednotlivé soudce, a to nejen co se týká jejich profesní erudice a v určitém smyslu pedagogické

²⁵¹ k resocializační pedagogice a jejím metodám blíže viz. např. MÜHLPACHR, P. a kol. Sociální pedagogika II. Brno, Institut mezioborových studií Brno, 2011, s. 197 - 202

²⁵² k metodě organizování (pedagogizaci) prostředí blíže viz. KRAUS, B. Základy sociální pedagogiky. 1. vydání. Praha, Portál, s. r. o., 2008, s. 175

zdatnosti, ale i pokud se jedná o vlastní rysy jejich osobnosti, a to v rovině kognitivní, emocionální i mravní. Nahlíženo z tohoto úhlu pohledu, soudce musí, stejně jako kterýkoli jiný výchovný pracovník, vykazovat přiměřenou míru emocionální stability, sebedůvěry či racionálního přístupu k životu, ale i např. flexibility v rozhodování a pohotovosti v reakcích a samozřejmě přirozené autority. Zároveň musí krom schopností, které jsou pokládány za nezbytné pro osobu soudce obecně, disponovat především i schopností konstruktivní anticipace reakcí dospívajících jedinců, která mu usnadní volbu pro danou konkrétní situaci příslušného opatření, dále dobře rozvíjenými schopnostmi percepčními, umožňujícími mj. kvalitní reflexi reakcí svých i druhých osob, schopnostmi v oblasti sociální komunikace apod. Nemálo významné jsou též osobní profesionální, ale i životní zkušenosti soudců, které ovlivňují jejich chování a jednání, rozhodování a celkově postoje ke stíhaným juvenilním delikventům, k situaci, v níž se tito ocitli, i k práci, již soudci vykonávají, jako celku.²⁵³

Jednou z mnoha dovedností, které jsou pro soudce mládeže prakticky nezbytné, je pak právě umění vhodné a účinné aplikace opatření, která mu dává k dispozici ZSM. Ať již se jedná o pouhé „pokárání“ formou napomenutí s výstrahou či již některé z opatření trestních, v každém případě by mělo následovat co nejdříve po spáchání protiprávního činu, zároveň je třeba, aby takové opatření bylo přiměřené situaci i osobě, jíž je udělováno, neméně důležitá je pak důslednost při jeho následném uplatňování a především výsledný efekt je ovlivněn mírou, do jaké si stíhaný uvědomuje závažnost svého jednání i význam jeho důsledků²⁵⁴. Přitom je třeba mít na paměti, že v nejobecnější rovině jakýkoli trest (tj. v daném případě trestní opatření, ale v některých případech i opatření výchovná a ochranná) sice disponuje potenciálem rychlé redukce výskytu nežádoucího chování, na druhou stranu je s ním spojena celá řada negativních faktorů, jako např. pokud zde nenastane okamžik vnitřního ztotožnění se s trestem a jeho přijetí, je-li považován za nespravedlivý, ponižující či neúměrný, může působit spíše negativně, v některých případech až kontraproduktivně, dále je zde větší pravděpodobnost narušení standardních sociálních vztahů apod.²⁵⁵

Vše, co bylo o požadavcích kladených na osobnost soudce výše uvedeno, platí pak samozřejmě s určitými modifikacemi i pro ostatní osoby (resp. orgány) činné

²⁵³ k tomu srov. např. VACÍNOVÁ, M., LANGOVÁ, M. Vybrané kapitoly z psychologie. 1. vydání. Praha, nakladatelství Československý spisovatel, s. r. o., 2011, s. 115 - 117

²⁵⁴ k výchovné metodě trestu viz. např. KRAUS, B. Teorie výchovy. Brno, Institut mezioborových studií, 2006, s. 20

²⁵⁵ VACÍNOVÁ, M., LANGOVÁ, M. Vybrané kapitoly z psychologie. 1. vydání. Praha, nakladatelství Československý spisovatel, s. r. o., 2011, s. 125

dle ZSM, a alespoň částečně pokrývá požadavky tímto předpisem kladené na odbornost a osobní způsobilost těchto osob²⁵⁶.

Velmi důležitou úlohu, jak již bylo výše v textu zmíněno, v řízení dle ZSM hraje v tomto ohledu úředník PMS. Tento má, co se týče metod formování osobnosti juvenilního delikventa možnost využití spektra metod o to širší, oč je jeho kontakt s dítětem či mladistvým osobnějším, bezprostřednějším a především dlouhodobějším, než by si bylo lze představit u kteréhokoli orgánu činného dle ZSM, což platí bezesporu zejména o vykonávacím řízení.

V úvahu zde tak připadá aplikace i takových metod a postupů, jako jsou kupř. práce se skupinou (ať již si představíme práci se skupinou dospívajících vykazujících obdobné výchovné potíže, či součinnost s rodinou dítěte či mladistvého, příp. jeho nejbližším sociálním okolím, komunitou apod.), ale i snaha o kompenzaci nevhodných podnětů z prostředí klienta, které měly nebo mohly mít vliv na spáchanou trestnou činnost, postupné posilování důvěry a vlastních kompetencí (ve smyslu formování žádoucího hodnotového systému, uvědomování si vlastní svobody rozhodování a s ní spojené odpovědnosti a povinnosti nést důsledky svého jednání) či plánování pozitivní perspektivy se zaměřením na vhodnou seberealizaci, v rámci níž nebude prostor pro páčání dalších protiprávních deliktů, a dalších metod, jak je specifikují jednotliví autoři (viz. shora).

Probační úředník tedy, v závislosti na stupni rozvoje osobnosti jednotlivých dětí a mladistvých, jejich aktuální životní situaci, sociálním prostředím, z nějž pocházejí, povaze a charakteru spáchaného činu a dalších individuálně variabilních podmínkách, má možnost volit z celé škály výchovných metod takovou, která bude dle jeho nejlepšího vědomí a svědomí co nejefektivněji směřovat k naplnění výchovných cílů ZSM.

V tomto ohledu přejímá úředník PMS jakousi roli resocializačního pedagoga (viz. výše), jehož hlavním posláním v dané chvíli je vyšetřit, kde a v jakém rozsahu vznikl v socializačním procesu juvenilního delikventa defekt a u vědomí této informace

²⁵⁶ viz. např. ust. § 36 ZSM, dle nějž mají být trestní věci mladistvých svěřeny osobám, jejichž osobní a odborné předpoklady, zejména znalosti a schopnosti v oblasti výchovy mládeže, budou zárukou naplnění výchovného účelu řízení dle ZSM, ale i ust. § 3 odst. 8 ZSM, které se zmiňuje o nutné zvláštní odborné přípravě pro práci s mládeží atd.

pak postupovat tak, aby se takový jedinec dostal zpět mezi mantinely společenských norem²⁵⁷.

Další z klíčových oblastí, v níž by se sociální pedagogika a její poznatky ve sféře soudnictví nad mládeží mohly (či snad i měly) uplatnit, je problematika prevence, konkrétně terciární, tj. prevence zaměřené na sociálně deviantní jedince nebo skupiny, záležející v resocializaci či jakési zástupné socializaci.²⁵⁸ Předcházení páchaní další trestné činnosti nedospělých pachatelů, kteří se nacházejí teprve na samém počátku své životní cesty, se jeví být jedním z nejdůležitějších úkolů, na jejichž plnění by sociální pedagogika jako věda měla participovat. I v tomto ohledu tato disciplína nabízí jisté formy přístupů, jejichž využití by mohlo do značné míry přispět k dosažení požadovaného výsledku.

V těchto souvislostech lze hovořit dozajista o všech metodách činnosti sociální pedagogiky tak, jak výše specifikovány.

Závěrem této kapitoly lze dle mého názoru sumarizovat, že sociální pedagogika je vědou, která má k dané problematice nepochybně co říci, a to i s přihlédnutím ke skutečnosti, že delikventní a celkově narušením vývoje ohrožená mládež představuje jednu ze stěžejních oblastí její působnosti.

²⁵⁷ MÜHLPACHR, P. a kol. Sociální pedagogika II. Brno, Institut mezioborových studií Brno, 2011, s. 197

²⁵⁸ KRAUS, B., SÝKORA, P. Sociální pedagogika I. Brno, Institut mezioborových studií, 2009, s. 57

7. Empirická zjištění ohledně zkušeností osob participujících na řešení trestné činnosti mládeže

Úvodem této kapitoly pojednávající o empirických zjištěních, která byla provedena pro účely praktického podepření teoretických myšlenek a závěrů vyplývajících z předchozích kapitol této práce, jeví se být nanejvýš vhodným explanace některých krucióálních výchozích skutečností, jež provedený výzkum zásadním způsobem determinovaly.

Následovat bude deskripce výsledků výzkumu a jejich interpretace včetně vyvození závěrů.

7.1. Metodologický základ výzkumu

V prvé řadě pokládám za velmi důležité zdůraznit jistá omezení, jež bylo nutno při zjišťování potřebných údajů ve zvolené oblasti reflektovat a která vyplývají ze samé podstaty zkoumané problematiky a která ji de facto určitým způsobem i charakterizují.

Především se jedná o velmi nesnadnou cestu k získávání jakýchkoli údajů vztahujících se k samotnému řízení ve věcech mládeže jako takovému, tím více pak k jeho hlavním subjektům, kterými jsou děti a mladiství.

Jako příklad takových limitujících skutečností, s nimiž bylo třeba se vypořádat, lze uvést jednak zákonné mantinely stanovené v tomto ohledu ZSM, jakož i v některých případech celkovou jakousi svého druhu neochotu přímých aktérů poskytovat jakékoli o tématu vypovídající informace, vyplývající bohužel místy spíše z nedostatku volných časových rezerv, ale i nechuti zamýšlet se nad podstatou věci z jiného, než čistě pragmatického hlediska, než legálních omezení v předmětné oblasti.

Dalšími faktory, jejichž význam je třeba v této souvislosti vyzdvihnout, jsou nejen celková citlivost tématu vyžadující ohleduplný a delikátní přístup k dotazovaným osobám, ale potřeba brát zřetel právě i na individuální charakteristiky dotčených jedinců. Všichni tito a další činitelé dominantním způsobem ohraničují zjištění reálně proveditelná v předmětné sféře fyzickou osobou nedisponující k získávání kýžených informací žádným zákonným ani jiným institucionálním zmocněním.

S přihlédnutím k výše nastíněným limitacím byl pak projektován a následně realizován i plán kvalitativního výzkumu²⁵⁹ pro účely této práce, tyto i další relevantní skutečnosti byly bazálními východisky i při samé volbě předmětu výzkumu a směřování empirického ověřování výzkumných hypotéz. Předmětem (výzkumným záměrem) bylo zjistit, jakým způsobem a do jaké míry je naplňován požadavek ZSM na zvláštní průpravu pro zacházení s mládeží a osobní a odborné předpoklady osob, které s mládeží v rámci řízení dle ZSM pracují, spočívající v takové znalosti otázek souvisejících s výchovou mládeže, které dostatečným způsobem garantují naplnění výchovného účelu řízení. Dále pak ověřit, zda by pro ně mohla být přínosná spolupráce s odborníky z jiných oblastí než je právo (psychologie, pedagogika apod.), a zjistit, zda dotčeným osobám jsou dostatečně zřejmé výchovné metody, kterých by bylo lze při jejich práci využít. Na základě tohoto výzkumného záměru a na základě dlouholeté osobní zkušenosti autora vyplývající z praxe v daném oboru byly stanoveny tyto výchozí předpoklady (hypotézy):

1. ZSM požaduje od osob, jimž je svěřeno projednávání a rozhodování věcí v rámci soudnictví nad mládeží, určitou odbornou průpravu pro práci s mládeží a potřebnou míru zkušeností z této oblasti. V tomto ohledu však není dotčeným jedincům poskytován dostatečný časový prostor ani institucionální podmínky jednak pro další vzdělávání v předmětné oblasti, a jednak pro rozšiřování vědomostního aparátu v oblastech, které s výchovou mládeže úzce korelují (např. pedagogika, psychologie apod.).

2. Většina odborníků z dané oblasti by uvítala při své práci možnost kooperovat s odborníky z oborů, jež na problematiku mládeže nahlízejí v souvislosti s individuálními a věkovými zvláštnostmi, které tato vývojová období charakterizují (zejména psychologie, pedagogie apod.).

3. Výchovné působení na mladistvé v rámci řízení dle ZSM probíhá víceméně živelně, při velmi povrchní, spíše intuitivní znalosti výchovných metod, které by mohly k naplnění výchovných cílů ZSM přispět.

²⁵⁹ východiskem **kvalitativního výzkumu** je kvalitativní metodologie, jejíž podstatou je zkoumání jevů a dějů, jež jsou předmětem výzkumu, postupy, které nevyústí v přímou kvantifikaci jevů; přístup k jevům je veden snahou o zachycení jejich jedinečnosti a specifčnosti, která je jen těžko zachytitelná výzkumem kvantitativním; postatou **kvantitativního výzkumu** pak je ověřování platnosti předem stanovených hypotéz prostřednictvím kvantitativní výzkumné strategie při strukturovaném sběru dat a jejich kvantifikaci za účelem statistického zpracování - k tomu blíže srov. např. PRŮCHA, J. Přehled pedagogiky: úvod do studia oboru. 2. aktualizované vydání. Praha, Portál, s. r. o., 2006, s. 188; nebo VÍZDAL, F., DOŇKOVÁ, O., NOVOTNÝ, J. S. Sociální psychologie I. Brno, Institut mezioborových studií Brno, 2009, s. 13 - 15

Uvedené předpoklady (hypotézy) pak zcela logicky vedly i k určení výběrového souboru osob, u nichž byla empirická zjištění v rámci výzkumu prováděna. Tento byl tedy tvořen odborníky z řad jedinců, kteří participují na výkonu soudnictví nad mládeží - konkrétně státními zástupci, právními čekateli státních zastupitelství, soudci, vyššími soudními úředníky, ale i vedoucími soudních kanceláří, a v neposlední řadě samozřejmě i probačními úředníky.

Po provedení primárního pilotního průzkumu za účelem zajištění dostatečného počtu a profesního rozmezí osob bylo stanoveno celkem deset osob, s nimiž byly realizovány výzkumné rozhovory. Jednalo se tedy konkrétně o 1 státního zástupce, 1 právního čekatele státního zastupitelství, 2 soudce, 2 vyšší soudní úředníky a 1 bývalého vyššího soudního úředníka, 1 vedoucí soudní kanceláře na trestním úseku a 2 probační úředníky. Co se týče geografického rozmístění daných osob, tito jsou zaměstnanci a soudci institucí sídlících v Praze, středočeském, ústeckém, východočeském a jihomoravském kraji. Všechny zúčastněné osoby byly voleny tak, aby délka jejich dosavadní praxe v práci s mládeží činila alespoň dva roky.

Základní výzkumnou metodou byl v daném případě zvolen výzkumný typ rozhovoru²⁶⁰, a to ve většině případů polostrukturovaný, s předem připravenými otevřenými otázkami a poskytnutím dostatečného prostoru pro vlastní vyjádření k dané problematice. Ve dvou případech (vedoucí trestní kanceláře a vyšší soudní úřednice, která donedávna působila na opatrovnickém oddělení jednoho z okresních soudů s pětiletou praxí v oblasti řešení činů jinak trestných u dětí mladších patnácti let) se jednalo o rozhovor volný, nestrukturovaný²⁶¹, a to s přihlédnutím ke specifčnosti postavení těchto osob.

²⁶⁰ **rozhovor** je jedna z metod získávání dat a možného působení na druhé osoby prostřednictvím verbální komunikace; umožňuje důkladnější zkoumání motivů odpovědí na položené dotazy; rozhovor lze klasifikovat podle různých kritérií např. na poznávací, výzkumný a nápravný, plánovaný a spontánní, volný, strukturovaný a polostrukturovaný apod. - k tomu blíže srov. např. KOHOUTEK, R. Sociální psychologie. Brno, Institut mezioborových studií Brno, 2004, s. 158, 159

²⁶¹ výzkumný rozhovor je možno dělit i na standardizovaný (strukturovaný - respondenti odpovídají na předem stanovené otázky, a to co se týče jejich znění i pořadí, v němž jsou pokládány), nestandardizovaný (nestrukturovaný - konkrétní otázky, jejich formulace i pořadí jsou výzkumníkem přizpůsobovány konkrétnímu způsobu rozhovoru), částečně standardizovaný (polostrukturovaný, polostandardizovaný - některé otázky jsou standardizovány, ale mohou být v průběhu rozhovoru tazatelem doplněny) a hlubkový (má za cíl hlubší poznání individuálních charakteristik zkoumané osoby v souvislosti s předmětem rozhovoru) - PALOVČÍKOVÁ, G. Sociální psychologie II. Brno, Institut mezioborových studií Brno, 2009, s. 20

Respondentům bylo položeno celkem deset dopředu připravených otázek otevřeného typu (příslušný seznam otázek je obsažen v příloze č. 2 s tím, že na konci rozhovoru byl dotazovaným poskytnut prostor pro vyjádření vlastních myšlenek, názorů a postojů ve vztahu k dané problematice). Obsahově shodné otázky byly patřičně modifikovány s přihlédnutím k profesnímu zařazení jednotlivých dotazovaných. U vedoucí soudní kanceláře a bývalé vyšší soudní úřednice pak byla použita metoda volného nestrukturovaného rozhovoru založeného na volných asociacích myšlenek dotazovaných osob k tématu.

Rozhovory probíhaly z větší části v neformálním prostředí (knihovna, kavárna a podobné vhodné veřejné prostory navozující samy o sobě spíše neformální atmosféru), čímž byl sledován záměr co nejširší možné reflexe autentických názorů a postojů daných jedinců k předmětné problematice. V některých případech bylo s ohledem na časové a prostorové možnosti obou zúčastněných stran nutno rozhovory realizovat přímo na pracovišti respondenta, což se specifickým způsobem projevilo na viditelném odstupu dotazovaných od výzkumníka a zejména na očividném formalismu poskytovaných odpovědí (týká se konkrétně jednoho soudce a jednoho vyššího soudního úředníka).

Co se týče časového rozmezí provádění vlastního výzkumu, rozhovory byly postupně realizovány v průběhu měsíce listopadu roku 2011.

Vlastní průběh rozhovorů byl organizován takovým způsobem, aby na jednu stranu dotazované osoby příliš (alespoň pocitově) časově nezatěžoval, ale aby na druhou stranu poskytoval dostatečný prostor ke zjištění potřebných informací a zejména, jak již výše zmíněno, názorů a postojů dotčených osob, neboť tyto jsou dle mínění autora práce jedním z nejdůležitějších faktorů disponujících neoddiskutovatelným potenciálem výsledného ovlivnění výchovných dopadů průběhu vyšetřování a projednávání trestních věcí dětí a mladistvých v souladu se ZSM.

Cílem výzkumu bylo především popsat zkušenosti, názory a postoje osob, které nějakým způsobem participují na průběhu řízení ve věcech mládeže, dále zjistit jejich názory a postoje k jejich vlastní odborné přípravě pro práci s mládeží tak, jak o ní teoreticky hovoří ZSM, včetně odborné znalosti z oblasti v úvahu připadajících výchovných metod, a v neposlední řadě ověřit, zda se tyto osoby domnívají, že pro efektivnější výchovné a preventivní působení na děti a mladistvé by bylo vhodné a reálně možné využít potenciálu sociální pedagogiky.

V rámci provedeného výzkumu byla vypracována i analýza vybraných dostupných statistických údajů týkajících se počtu ukládaných trestních opatření mladistvým v jednotlivých letech od roku 2004, kdy nabyl účinnosti ZSM.

Za účelem lepšího objasnění stavu vztahujícího se k dalšímu vzdělávání a prohlubování znalostí zainteresovaných odborníků, bylo rovněž provedeno šetření ohledně počtu a struktury vzdělávacích akcí pořádaných na předemná témata Justiční akademií v Kroměříži.

STRUČNÉ SHRNUÍ DETERMINANT VÝZKUMU:

Předmět výzkumu

- zjistit, jakým způsobem a do jaké míry je naplňován požadavek ZSM na zvláštní přípravu pro zacházení s mládeží a osobní a odborné předpoklady osob, které s mládeží v rámci řízení dle ZSM pracují,
- ověřit, zda by pro ně mohla být přínosná spolupráce s odborníky z jiných oblastí než je právo (psychologie, pedagogika apod.),
- zjistit, zda dotčeným osobám jsou dostatečně zřejmé výchovné metody, kterých by bylo lze při jejich práci využít.

Cíl výzkumu

- popsat zkušenosti, názory a postoje osob, které nějakým způsobem participují na průběhu řízení ve věcech mládeže,
- zjistit jejich názory a postoje k jejich odborné přípravě pro práci s mládeží tak, jak o ní teoreticky hovoří ZSM, včetně odborné znalosti z oblasti v úvahu připadajících výchovných metod,
- ověřit, zda se tyto osoby domnívají, že pro efektivnější výchovné a preventivní působení na děti a mladistvé by bylo vhodné a reálně možné využít potenciálu sociální pedagogiky.

Výběrový soubor

- zvolen metodou náhodného výběru z odborníků zabývajících se předmětnou problematikou

Metoda výzkumu

- výzkumný rozhovor

7.2. Výsledky výzkumu a jejich interpretace

V prvopočátku byly od dotazovaných zjišťovány údaje o jejich pracovním zařazení, délce praxe a kraji, v němž působí. Žádná jiná tzv. tvrdá data²⁶² nebyla s přihlédnutím k citlivosti tématu zjišťována.

Dále byli respondenti dotazováni na své názory a pocity vztahující se ke vzájemné spolupráci jednotlivých justičních složek, i spolupráci s úředníky PMS, orgány sociálně-právní ochrany dětí apod.

Převážná většina dotazovaných shledala tuto spolupráci kladnou a přínosnou, avšak nebyla schopna tento svůj názor nijak specifikovat.

Pouze státní zástupce k tomu dodal, že problém není v nedobré spolupráci, nýbrž spíše v přístupu vedení dotčeného státního zastupitelství, které svým zaměstnancům neumožňuje účastnit se potřebných setkání dotčených složek za účelem projednávání vzájemných otázek. Ačkoli taková setkání jsou v rámci jejich kraje pořádána pouze cca jedenkrát za čtvrt roku a trvají nejdéle půl dne, může se jich zúčastnit pouze jeden ze dvou státních zástupců, kteří se problematice mladistvých na daném zastupitelství věnují.

K otázce spolupráce s dalšími orgány podílejícími se na péči o mládež se vyjádřil pouze jeden z dotazovaných soudců, který uvedl, že kvalita součinnosti záleží na jednotlivých dotčených osobách a vždy je třeba přitom mít na paměti poměrně tristní platové ohodnocení těchto zaměstnanců veřejné správy, nicméně globálně ji shledává relativně dobrou.

²⁶² **tvrdá data** jsou data objektivní, např. věk, pohlaví, vzdělání apod.; naproti tomu **měkká data** - subjektivní - jsou tvořena např. názory, postoji, zkušenostmi apod. - k tomu srov. např. VÍZDAL, F., DOŇKOVÁ, O., NOVOTNÝ, J. S. Sociální psychologie I. Brno, Institut mezioborových studií Brno, 2009, s. 24; nebo VÍZDAL, F. Techniky poznávání osobnosti. Brno, Institut mezioborových studií Brno, 2005, s. 35

Následně byl dotčeným osobám pokládán dotaz ohledně četnosti využívání tzv. odklonů v trestním řízení a v případě kladné odpovědi stran důvodů, pro které se tak neděje.

Názory na tuto problematiku se pohybovaly na spektru od zcela záporných postojů (kdy jeden ze soudců odpověděl, že „by to s odklony moc nepřeháněl“), přes odpovědi svědčící o nedostatečné znalosti dané problematiky (jeden probační úředník odpověděl, že vůbec neví, a to i po upřesnění pojmu odklonů v trestním řízení ze strany tazatele), po postoje víceméně souhlasné. U těchto dva z respondentů nedokázali svůj názor zdůvodnit, státní zástupce pak za důvod využívání těchto institutů v menší míře považuje skladbu klientů v jejich kraji a jeden z probačních úředníků příčiny připisuje neuspokojivé socioekonomické situaci pachatelů (resp. jejich rodičů), špatné spolupráci s poškozenými, kteří požadují úhradu škody ihned, namísto aby projevíli ochotu např. k uzavření dohody o splátkách, a rovněž nedostatku času a personální kapacity PMS při přípravě podkladů pro užití odklonů, kdy dle jeho názoru je kupříkladu ze strany státních zástupců úředníkům PMS poskytováno málo času k provedení potřebných úkonů.

Navazující otázka směřovala k názorům ohledně možnosti ovlivnit mladistvého např. výchovným vzorem vlastní osoby. V souvislosti s tím byli respondenti dále dotazováni, jaké znají další výchovné metody a zda by je bylo možno dle jejich mínění využít při práci s mladistvým.

Zde se odpovědi výrazně lišily podle profesního zařazení dotazované osoby. Zaměstnanci státních zastupitelství v obou případech uvedli, že se nedomnívají, že by takto bezprostředně mohli na mladistvého působit, především s ohledem na skutečnost, že s přihlédnutím k omezeným časovým možnostem a zažité praxi přicházejí s nezletilým do kontaktu pouze sporadicky, a to až do doby konání hlavního líčení ve věci.

Naproti tomu soudci a vyšší soudní úředníci většinou odpovídali souhlasně s tím, že výchovné působení spatřují především ve vzoru vystupování a celkového verbálního i neverbálního projevu osoby soudce.

Z probačních úředníků se jeden domnívá, že výchovným vzorem být rozhodně nemohou, druhý se naopak domnívá, že již ze samé podstaty jejich působení by měla taková skutečnost vyplývat.

Co se týče dotazovaných výchovných metod, pouze jeden z probačních úředníků uvedl, že se může jednat např. o vysvětlování a doporučování, někteří z dotazovaných uvedli metodu trestu, jinou výchovnou metodu žádný z respondentů neudal.

Na dotaz ohledně přínosu činnosti PMS pak odpověděli kladně všichni respondenti bezesbytku s tím, že diametrální rozdíly se vyskytovaly v tom, kde přesně tento přínos spatřují. Někteří uváděli jako hlavní přínos odlišný pohled probačních úředníků na celou problematiku v souvislosti s rozdílností profese a povětšinou i zaměřením absolvovaného vzdělání, další pak např. pomoc poškozenému k dosažení morální i finanční satisfakce, úředníci PMS oba uvedli jako hlavní přínos kladné preventivní působení na pachatele včetně pomoci při konsolidaci jejich osobních poměrů a stabilizaci sociálního prostředí, dále pomoc poškozenému, a to nejen z hlediska náhrady škody, nýbrž i při vyrovnávání se s negativními psychickými důsledky trestné činnosti.

Dále byli respondenti dotazováni ohledně hlavních pozitiv a negativ výchovných opatření oproti opatřením trestním. Respondenti z řad soudců a vyšších soudních úředníků shledávali odpověď na tuto otázku povětšinou poněkud diskutabilní s tím, že na některé mladistvé působení prostřednictvím výchovných opatření naprosto nedostačuje, nicméně všichni dodávali, že výchovná opatření jsou nepochybně příznivější pro další vývoj mladistvého s ohledem např. na záznamy v rejstříku trestů apod.

Probační úředníci především uvedli, že výchovná opatření mladistvé tolik nestigmatizují, na druhou stranu jako negativum udávali, že zde chybí hrozba nějaké sankce při neplnění uložených povinností.

Pro představitele státních zastupitelství byla otázka s ohledem na jejich profesi modifikována tak, že byl zjišťován jejich názor na největší odlišnosti mezi prací s mladistvými a dětmi mladšími patnácti let. Zde tito dotazovaní uváděli, že mladiství se dopouštějí závažnější trestné činnosti s větším podílem fyzického násilí, často se jedná o opakovanou trestnou činnost, páchanou po delší dobu. U dětí mladších patnácti let shledávali větší možnou míru výchovného působení, kdy tyto děti si spíše uvědomují, že páchaní trestné činnosti není správné. Mladiství dle vzorů své rodiny často již berou trestnou činnost jako své „celoživotní povolání“.

V souvislosti se záměrem novelizace zákona č. 6/2002 Sb., o soudech, soudcích, přísedících a státní správě soudu, a o změně některých dalších zákonů (zákon o soudech a soudcích), dle něž by se v budoucnu měli každé specializaci věnovat alespoň dva soudci, což se vztahuje i na problematiku mladistvých, byla koncipována další otázka směřující k počtu pracovníků, kteří se na dané instituci zabývají prací s mládeží.

Na všech institucích, s výjimkou jednoho státního zastupitelství, se jednalo o jednoho zaměstnance.

Na cílený dotaz, co si představují pod zákonným pojmem „zvláštní příprava pro zacházení s mládeží“ nedokázal uspokojivě odpovědět ani jeden z respondentů. Všichni se zhruba shodli na tom, že by se zřejmě mělo jednat o přípravu v rámci „nějakého školení“, nicméně všichni konstatovali, že o žádném takovém školení nevědí.

Státní zástupce dodal, že dle jeho názoru se takové přípravy dostává pouze policejnímu orgánu a že by se pravděpodobně mělo jednat o celý soubor školení ze všech využitelných oborů včetně dětské psychologie, psychiatrie, pedagogiky apod. V rámci jejich organizace sice mají možnost využívat školení Justiční akademie, ale pouze v omezeném rozsahu. Větší účast na školení není ze strany vedení podporována. On sám k dané problematice absolvoval za více než rok pouze jedno školení trvající necelé dva dny.

V návaznosti na předchozí otázku byli respondenti vyzváni, aby uvedli, zda se domnívají, že je potřeba dotčené osoby více školit a v jakých oblastech, a jaké jsou v současné době jejich možnosti v oblasti dalšího vzdělávání v tomto směru.

V odpovědích se všichni shodli, že je třeba vzdělání stále prohlubovat, v oblastech se pak objevovala nová právní úprava, pedagogika, psychologie, sociologie, speciální pedagogika, psychiatrie či psychopatologie.

Co se týče možností daných osob dále se vzdělávat, tuto považoval jeden soudce, jeden vyšší soudní úředník a jeden právní čekatel státního zastupitelství za dostatečnou, ostatní shledávali překážky zejména v pracovní vytíženosti, nedostatečně vstřícném postoji vedení instituce a jeden probační úředník shledal možnosti v tomto ohledu tristní.

Další otázka byla směřována na zájem zúčastněných o možnost při výkonu jejich činnosti spolupracovat s externími odborníky např. z oblasti pedagogiky či psychologie.

Všichni dotazovaní se shodli na tom, že taková spolupráce by byla velmi přínosnou. Státní zástupce k tomu uvedl, že by ale v takovém případě bylo třeba změnit koncept práce státního zástupce, který by se v daleko větším rozsahu musel účastnit úkonů v přípravném řízení, což zákon sice umožňuje, ale praxe je, bohužel, odlišná. Právni čekatel státního zastupitelství vyjádřil obavu, že by takovýto institut nebyl šířeji využíván. Vyšší soudní úředníci se shodli na potřebě konzultací nejvhodnějšího postupu zejména u některých „problematických“ jedinců, a to např. v otázkách vhodnosti přijetí příslušného opatření s přihlédnutím k sociálnímu prostředí takového jedince apod. Jeden ze soudců by uvítal alespoň konzultace po telefonu, a to při zohlednění finanční situace, v níž se celý resort justice v současné době nachází.

S ohledem na podstatu jejich profese byla pro probační úředníky zvolena tématicky jiná otázka, a to, s kterými z opatření dle ZSM jsou pro ně spojeny největší obtíže. Zde jeden z probačních úředníků uvedl dohled, a to s odůvodněním, že od organizací, které by s nimi měly spolupracovat (primárně např. školy, zaměstnavatelé apod.), se jim dostává pouze kusých a čistě formálních zpráv, tudíž se v mnoha ohledech musí spoléhat na údaje poskytnuté mladistvým či jeho rodinou, které však nejsou vždy zcela spolehlivé. Druhý z probačních úředníků uvedl jako nejproblematičtější zajišťování výkonu trestního opatření obecně prospěšných prací, a to jednak z důvodu problematičnosti kontroly vlastního výkonu trestního opatření, a jednak pro nedostatek vhodných institucí poskytujících volná místa k výkonu tohoto trestního opatření.

Závěrečná otázka pak byla směřována ke zjištění, zda respondenti vědí, čím se zabývá sociální pedagogika, a zda se domnívají, že by jim odborníci z této oblasti mohli pomoci v jejich činnosti, případně jakým způsobem.

Až na jednu výjimku (soudce, který takovou eventualitu striktně odmítl) všichni dotazovaní zhruba věděli, co je obsahem vědního oboru sociální pedagogika, a shodli se i na tom, že by odborníci z této oblasti mohli být přínosem pro jejich činnost. Nicméně rovněž až na jednu výjimku (probační úředník, který uvedl, že by mohli pomáhat výchovou a vzděláváním lidí, kteří jsou problémoví, nepřizpůsobiví, z ohrožených rodin, které moc nefungují, a dále předáváním informací a rad, jak s těmito cílovými skupinami pracovat, např. v rámci pracovních setkání) nedokázali specifikovat, jakým způsobem.

Po vyčerpání předem připravených dotazů byl zúčastněným poskytnut prostor pro volné vyjádření vlastních stěžejních myšlenek ohledně problémů charakterizujících z jejich pohledu soudnictví nad mládeží.

Představitelé státních zastupitelství dle svých vyjádření vidí hlavní problémy ve standardní organizaci práce a časové přetíženosti, která jim v některých ohledech neumožňuje věnovat se práci s mladistvými v takové intenzitě, jak by bylo možno si představit za optimálních podmínek. Možnost výchovného působení na děti a mladistvé je tak dle jejich mínění z jejich strany limitována víc, než u ostatních orgánů činných dle ZSM. U dětí mladších patnácti let pak spatřují mnohem větší možnost výchovného dopadu řízení dle ZSM, než u mladistvých.

Rovněž zástupci soudů svorně zmiňovali nadměrnou časovou vyčerpání, která zejména jim brání v dalším hlubším vzdělávání v problematice soudnictví nad mládeží v rozsahu, jaký by si představovali.

Probační úředníci se nejvíce vyjadřovali k obtížím, spojeným z jejich pohledu s výkonem jednotlivých trestních opatření a dále rovněž ke, z jejich pohledu poměrně neuspokojivé, spolupráci s nejbližším sociálním okolím dětí a mladistvých pachatelů, zejména rodičů a dalších blízkých osob, které dle jejich názoru nechápou smysl a význam spolupráce s PMS, většinou nedodrží smluvené podmínky společného postupu, často jsou samy osobami kriminálně závadovými. Nejhorší je situace u rodin z nižších sociálních vrstev, kde je navíc špatná ekonomická situace, která je pak často uváděna jako důvod nedostavení se na dohodnutou konzultaci či dokonce neposílání mladistvého do školy apod. Další kruciólní problém spatřují v pracovní přetíženosti probačních úředníků, která často způsobuje jakýsi stav vyhoření, kdy někteří z nich zcela rezignují na dosažení vlastního smyslu jejich práce a veškeré činnosti provádí zcela automatizovaně, je jim jedno, jestli mají nějaký pozitivní efekt či nikoli.

Rozhovor s vedoucí soudní kanceláře trestního oddělení a bývalou vyšší soudní úřednicí byl, jak výše již uvedeno, veden jako volný a nestrukturovaný, založený na volných asociacích myšlenek dotazovaných osob k tématu. Těmto osobám bylo tedy předestřeno téma této diplomové práce a hrubý obsah její teoretické části a byly požádány, aby k danému uvedly vše, o čem se domnívají, že by nemělo být v takové práci opomenuto, a to s ohledem na jejich praxi, přičemž u vedoucí trestní kanceláře bylo téma rozhovoru směřováno k problematice mladistvých, u bývalé vyšší soudní

úřednice s přihlédnutím k jejím zkušenostem pak k otázkám týkajícím se dětí mladších patnácti let.

Vedoucí kanceláře uvedla, že nejdůležitější část práce s mladistvými, co se týče výchovného vlivu na ně, spočívá podle ní na PMS. S probačními úředníky je při výkonu své práce v prakticky permanentním kontaktu a navíc má sama vystudovanou sociální práci, tudíž si umí představit, jakým způsobem by bylo lze na mladistvé ze strany těchto pracovníků působit. Nicméně její zkušenost je taková, že někteří z nich své povinnosti vykonávají jen velmi formálně, což se projevuje mj. i v jejich zprávách, které následně zasílají soudu. To je nepochybně do určité míry zejména výsledkem jejich pracovní vytíženosti, kdy počet klientů přidělených jednomu úředníkovi dle jejího názoru vysoce převyšuje možnost s takovými jedinci pracovat v potřebné intenzitě. Navíc, stejně jako ostatní zaměstnání v této oblasti, není činnost zaměstnanců PMS dle jejího mínění dostatečně finančně ohodnocená.

Co se týče jejich zkušeností s výchovným působením na mladistvé ze strany soudu, uvedla, že soudce, který se u jejich soudu dané problematice věnuje, se dle jejího názoru snaží takto působit v rámci svých možností zejména v jednacích síních. Několikrát byla přítomna tomu, že bylo nezbytné např. mladistvého poučit o tom, že má slušně a nahlas pozdravit, příp. že před soudem není vhodné žvýkat žvýkačku. Nicméně se obává, že v tomto ohledu nelze očekávat dlouhodobý pozitivní efekt (např. právě v oblasti slušného chování) a nahrazení dlouhodobě zanedbané výchovy v rodině.

Celkově vyjádřila obavu, že možný výchovný dopad řízení dle ZSM na osobu mladistvého je velmi podmíněn jeho rodinnou a celkovou sociální situací. Pokud se jedná o mladistvé, u nichž je spáchané provinění evidentním excesem z jinak řádného života, již samotné projednání věci před soudem na ně skutečně působí odstrašujícím dojmem a tito mladiství se před soudem obvykle ocitají pouze jednou. Setkala se však i s případy mladistvých, kteří před soudem pro mládež stáli opakovaně a po dosažení zletilosti „plynule přešli“ před soud pro dospělé pachatele. V mnoha případech se dle jejího mínění jedná o mladistvé z rodin, kde rodiče jsou sami několikrát soudně trestáni a trestná činnost je zde brána jako zcela běžná a normální. Takové kulturní vzorce může soud v rámci řízení dle ZSM napravovat jen velmi těžko, pokusit by se o to mohli probační úředníci, ale i zde v těchto případech většinou taková snaha nepřináší potřebné výsledky.

Závěrem respondentka uvedla, že ačkoli vystudovala sociální práci, o sociální pedagogice slyšela poprvé až v rámci našeho rozhovoru.

Úvodem rozhovoru s bývalou vyšší soudní úřednicí tato uvedla, že v rámci své práce s dětmi mladšími patnácti let, jež se dopustily činu jinak trestného, se setkala s několika případy poměrně závažných kriminálních deliktů, jejichž projednání soudem bylo nezbytné, nicméně některé případy byly dle jejího mínění na pováženou, z jakého důvodu se dostaly až před soud a nebyly vyřešeny např. státním zástupcem, příp. školou a rodiči ve spolupráci s pedagogicko - psychologickou poradnou. Jako příklad uvedla, že se setkala s případem, kdy třináctiletý chlapec byl postaven před soud za pokus těžkého ublížení na zdraví, kdy tento skutek spočíval v tom, že se se spolužákem honili ve škole po chodbě a při následně vzniknuvší srážce upadli, přičemž stíhaný měl v ruce obyčejnou tužku, kterou při pádu zarazil spolužákovi do ruky. Žádné dlouhodobé zdravotní následky poškozený neměl, nadto i právě tento poškozený vypověděl, že čin rozhodně nebyl úmyslný, nicméně, jak tato úřednice dodala, „policajti ho málem obvinili z pokusu o vraždu“. Domnívá se, že řešení takovýchto věcí před soudem není s ohledem na charakter případu vhodné a že by nepochybně postačovalo využití prostředků, jež má v tomto ohledu k dispozici škola (třídní důtky, snížené známky z chování apod.). Nicméně v daném případě byli na projednání případu před soudem velmi zainteresováni rodiče poškozeného, který z toho sám evidentně nebyl příliš nadšen.

Velký problém vidí právě v postoji rodiny dítěte k celé věci. Někteří rodiče dávají ostentativně najevo svůj negativní postoj k soudci, čímž samozřejmě způsobují snižování respektu k soudu i ze strany dítěte.

Co se týče ukládaných opatření, velmi často jsou tato řízení zakončena právě udělením napomenutí s výstrahou ze strany soudu, případně uložením povinnosti podrobit se některému z výchovných programů ve středisku výchovné péče. Rovněž je zde ze strany soudů využívána možnost uložit účastníkům řízení rodinnou terapii, přičemž aktivní užívání v poměrně velké míře zaznamenala zejména od zveřejnění kauzy, v níž bylo dítě v důsledku sporů rodičů o jeho výchovu umístěno do psychiatrické léčebny²⁶³.

²⁶³ pozn.: tato možnost soudu je zakotvena v ust. § 100 odst. 3 zák. č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád

Dále respondentka uvedla, že velmi nedobrou shledává v některých případech spolupráci s příslušným orgánem sociálně - právní ochrany dětí, kde se poměrně často setkala s neochotou ke konstruktivní spolupráci, dlouhými termíny vypracovávání vyžádaných zpráv, nechutí navštěvovat rodiny nezletilých. Chápe, že sociální pracovníce nejsou příliš dobře placené a jsou v dost případech i značně přetížené, nicméně z jejího pohledu je to dostatečně neomlouvá.

Závěrem dodala, že její zkušenost je taková, že až na výjimky nevelkého počtu dětí, které se delikventních činů dopouštěly opakovaně a následně skončily před soudem pro mladistvé (a posléze byli tito jedinci za trestnou činnost stíháni i již jako dospělí), se většina nezletilých, s nimiž se setkala, před soudem objevila pouze jednou, což určitě svědčí mimo jiné o výchovném dopadu průběhu řízení na ně.

Co se týče stavu ve vztahu k dalšímu vzdělávání a prohlubování kvalifikace pro práci s mládeží, byla provedena analýza dokumentů a údajů dostupných na stránkách Justiční Akademie v Kroměříži s následujícími výsledky.

Z výročních zpráv o činnosti Justiční akademie za roky 2008 - 2010 bylo zjištěno, že v kapitolách Přehled významných akcí v jednotlivých oblastech vzdělávání, podkapitolách vztahujících se k trestnímu soudnictví, není s výjimkou seminářů na téma „Trestná činnost mládeže“ a „Problematika kriminality mládeže“ v roce 2008, a seminářů na totožná témata v roce 2010 (v tomto roce Problematika kriminality mládeže zařazena mezi „Ostatní vzdělávání“), problematika vzdělávání soudců, státních zástupců ani dalších osob pracujících v justici, v oblastech soudnictví nad mládeží zmiňována. Ani v podkapitolách vztahujících se k „ostatnímu vzdělávání“ není žádný náznak toho, že by dané problematice byla věnována zvláštní pozornost.²⁶⁴

Z plánu vzdělávání Justiční Akademie pro rok 2008 v oblasti trestního soudnictví bylo dále zjištěno, že v tomto roce byla s přímým zaměřením na soudnictví nad mládeží konána jedna vzdělávací akce, a to s tématem „Trestná činnost mládeže a na mládeži“ (a to opakovaně, celkem třikrát). Z ostatních témat využitelných v předmětné oblasti byl konán seminář na téma „Základy psychologie“ s anotací avizující zaměření kurzu na využití poznatků obecné psychologie a psychologie osobnosti, kombinujícího teoretickou přípravu a praktický nácvik s využitím patříčnických

²⁶⁴ zdroj: výroční zprávy o činnosti Justiční akademie za roky 2008, 2009 a 2010, dostupné na internetovém serveru Justiční akademie - www.jacz.cz (http://www.jacz.cz/index.php?option=com_phocadownload&view=category&id=8%3Arocni-zpravy-o-cinnosti-ja&Itemid=33&lang=cs)

metod sebereflexe, dále seminář „Psychologie výslechu dítěte“ zaměřený na výslech nezletilých osob a v neposlední řadě seminář pod názvem „Problematika kriminality mládeže“, v jehož anotaci se mj. uvádí, že je zaměřen na přípravu soudců a státních zástupců v souladu s ust. § 36 ZSM, s orientací na problematiku psychologie dítěte, psychiatrie, sociologický pohled na otázky kriminality mládeže, drogovou kriminalitu, specifické problémy ve vztahu k romskému etniku, systém nápravné péče. Součástí kurzu byly nejen přednášky na stěžejní témata dané oblasti, jakými jsou „Kriminalita mládeže z pohledu policejní praxe“ či „Probace a mediace“, ale i návštěva vybraných ústavů a organizací zabývajících se danou problematikou. Kurz byl určen pro patnáct účastníků, kteří postupně absolvovali několik jeho částí.²⁶⁵

V letech 2009 - 2011 pak byla situace ohledně vzdělávání v dané oblasti prakticky totožná s rokem 2008.²⁶⁶

Co se týče vzdělávacích akcí plánovaných na rok 2012, z oblasti trestního soudnictví zde byl k problematice soudnictví nad mládeží naplánován jeden seminář na téma „Trestná činnost mládeže“, z oblasti „Ostatního vzdělávání“ pak seminář „Psychologie výslechu dítěte“, „Základy psychologie“. Pro téma „Problematika kriminality mládeže“ zde nebyla v době provádění šetření vypsána žádná akce.

Pro dokreslení celkové situace pak byla nad výše uvedené provedena i analýza dostupných statistických údajů, týkajících se počtu ukládaných trestních opatření v jednotlivých letech, a to od roku 2005, od něž jsou v souvislosti s účinností ZSM tato data sledována samostatně, do roku 2011. Takto byly zjištěny následující skutečnosti.

Celkový počet mladistvým ukládaných trestních opatření se celorepublikově pohybuje v pásmu mezi dvěma a třemi tisíci, přičemž v posledních dvou letech bylo možno zaznamenat poměrně výrazný pokles jejich počtu a klesající tendenci, jak vyplývá z následující tabulky a grafu:

²⁶⁵ zdroj: Plán vzdělávání na Justiční akademii pro rok 2008 dostupný v Archivu Justiční akademie na internetových stránkách www.justice.cz (<http://portal.justice.cz/justice2/Soud/soud.aspx?j=17&o=7&k=2475&d=292674>)

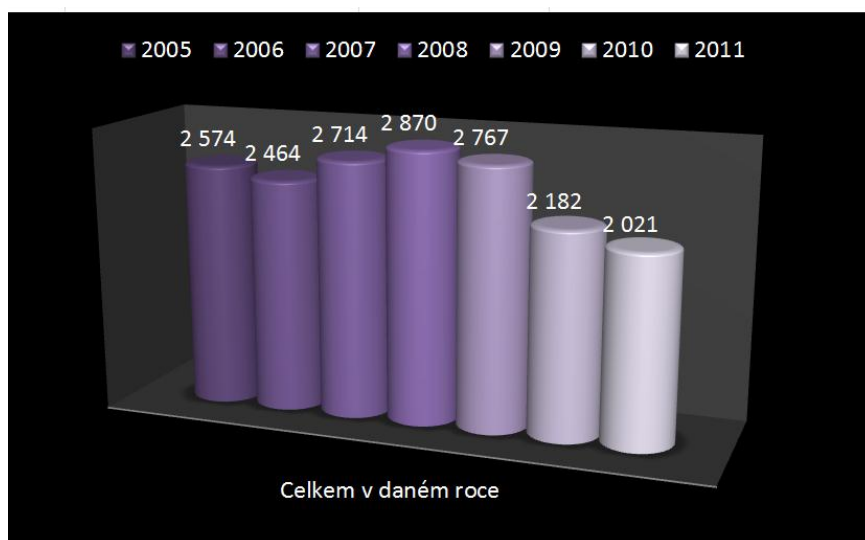
²⁶⁶ zdroj: Plány vzdělávání na Justiční akademii pro roky 2009 a 2010 dostupné v Archivu Justiční akademie na internetových stránkách <http://portal.justice.cz/justice2/Soud/soud.aspx?j=17&o=7&k=5030&d=305140>; komplexní plán vzdělávání pro rok 2011 není na stránkách Justiční akademie dostupný, nicméně informace je možno ověřit prostřednictvím vyhledání klíčových slov v seznamu přednášek a seminářů na adrese http://asja.jacz.cz/index.php?search=Hledej...&pageid=9995&extendedpanel=1&searchoption=2&searchin_1=1&searchin_2=1&searchin_3=1&searchin_4=1&searchin_5=1

Přehled o počtech ukládaných trestních opatření v letech 2005 - 2011

Druh trestního opatření	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
OPP	572	539	629	589	623	485	390
PTO	5	6	6	8	9	0	3
PTO+PO	18	1	3	4	4	1	0
PROPADNUTÍ VĚCI	71	80	68	62	66	73	81
ZČ	58	63	196	290	273	73	49
VYHOŠTĚNÍ	10	14	6	37	30	24	25
PO	1 337	1 268	1 343	1 389	1 254	1 078	1 004
PO S DOHLEDEM	240	234	216	199	205	184	183
DV	0	0	0	0	0	4	12
ZV	0	0	0	0	0	0	2
NEPO OS	263	259	247	292	303	260	272
Celkem v daném roce	2 574	2 464	2 714	2 870	2 767	2 182	2 021

Seznam zkratk vztahujících se i k následujícím tabulkám a grafům:

OPP	obecně prospěšné práce
PTO	peněžitě opatření
PTO + PO	peněžitě opatření s podmíněným odkladem výkonu
PROPADNUTÍ VĚCI	propadnutí věci nebo jiné majetkové hodnoty
ZČ	zákaz činnosti
PO	trestní opatření odnětí svobody podmíněně odložené
PO S DOHLEDEM	trestní opatření odnětí svobody podmíněně odložené s dohledem
DV	domácí vězení
ZV	zákaz vstupu na sportovní, kulturní a jiné společenské akce
NEPO OS	trestní opatření odnětí svobody nepodmíněné

zdroj: www.justice.cz (<http://cslav.justice.cz/InfoData/prehledy-statistickych-listu.html>)

Zajímavou skutečností nepochybně je, že největším počtem se na uložených trestních opatřeních podílí trestní opatření podmíněně odložená (kolem 50 %

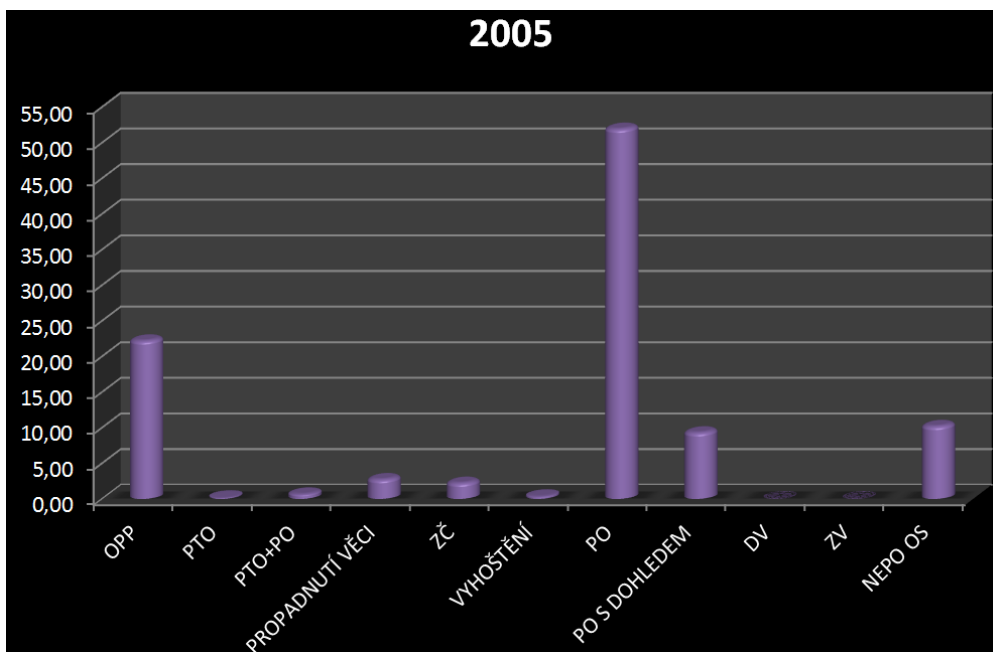
z celkového počtu trestních opatření), následuje trestní opatření obecně prospěšných prací (cca kolem 20 %) a třetí pak trestní opatření odnětí svobody nepodmíněné (kolem 10 %).

V letech 2007 - 2009 lze zaznamenat poměrně rapidní nárůst ukládaných trestních opatření zákazu činnosti (zejména v letech 2008 a 2009 činila tato trestní opatření cca kolem 10 % z celkového počtu trestních opatření), což je možno dle mého názoru z větší části připisovat zakotvení skutkové podstaty trestného činu řízení motorového vozidla bez řidičského oprávnění dle ust. § 180d tr. zákona, k němuž došlo ke dni 1. 7. 2006. Přijetím nového trestního kodexu ke dni 1. 1. 2010 byla tato skutková podstata z právního řádu ČR vypuštěna, přičemž od tohoto roku lze zaznamenat zpětný výrazný pokles ukládání těchto trestních opatření (zhruba kolem 3 % v letech 2010 a 2011).

K těmto skutečnostem viz. připojené tabulky a k nim náležející grafy vypovídají o příslušných hodnotách za léta 2005, 2008 a 2010²⁶⁷:

2005		
Druh trestního opatření	Počet uložení v daném roce	Podíl na celkovém počtu TO v %
OPP	572	22,22
PTO	5	0,19
PTO+PO	18	0,70
PROPADNUTÍ VĚCI	71	2,76
ZČ	58	2,25
VYHOŠTĚNÍ	10	0,39
PO	1 337	51,94
PO S DOHLEDEM	240	9,32
DV	0	0,00
ZV	0	0,00
NEPO OS	263	10,22
Celkem v daném roce	2574	100

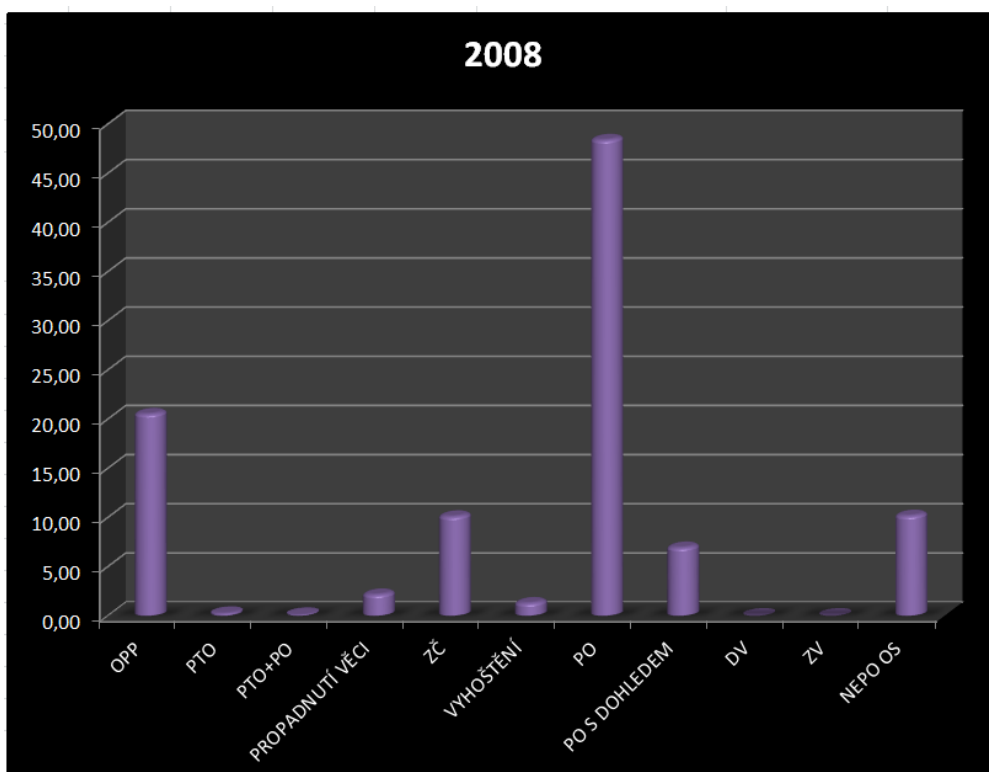
²⁶⁷ v souvislosti se skutečnostmi výše uváděnými byla záměrně vybrána léta před, v době účinnosti a po zrušení ust. § 180d trestního zákoníku

zdroj: www.justice.cz (<http://cslav.justice.cz/InfoData/prehledy-statistickych-listu.html>)

2008

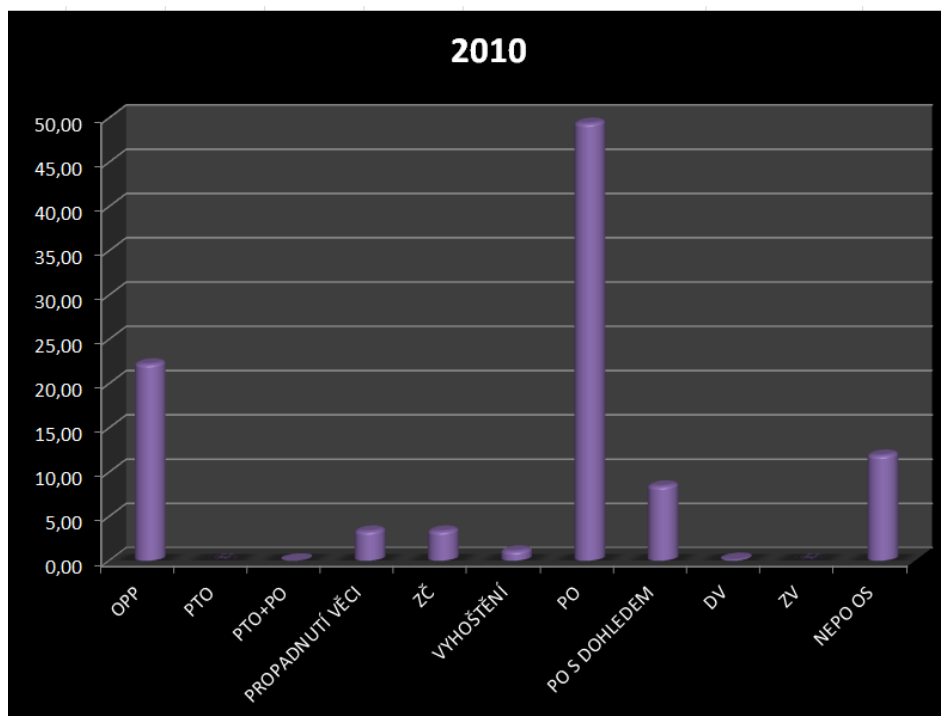
Druh trestního opatření	Počet uložení v daném roce	Podíl na celkovém počtu TO v %
OPP	589	20,52
PTO	8	0,28
PTO+PO	4	0,14
PROPADNUTÍ VĚCI	62	2,16
ZČ	290	10,10
VYHOŠTĚNÍ	37	1,29
PO	1 389	48,40
PO S DOHLEDEM	199	6,93
DV	0	0,00
ZV	0	0,00
NEPO OS	292	10,17
Celkem v daném roce	2870	100

zdroj: www.justice.cz (<http://cslav.justice.cz/InfoData/prehledy-statistickych-listu.html>)

2010

Druh trestního opatření	Počet uložení v daném roce	Podíl na celkovém počtu TO v %
OPP	485	22,23
PTO	0	0,00
PTO+PO	1	0,05
PROPADNUTÍ VĚCI	73	3,35
ZČ	73	3,35
VYHOŠTĚNÍ	24	1,10
PO	1 078	49,40
PO S DOHLEDEM	184	8,43
DV	4	0,18
ZV	0	0,00
NEPO OS	260	11,92
Celkem v daném roce	2182	100

zdroj: www.justice.cz (<http://cslav.justice.cz/InfoData/prehledy-statistickych-listu.html>)

7.3. Shrnutí výsledků výzkumu a vyvození závěrů

Výzkumným záměrem bylo zjistit, jakým způsobem a do jaké míry je naplňován požadavek ZSM na zvláštní průpravu pro zacházení s mládeží a osobní a odborné předpoklady osob, které s mládeží v rámci řízení dle ZSM pracují. Dále pak ověřit, zda by pro ně mohla být přínosná spolupráce s odborníky z jiných oblastí než je právo (psychologie, pedagogika apod.), a zjistit, zda dotčeným osobám jsou dostatečně zřejmé výchovné metody, kterých by bylo lze při jejich práci využít.

Na základě tohoto výzkumného záměru byly ověřovány předem stanovené předpoklady s následujícími výsledky:

Předpoklad č. 1:

ZSM požaduje od osob, jimž je svěřeno projednávání a rozhodování věcí v rámci soudnictví nad mládeží, určitou odbornou průpravu pro práci s mládeží a potřebnou míru zkušeností z této oblasti. V tomto ohledu však není dotčeným jedincům poskytován dostatečný časový prostor ani institucionální podmínky jednak pro další

vzdělávání v předmětné oblasti, a jednak pro rozšiřování vědomostního aparátu v oblastech, které s výchovou mládeže úzce korelují (např. pedagogika, psychologie apod.).

Kladené otázky byly v první řadě směřovány ke zjištění, co si respondenti představují pod zákonným pojmem „zvláštní příprava pro zacházení s mládeží“. Z odpovědí vyplynulo, že tento zákonný termín je natolik neurčitý, že s ním pro dotazované nebyla spojena žádná konkrétní představa, kromě jakéhosi nespecifikovatelného školení. V této souvislosti by tedy bylo nepochybně vhodné de lege ferenda uvažovat o zpřesnění, resp. specifikaci tohoto termínu tak, aby zákon zejména vymezoval, co se takovou přípravou rozumí (tedy především konkrétní oblasti takové přípravy, její formy, případně osvědčení o jejím absolvování včetně např. povinné zkoušky k jejímu zakončení apod.).

U všech dotazovaných osob pohybujících se v předmětné oblasti bez rozdílu profese byla zaznamenána neúměrná pracovní vytíženost (minimálně pocitová), která jim do značné míry ztěžuje další vzdělávání a rozšiřování obzorů v dané problematice a oblastech souvisejících. Tento problém je při současném ekonomickém stavu nejen justice, ale celé ČR, jen velmi těžko řešitelný. Všeobecně známou skutečností je, že celý justiční systém a všechny jeho složky jsou dlouhodobě personálně poddimenzovány na všech úrovních, nadto pracovní činnost administrativního aparátu a odborných zaměstnanců justice není dostatečně finančně ohodnocena.

Co se týče institucionálních podmínek dalšího vzdělávání těchto osob v dané oblasti a souvisejících oborech, tyto byly ověřovány jednak přímo u vybraných respondentů a jednak analýzou údajů o vzdělávacích akcích pořádaných Justiční akademií v Kroměříži. Z odpovědí dotazovaných osob bylo zjištěno, že se všechny shodly na potřebě dalšího vzdělávání a prohlubování poznatků, a to nejen v oblastech, jako jsou právní úprava, ale např. i v otázkách pedagogických, psychologických, sociologických či psychiatrických. Většina z nich shledala, že tomuto brání nejen výše již zmiňovaná pracovní vytíženost, ale v některých případech i nedostatečně vstřícný postoj vedení příslušné instituce. Z rozboru údajů zveřejněných Justiční akademií v Kroměříži pak vyplynulo, že rozsah, obsah a četnost vzdělávacích akcí směřovaných na dané cílové skupiny rozhodně nepokrývá všechny klíčové oblasti zájmů a potřeb dotčených osob v takové míře, aby bylo lze konstatovat, že nabídka školení, kurzů a seminářů pro danou problematiku v takovém počtu je vyčerpávající. Ba dokonce v některých

ohledech ji lze shledat až insuficientní. Velmi přínosným lze nepochybně shledat seminář „Problematika kriminality mládeže“, nicméně s ohledem na logicky velmi omezený počet účastníků, zde chybí právě aspekt dostatečné četnosti (kurz mohlo absolvovat zhruba patnáct účastníků ročně). Zcela zde pak pohříchu absentují akce zaměřené na pedagogické aspekty soudnictví nad mládeží, kterým by s ohledem na ZSM požadované výchovné působení měla být věnována zasloužená pozornost.

Celkově ze skladby a kvantitativního rozsahu vzdělávacích akcí Justiční akademie a jejich zaměření na určité cílové skupiny nevyplývá přílišná zainteresovanost na poskytování „zvláštní průpravy pro práci s mládeží“ osobám, které s mládeží pracují.

Z výše uvedených skutečností pak bezesporu vyplývá **potvrzení výchozího předpokladu.**

Předpoklad č. 2:

Většina odborníků z dané oblasti by uvítala při své práci možnost kooperovat s odborníky z oborů, jež na problematiku mládeže nahlíží v souvislosti s individuálními a věkovými zvláštnostmi, které tato vývojová období charakterizují (zejména psychology, pedagogy apod.).

Všichni respondenti se jednomyslně shodli na tom, že spolupráce s odborníky právě zejména z oborů pedagogiky a psychologie, kteří by jim mohli v určitých případech usnadnit rozhodování o dalším nejvhodnějším postupu s přihlédnutím k osobnosti dítěte či mladistvého a jeho specifické socio-ekonomické situaci i výchovným problémům, by byla velmi přínosnou. Počáteční **předpoklad tak byl bezesbýtku naplněn.**

Zásadní překážky, které brání aplikaci takových postupů v praxi a které jsou bohužel v mnohých případech těžko řešitelné v krátkém časovém horizontu, lze v souladu s praktickými zkušenostmi a z nich vyplývajícími odpověďmi dotazovaných spatřovat v některých případech v ne zcela optimální organizaci práce (vyplývající mj. opět i z nedostatečného personálního zajištění fungování příslušných institucí) na některých dotčených justičních orgánech, dále pak v některých zažitých stereotypech, které představují potenciální překážky pro případné větší využívání postupů, při nichž by byly konzultace s psychology a pedagogy využívány (viz. vyjádřené obavy některých zaměstnanců státních zastupitelství, že takový institut by zůstal ve větší míře nevyužit), a v neposlední řadě neuspokojivá ekonomická situace,

která v mnoha ohledech limituje zlepšování fungování všech státních institucí, nejen těch z resortu justice (v oblasti práce s mládeží se tato skutečnost velmi pregnantně dotýká zejména resortu školství a sociálních věcí, ale i např. některých institucí spadajících pod gesci Ministerstva vnitra ČR).

Za této situace se jeví být nejsnadnějším a finančně nejméně náročným řešením, které nastínil v rámci rozhovoru jeden ze soudců, tedy takové, kdy by dotčeným osobám pracujícím s mládeží byly poskytovány přinejmenším v nejpálčivějších případech alespoň telefonické konzultace, z hlediska financí zajištěné kupř. smlouvou o paušální měsíční či roční úhradě za takové služby uzavřené mezi dotčeným odborníkem a několika institucemi obdobného charakteru apod.

Předpoklad č. 3:

Výchovné působení na mladistvé v rámci řízení dle ZSM probíhá víceméně živelně, při velmi povrchní, spíše intuitivní znalosti výchovných metod, které by mohly k naplnění výchovných cílů ZSM přispět.

Rovněž pak zjištění ohledně znalostí dotčených osob z oblasti při jejich pracovní činnosti využitelných výchovných metod ***plně odpovídají výše uvedenému výzkumnému předpokladu.***

Nejen, že někteří z respondentů ani tak docela nechápali obsah, předmět a možnosti výchovného působení vzoru určité osobnosti (k tomu viz. např. protichůdné odpovědi dvou probačních úředníků, z nichž jeden má pocit, že působení na klienty prostřednictvím výchovného vzoru jeho osoby není možné, jelikož si pod takovým pojmem dokáže přestavit pouze působení vzorů členů rodiny a blízkého sociálního okolí jedince, zcela neznámá je mu kupř. skutečnost, že jako výchovný vzor může působit dokonce i filmový hrdina, s nímž se identifikující se jedinec nepochybně většinou osobně nikdy nesetká), ale ani dotaz ohledně jejich povědomí stran jiných využitelných výchovných metod nebyl ve většině případů uspokojivě zodpovězen, když zmiňována byla de facto výhradně metoda trestu (příčemž především u probačních úředníků je nepochybně třeba v rámci práce s jejich klienty využít zejména její protipól v podobě např. verbálního ocenění pokroku, jehož daná osoba na cestě ke svému řádnému začlenění do okolní society dosáhla).

V tomto ohledu ovšem nebyly zaznamenány ani žádné vzdělávací akce, které by byly směřovány do oblasti pedagogiky, kam takové výchovné metody spadají.

Samozřejmě nelze reálně předpokládat ani při bryskní znalosti všech představitelných výchovných metod jejich výhradnou cílenou aplikaci na všechny případy, nicméně povědomí o tom, jaké jsou na tomto poli dostupné možnosti, by představovalo nezpochybnitelný potenciál zlepšení výchovných dopadů práce s dítětem či mladistvým v rámci celého průběhu řešení spáchané trestné činnosti, a bezesporu by mohlo přinášet dotčeným osobám inspiraci pro zdokonalování a větší erudici postupů, jež jsou při takové činnosti využívány. V této oblasti lze tedy shledat značné rezervy ze strany institucí, které další vzdělávání odborníků v dané oblasti zajišťují (konkrétních justičních orgánů, na nichž působí osoby zabývající se prací s mládeží, stejně tak jako Justiční akademie), a jež by měly klást větší důraz na směřování prohlubování vědomostního aparátu u těchto osob k poznatkům, jež nelze při činnosti s dětmi a mladistvými bez následků opomíjet.

Závěrem lze výsledky výzkumných rozhovorů sumarizovat tak, že všechny výchozí předpoklady byly v rámci provedených zjištění potvrzeny, přičemž v rámci jejich interpretace byly výše nastíněny i jisté možnosti zlepšení v oblastech, kde současný systém organizace práce s mládeží v rámci trestní justice určitým způsobem selhává či nedostačuje.

Ze všech výše uvedených skutečností pak zcela nezpochybnitelně vyplývá, že možnosti využití potenciálu sociální pedagogiky jsou poměrně nasnadě. Že se tak neděje, je do určité míry výsledkem malého povědomí společnosti o tomto oboru (což rovněž vplynulo i z odpovědí respondentů) a rovněž pak některých zažitých stereotypů a předsudků, které brání uznání odborníků z jiných oborů za rovnocenné partnery, kteří mohou práci zainteresovaných osob do značné míry pomoci zkvalitnit.

Cílem výzkumu bylo především popsat zkušenosti, názory a postoje osob, které nějakým způsobem participují na průběhu řízení ve věcech mládeže, zjistit jejich názory a postoje k jejich vlastní odborné přípravě pro práci s mládeží tak, jak o ní teoreticky hovoří ZSM, včetně odborné znalosti z oblasti v úvahu připadajících výchovných metod, a v neposlední řadě ověřit, zda se tyto osoby domnívají, že pro efektivnější výchovné a preventivní působení na děti a mladistvé by bylo vhodné a reálně možné využít potenciálu sociální pedagogiky. Tento cíl byl naplněn bezzbytku.

Závěr

Problematika kriminality juvenilních delikventů a jejího řešení je nepochybně problémem, kterému je třeba ze strany společnosti věnovat patřičnou pozornost. Rovněž je zcela neoddiskutovatelným faktem, že je při hledání východisek třeba brát v potaz celospolečenský kontext, který do značné míry ovlivňuje nejen strukturu trestné činnosti, ale i skladbu jejích nezletilých pachatelů. V souvislosti s dynamickým rozvojem společnosti, k němuž v posledních desetiletích dochází, objevují se tak některé zcela nové fenomény, na něž je nutno pokud možno co nejpružněji reagovat. Jedná se např. o některé trestné činy související s prudkým rozvojem informačních a komunikačních technologií a jejich zneužíváním kupř. k tzv. kyberšikaně apod.

Celá práce byla vedena snahou o postižení tématu soudnictví nad mládeží právě v jeho sociálních souvislostech při určitém interdisciplinárním náhledu, který může dle mého názoru v této oblasti nemálo přispět k zefektivnění výchovného působení na děti a mladistvé, jež se již na počátku své životní dráhy dostávají do konfliktu se zákonem a u nichž je především třeba zkoumat a v co největší míře se snažit odstraňovat příčiny, jež k těmto konfliktům vedou. Z tohoto úhlu pohledu byly pak poznatky z oblasti právní úpravy soudnictví nad mládeží doplňovány o související aspekty z odvětví např. psychologie, ale zejména sociální pedagogiky, coby vědy multidisciplinárního charakteru, zabývající se širokým spektrem otázek provázejících rozvoj současné společnosti, mezi něž se problematika juvenilní delikvence nepochybně řadí na jedno z předních míst.

Pokud se jedná o právní úpravu dané oblasti, obsaženou primárně v zákoně o soudnictví nad mládeží, tato stojí v České republice na solidních základech položených již v období první republiky a lze ji dle mého mínění shledat dostatečně kvalitní.

Efektivnost této normy však je (ostatně stejně jako norem ostatních) závislá mimo jiné na celkové efektivitě práva. Bohužel v tomto ohledu je dle mého názoru třeba nedostatečnou shledat celkovou stabilitu právního řádu v České republice, což se týká nejen samotné kvality právních norem a kvantity novel, jimiž je ročně třeba tyto předpisy upravovat, ale především nedostatečné prestiže zákonodárce a zejména orgánů,

jež právo aplikují. Její pokles je, jak se domnívám, mimo jiné důsledkem negativních mediálních kampaní, které v mnoha případech nejen nevycházejí z reálných údajů, ale nadto poskytují informace, které jsou neúplné a často upravené tak, aby působily co nejpříťažlivěji na jejich komerčního konzumenta, který bohužel touží spíš po zprávách senzačních než po těch, které mají skutečnou vypovídací hodnotu. Uvedené, jak se domnívám, v dané oblasti do značné míry reflektuje nepříliš vysokou úroveň právního vědomí (resp. jeho kognitivní složky) občanů České republiky. V tomto ohledu se naše společnost doposud patrně dostatečným způsobem nevyrovnala krom jiného s výsledky čtyřicetiletého v podstatě vakua z období totality, kdy znalost pozitivního práva nebyla příliš potřebná a v mnoha případech zejména žádoucí, přičemž adaptace na aktuální společensko - právní podmínky po takto dlouhé éře je pochopitelně poměrně dlouhodobým a zejména náročným procesem.

V souvislosti se soudnictvím nad mládeží nelze nezmínit širokou odbornou i laickou veřejností v nedávné době velmi diskutovanou problematiku hranice trestní odpovědnosti. V rámci rekodifikace trestního práva, k níž došlo od 1. 1. 2010, byla tato hranice původně snížena z patnácti na čtrnáct let, následně však, ještě před nabytím účinnosti nového kodexu, byla přijatou novelou zpětně zvýšena na původní stav. V celospolečenské diskusi, která se kolem původně zamýšleného snížení věku trestní odpovědnosti rozpoutala, argumentovali odpůrci tohoto kroku především potažmo vyplývajícím snížením hranice legálního sexuálního styku.

Považuji za nutné konstatovat, že takovéto argumenty pokládám za poněkud zavádějící kupř. ve světle koncepce, jež funguje na Slovensku, kde byla hranice trestní odpovědnosti snížena na čtrnáct let s tím, že ale meze legálního sexuálního styku zůstala zachována na patnácti letech²⁶⁸.

Strmý nárůst dynamiky rozvoje současné společnosti, v rámci něž dochází zcela pochopitelně i k odlišnému vývoji jejich nejmladších generací nejen po stránce tělesné (sekulární akcelerace²⁶⁹ charakteristická v poslední době pro nižší věkové kategorie), ale především duševní (např. v oblastech hierarchie hodnot a dalších významných psychosociálních kategorií), vyžaduje přímou reflexi těchto aktuálních jevů v okruhu

²⁶⁸ zdroj: internetový portál Ministerstva spravedlnosti ČR na adrese www.justice.cz - reference tiskové mluvčí Zuzany Steinerové s názvem Pracovní návštěva ministra spravedlnosti na Slovensku (<http://portal.justice.cz/Justice2/ms/ms.aspx?o=23&j=33&k=4709&d=284411>)

²⁶⁹ urychlení tělesného vývoje v souvislosti se vzrůstající životní úrovní - NOVOTNÝ, J. S., DOŇKOVÁ, O. Vývojová psychologie pro sociální pedagogy. Brno, Institut mezioborových studií Brno, 2009, s. 116

práv, která jsou těmto věkovým skupinám přiznána a zároveň úměrně k tomu i povinností, jejichž plnění je od těchto jedinců vyžadováno.

Cílem práce bylo jednak čtenáři přiblížit teoretickou základnu dané problematiky v jejích bazálních souvislostech, a jednak nastínit a pokusit se zodpovědět nejen otázky plynoucí ze stávající aplikační praxe, ale i možného využití potenciálu sociální pedagogiky při efektivnějším naplňování záměrů a cílů ZSM a hledání koncepčního řešení problémů, jež s sebou soudnictví ve věcech mládeže tradičně nese.

V návaznosti na cíl celé práce byl koncipován i cíl provedeného výzkumu, který byl zaměřen na zjištění zkušeností, názorů a postojů osob, které na projednávání a rozhodování trestné činnosti mládeže participují a vyvození soudů týkajících se jejich vlastního náhledu na problematiku jejich odborné přípravy pro práci s mládeží tak, jak je proklamována ZSM, odborných znalostí vztahujících se k využitelným sociálně - výchovným metodám, a jejich stanovisek k možnému využití poznatků a metod sociální pedagogiky za účelem zefektivnění preventivního a výchovného působení na děti a mladistvé v rámci soudnictví nad mládeží.

Jak vyplývá nejen z celé teoretické základny práce, ale především z empirických zjištění, jež byla pro tyto účely provedena, hlavní problémy při naplňování cílů zákona o soudnictví ve věcech mládeže nespočívají primárně v aspektech právní úpravy, ale právě v různorodých fenoménech vyplývajících jednak z momentálního reálného celospolečenského uspořádání, z aktuálních socio-ekonomických poměrů a v neposlední řadě je lze, jako ostatně v jakékoli jiné oblasti, shledávat v individuálních charakteristikách osob, které daný okruh lidské činnosti determinují v rámci své osobní zainteresovanosti. K vhodně koncipovanému propojení těchto oblastí a hledání koncepčnějšího řešení nastíněných otázek pak nezpochybnitelným potenciálem disponuje sociální pedagogika, jak výše pospána. Cíl práce v jeho teoretické i praktické dimenzi byl tak naplněn bezezbytku.

Resumé

Cílem práce bylo jednak přiblížit poměrně zevrubně teoretickou základnu zvolené problematiky v jejích bazálních souvislostech, a jednak nastínit a pokusit se zodpovědět nejen otázky plynoucí ze stávajících aplikačních postupů orgánů v dané oblasti působících, ale i možného využití potenciálu sociální pedagogiky při efektivnějším naplňování záměrů a cílů ZSM a hledání koncepčního řešení problémů, jež s sebou soudnictví ve věcech mládeže tradičně nese.

V návaznosti na cíl celé práce byl stanoven i cíl provedeného výzkumu, který byl zaměřen na zjištění zkušeností, názorů a postojů osob, které na projednávání a rozhodování trestné činnosti mládeže participují a vyvození soudů týkajících se jejich vlastního náhledu na problematiku jejich odborné přípravy pro práci s mládeží tak, jak je proklamována ZSM, odborných znalostí vztahujících se k využitelným sociálně - výchovným metodám, a jejich stanovisek k možnému využití poznatků a metod sociální pedagogiky za účelem zefektivnění preventivního a výchovného působení na děti a mladistvé v rámci soudnictví nad mládeží.

V práci je obsažen v první řadě stručný průřez historií soudnictví nad mládeží s následným obecným pojednáním o dané problematice v současnosti, včítaje v to především teoreticko - právní východiska dané problematiky a výklad ohledně úkolů, vlastních činností a aktuálních otázek vyvstávajících v průběhu praxe instituce Probační a mediační služby ČR coby jednoho z orgánů provádějících některé důležité úkony v dané oblasti.

Oddělené kapitoly jsou věnovány jednak výchovným a ochranným opatřením ukládaným mladistvým, a jednak opatřením trestním, včetně dopadu posledně jmenovaných do psychosociální sféry mladistvého.

Další kapitola řeší problematiku samotného řízení dle zákona o soudnictví ve věcech mládeže, a to jak u mladistvých, tak i odděleně u dětí mladších patnácti let.

Zvláštní oddíl pak deskribuje možné využití poznatků sociální pedagogiky a jejích metod při výchovném a preventivním působení na děti a mladistvé v rámci soudnictví nad mládeží, vycházející z děl pro danou oblast stěžejních autorů, jakými jsou kupř. Zlatica Bakošová či Blahoslav Kraus.

V neposlední řadě práce obsahuje speciální část týkající se empirických zjištění ohledně zkušeností osob participujících na řešení trestné činnosti mládeže. Zde jsou obsaženy nejen popis a výsledky provedených výzkumných rozhovorů zejména

s odborníky z řad soudců, státních zástupců i probačních úředníků, ale i výstupy z analýzy dostupných statistických údajů a informací zveřejňovaných Ministerstvem spravedlnosti ČR a Justiční akademií v Kroměříži, to vše v logicky vzájemně vyplývajících souvislostech.

Závěrem je shrnut záměr celé práce i její výzkumné části, včetně nástinu souvisejících fenoménů, jež nemalou měrou ovlivňují celou oblast dané problematiky.

Dále zde autor sumarizuje poznatky plynoucí nejen z teoretické základny práce, ale i z příslušných empirických zjištění s tím, že dospívá k závěru, že hlavní problémy při naplňování cílů zákona o soudnictví ve věcech mládeže nespočívají primárně v aspektech právní úpravy, ale právě v různorodých fenoménech vyplývajících jednak z momentálního reálného celospolečenského uspořádání, z aktuálních socio-ekonomických poměrů a v neposlední řadě je lze, jako ostatně v jakékoli jiné oblasti, shledávat v individuálních charakteristikách osob, které daný okruh lidské činnosti determinují v rámci své osobní zainteresovanosti. Z uvedeného je dle názoru autora nepochybně zřejmé, že k vhodně koncipovanému propojení těchto oblastí a k hledání systémového řešení nastíněných otázek nezpochybnitelným potenciálem disponuje sociální pedagogika.

V terminální fázi autor vyjadřuje přesvědčení, že práce dostála naplnění svého cíle v jeho teoretické i praktické dimenzi.

Bibliografická data, anotace a klíčová slova

Bibliografická data

Jméno a příjmení:	Barbara Brandejsová
Název diplomové práce:	Soudnictví ve věcech mládeže a některé související sociálně pedagogické aspekty
Název práce v angličtině:	The Juvenile Justice and Some of the Related Social Pedagogic Aspects
Vedoucí diplomové práce:	Mgr. Jan Fuchs
Vysoká škola a fakulta:	Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně, Fakulta humanitních studií a Institut mezioborových studií Brno
Studijní program a obor:	Specializace v pedagogice, Sociální pedagogika
Rok obhajoby:	2012

Anotace

Předmětem diplomové práce „*Soudnictví ve věcech mládeže a některé související sociálně pedagogické aspekty*“ je deskripce právních, sociálních, výchovných a dalších hledisek soudnictví nad mládeží z teoretického i praktického pohledu.

Jejím cílem pak je nejen poměrně zevrubně popsat teoretickou základnu dané problematiky, ale především pokusit se přiblížit otázky vyplývající ze stávající aplikační praxe. Dále pak nastínit možné využití potenciálu sociální pedagogiky se záměrem poukázat na oblasti možného zefektivnění naplňování cílů Zákona o soudnictví ve věcech mládeže při uplatnění sociálně pedagogického přístupu za účelem koncepčnějšího řešení problémů, jež s sebou soudnictví ve věcech mládeže tradičně nese.

Práce obsahuje pojednání o historii soudnictví nad mládeží, dále obecný výklad ohledně teoreticko-právních východisek dané problematiky a Probační a mediační službě ČR jako orgánu aplikační praxe. Deskribována je zde oblast výchovných a ochranných opatření ukládaných mladistvým, jakož i opatření trestních, a to včetně

jejich dopadu do psychosociální sféry mladistvého. Popsána jsou zde i specifika řízení ve věcech dětí mladších patnácti let. Nechybí ani nástin možného využití sociální pedagogiky a jejích metod při výchovném a preventivním působení na děti a mladistvé v rámci soudnictví nad mládeží. V nespolední radě jsou zde obsažena empirická zjištění ohledně zkušeností osob participujících na řešení trestné činnosti mládeže.

Klíčová slova

soudnictví nad mládeží, soud pro mládež, mladistvý, dítě mladší patnácti let, provinění, opatření, výchovné opatření, ochranné opatření, trestní opatření, sociální a výchovné aspekty, Probační a mediační služba ČR, sociální pedagogika, sociálně-pedagogické metody

Annotation

The subject of the thesis „Juvenile justice and Some of the Related Social Pedagogic Aspects“ is the description of the legal, social, educational and other aspects of the juvenile justice from the theoretical and practical point of view.

The aim of this thesis is not only to describe thoroughly the theoretical basis of this issue, but first of all try to approach the issues arising from the current application experiences. Then to outline the possibility of the potential application of the social pedagogy with the intention to highlight areas for potential streamlining the fulfillment of the Law of Juvenile Justice in applying socio-educational approach for more conceptual resolution of the problems that the juvenile court traditionally carries.

The thesis includes essays on the history of juvenile justice, general interpretation regarding the theoretical-legal solutions of this issue and Probation and Mediation Service of the Czech Republic as an institution in application practice. The area of the educational and protective measures imposed to the youth is also described in the thesis as well as the criminal measures including the impact of it in the psycho-social sphere of the youthful. In the thesis is also written about the specific criminal proceedings with the child under fifteen years. There is also outlined the possible use of social pedagogy and its methods in educational

and preventive work with children and youthful in juvenile justice. Last but not least, there are contained empirical findings on the experience of participating persons in the solution of juvenile delinquency.

Key words

juvenile justice, youth court, youthful, child under fifteen years, misdemeanor, measure, educational measure, protective measure, criminal measure, social and educational aspects, Probation and Mediation Service of the Czech Republic, social pedagogy, socially-pedagogic methods

Seznam použité literatury a zdrojů

Seznam literatury

AILSBY, CH. *Třetí říše - den po dni*. 1. vydání. Praha, NAŠE VOJSKO, s. r. o., 2005, ISBN: 80 - 206 - 0752 - 8

BOGUSZAK, J., ČAPEK, J. *Teorie práva*. 1. vydání. Praha, CODEX Bohemia, 1997, ISBN: 80 - 85963 - 38 - 8

BRADLEY, J. *Dějiny třetí říše (Německo v období nacismu)*. 1. vydání. Praha, VICTORIA PUBLISHING, a. s., 1995, ISBN: 80 - 85865 - 95 - 5

BAKOŠOVÁ, Z., LUBELCOVÁ, G., POTOČÁROVÁ, M. *Sociálna pedagogika*. 1. vydání. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 2005, ISBN: 80 - 10 - 00485 - 5

BAKOŠOVÁ, Z., MACHÁČEK, L. (edit.) *Mládež ako aktér sociálnej zmeny. Sociálna pedagogika a sociálno - výchovná činnosť s mládežou*. Zborník príspevkov z vedeckej konferencie. Bratislava - Trnava, KP FF UCM v Trnave, 2009, ISBN: 978 - 80 - 8105 - 096 - 1

BAKOŠOVÁ, Z. *Sociálna pedagogika ako životná pomoc*. 3. rozšírené a aktualizované vydání. Universita Komenského Bratislava, Filozofická fakulta, public promotion, s. r. o., 2008, ISBN: 978 - 80 - 969944 - 0 - 3

CHALOUPKA, O. *Setkání s českými spisovateli*. 1. vydání. Praha, Albatros, 1989

FILIP, J. a kol. *Základy státovědy*. 2. přepracované vydání. Brno, Masarykova universita v Brně, 1997, ISBN: 80 - 210 - 1575 - 6

GAVORA, P. a kol. *Elektronická učebnica pedagogického výskumu*. Bratislava, Universita Komenského, 2010, ISBN: 978 - 80 - 223 - 2951 - 4 (dostupné online na <http://www.e-metodologia.fedu.uniba.sk/>)

HARENBERG, B. (sestavovateľ) *Kronika lidstva*. 8. vydání. Praha, Fortuna Libri, 2011, ISBN: 978 - 80 - 7321 - 601 - 6

HARVÁNEK, J. a kol. *Teorie práva*. 2. opravené vydání. Brno, Masarykova universita v Brně, 2004, ISBN: 80 - 210 - 3509 - 9

HOUBOVÁ, D. a kol. *Psychologie pro právníky*. 3. přepracované vydání. Brno, Masarykova universita Brno, 2004, ISBN: 80 - 210 - 3468 - 8

HRUŠÁKOVÁ, M. a kol. *Zákon o rodině. Komentář*. 4. vydání. Praha, C. H. Beck, 2009, ISBN: 978 - 80 - 7400 - 061 - 4

JELÍNEK, J. a kol. *Trestní právo procesní*. Aktualizované vydání. Praha, EUROLEX BOHEMIA s.r.o., 2002, ISBN: 80 - 86432 - 20 - 3

JORDAN, B. *A Theory of Poverty & Social Exclusion*. First published. Great Britain, Cambridge, POLITY PRESS, 1996, ISBN: 0 - 7456 - 1693 - 3

KADLECOVÁ, M. a kol. *Dějiny československého státu a práva (1918 - 1945)*. 2. opravené vydání. Brno, Masarykova universita - Právnická fakulta, 1992, ISBN: 80 - 210 - 0450 - 9 (Masarykova universita Brno), 80 - 901102 - 7 - 4 (Doplněk Brno)

KALVODOVÁ, V. *Trest odnětí svobody na doživotí*. 1. vydání. Brno, Masarykova universita, 1995, ISBN: 80 - 210 - 1197 - 1

KEJDOVÁ, M. *Právo a bezpečnostní politika*. Brno, Institut mezioborových studií Brno, 2007

KEJDOVÁ, M., VAŇKOVÁ, Z. *Právo a sociální politika*. Brno, Institut mezioborových studií Brno, 2007

KEJDOVÁ, M., VAŇKOVÁ, Z. *Římské právo a současná právní věda*. Brno, Institut mezioborových studií Brno, 2007

KOHOUTEK, R. *Sociální psychologie*. Brno, Institut mezioborových studií Brno, 2004

KARABEC, Z. (editor) *Restorativní justice*. Sborník příspěvků a dokumentů. Praha, Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2003, ISBN: 80 - 7338 - 021 - 8

KRAUS, B., SÝKORA, P. *Sociální pedagogika I*. Brno, Institut mezioborových studií Brno, 2009

KRAUS, B. *Teorie výchovy*. Brno, Institut mezioborových studií Brno, 2006

KRAUS, B. *Základy sociální pedagogiky*. 1. vydání. Praha, Portál, s. r. o., 2008, ISBN: 978 - 80 - 7367 - 383 - 3

KYNCLOVÁ, Z. a kol. *Co je dobré vědět nejen o mediaci a probaci*. 1. vydání. Praha, LexisNexis CZ s. r. o., 2007, ISBN: 978 - 80 - 86920 - 26 - 9

LAZAROVÁ, B. *Možnosti poznávání lidí. Kapitoly z pedagogické a psychologické diagnostiky pro sociální pedagogy*. Brno, Institut mezioborových studií Brno, 2007

LEITNEROVÁ, T. *Zapomenuté děti Habsburků*. 1. vydání. Praha, MELANTRICH, 1996, ISBN: 80 - 7023 - 238 - 2

LINHART, J. a kol. *Slovník cizích slov pro nové století*. Litvínov, Dialog, 2008, ISBN: 80 - 7382 - 006 - 4

MAHLER, Z. *Ano, Masaryk*. Doplněné a rozšířené vydání. Praha, Nakladatelství Slávka Kopecká, 2007, ISBN: 978 - 80 - 86631 - 60 - 8

MAHROVÁ, G. a kol. *Sociální práce s lidmi s duševním onemocněním*. 1. vydání. Praha, Grada Publishing a. s., 2008, ISBN: 978 - 80 - 247 - 2138 - 5

MATOUŠEK, O. a kol. *Práce s rizikovou mládeží: projekt LATA a další alternativy věznění mládeže*. 1. vydání. Praha, Portál, 1996, ISBN: 80 - 7178 - 064 - 2

MATOUŠEK, O. a kol. *Sociální práce v praxi*. 1. vydání. Praha, Portál, s. r. o., 2005, ISBN: 80 - 7367 - 002 - X

MATOUŠEK, O., KROFTOVÁ, A. *Mládež a delikvence*. 2. aktualizované vydání. Praha, Portál, s. r. o., 2003, ISBN: 80 - 7178 - 771 - X

MÜHLPACHR, P. a kol. *Sociální pedagogika II*. Brno, Institut mezioborových studií Brno, 2011

NOVOTNÝ, J. S., DOŇKOVÁ, O. *Vývojová psychologie pro sociální pedagogy*. Brno, Institut mezioborových studií Brno, 2009

OURODA, K. *Základy pedagogiky*. Brno, Institut mezioborových studií Brno, 2003

PALOVČÍKOVÁ, G. *Sociální psychologie II*. Brno, Institut mezioborových studií Brno, 2009

PRŮCHA, J. *Přehled pedagogiky: úvod do studia oboru*. 2. aktualizované vydání. Praha, Portál, s. r. o., 2006, ISBN: 80 - 7178 - 944 - 5

PŘADKA, M., KNOTOVÁ, D., FALTÝSKOVÁ, J. *Kapitoly ze sociální pedagogiky*. 1. vydání. Brno, Masarykova universita v Brně, 1998, ISBN: 80 - 210 - 1946 - 8

ROZUM, J. (sestavil). *Právní úprava trestního soudnictví nad mládeží v Československu z roku 1931*. 1. vydání. Praha, Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 1996, ISBN: 80 - 86008 - 16 - 9

SCHELLEOVÁ, I. a kol. *Právní postavení mladistvých*. 1. vydání. Praha, EUROLEX BOHEMIA s. r. o., 2004, ISBN: 80 - 86432 - 82 - 3

SEKOT, A. *Sociologie v kostce*. 3. rozšířené vydání. Brno, Paido, 2006, ISBN: 80 - 7315 - 126 - X

SOTOLÁŘ, A., PÚRY, F., ŠÁMAL, P. *Alternativní řešení trestních věcí v praxi*. 1. vydání. Praha, C. H. Beck, 2000, ISBN: 80 - 7179 - 350 - 7

SUCHÝ, O. (překlad). *Německý zákon o soudech mládeže (Jugendgerichtsgesetz - JGG)*. 1. vydání. Praha, Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 1995, ISBN: 80 - 86008 - 03 - 7

ŠÁMAL, P. a kol. *Trestní zákoník. Komentář*. 1. díl. 1. vydání. Praha, C. H. Beck, 2009, ISBN: 978 - 80 - 7400 - 109 - 3

- ŠÁMAL, P. a kol. *Trestní zákon. Komentář*. 1. díl. 6. doplněné a přepracované vydání. Praha, C. H. Beck, 2004, ISBN: 80 - 7179 - 896 - 7
- ŠÁMAL, P. a kol. *Zákon o soudnictví ve věcech mládeže. Komentář*. 2. vydání. Praha, C. H. Beck, 2007, ISBN: 978 - 80 - 7179 - 375 - 5
- ŠÁMAL, P. a kol. *Zákon o soudnictví ve věcech mládeže. Komentář*. 3. vydání. Praha, C. H. Beck, 2011, ISBN: 978 - 80 - 7400 - 350 - 9
- ŠČERBA, F. *Alternativní tresty a opatření v nové právní úpravě*. 1. vydání. Praha, Leges, 2011, ISBN: 978 - 80 - 87212 - 68 - 4
- ŠTERN, P. a kol. *Probace a mediace: Možnosti řešení trestných činů*. 1. vydání. Praha, Portál, s.r.o., 2010, ISBN: 978 - 80 - 7367 - 757 - 2
- TÝČ, V. *Základy práva Evropské unie pro ekonomy*. 4. aktualizované vydání. Praha, Linde Praha, a.s., 2004, ISBN: 80 - 7201 - 478 - 1
- VACÍNOVÁ, M., LANGOVÁ, M. *Vybrané kapitoly z psychologie*. 1. vydání. Praha, nakladatelství Československý spisovatel, s. r. o., 2011, ISBN: 978 - 80 - 7459 - 014 - 6
- VACULÍK, M. (edit). *Vybrané pojmy ze sociální psychologie: Definice, vysvětlení, souvislosti*. Brno, Masarykova universita Brno, Fakulta sociálních studií, katedra psychologie, 2006
- VÁGNEROVÁ, M. *Základy psychologie*. 1. dotisk 1. vydání. Praha, Universita Karlova, Nakladatelství Karolinum, 2005, ISBN: 80 - 246 - 0841 - 3
- VÁLKOVÁ, H., DÜNKEL, F. *Trestní zákonodárství nad mládeží v historické a srovnávací perspektivě*. 1. vydání. Praha, Vydavatelství LEGES, 1992, ISBN: 80 - 85 - 638 - 00 - 2
- VEČEŘA, M., URBANOVÁ, M. *Základy sociologie práva*. 2. vydání. Brno, Masarykova universita Brno a nakladatelství Doplněk, 2002, ISBN: 80 - 7239 - 131 - 3 (Doplněk Brno), 80 - 210 - 2973 - 0 (Masarykova universita, Brno)
- VERGELY, B. *Aristoteles aneb umění moudrosti*. 1. vydání, Praha, nakladatelství KMa, s. r. o., 2008, ISBN: 978 - 80 - 7309 - 619 - 9
- VÍZDAL, F., DOŇKOVÁ, O., NOVOTNÝ, J. S. *Sociální psychologie I*. Brno, Institut mezioborových studií Brno, 2009
- VÍZDAL, F. *Techniky poznávání osobnosti*. Brno, Institut mezioborových studií Brno, 2005
- VÍZDAL, F. *Základy psychologie I*. Brno, Institut mezioborových studií Brno, 2003
- ZÁSTĚROVÁ, B. a kol. *Dějiny Byzance*. 1. vydání. Praha, Academia, 1992, ISBN: 80 - 200 - 0454 - 8

Seznam internetových zdrojů

www.euractiv.cz

www.euroskop.cz

www.beck-online.cz

www.jacz.cz

www.justice.cz

www.moderni-dejiny.cz

www.pmscr.cz

www.psp.cz

www.vscr.cz

www.muni.cz

Ostatní zdroje

HRUŠÁKOVÁ, M. *Trestní soudnictví nad mládeží*. Disertační práce. Masarykova universita v Brně, Právnická fakulta, katedra trestního práva, Brno, 2008

MÜHLPACHR, P. *Z nepublikované přednášky k předmětu Sociální pedagogika II ze dne 7. 10. 2011*, Institut mezioborových studií Brno, Brno 2011

SADÍLEK, R. *Otázka trávení volného času psychicky nemocných: možnosti uplatnění sociálního pedagoga*. Diplomová práce. Masarykova universita, Pedagogická fakulta, Katedra sociální pedagogiky, Brno, 2006

SUCHÝ, O. (překlad). *Rakouský spolkový zákon o soudnictví v trestních věcech mládeže*. 1. vydání. Praha, Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 1995

VENCEFR, J. *Osobnostní charakteristiky a sebehodnocení v nezaměstnanosti*. Diplomová práce. Masarykova universita, Filosofická fakulta, Psychologický ústav, Brno, 2007

časopis *Právní rozhledy*, č. 12/1995, Praha, C. H. Beck, 1995

časopis *Trestněprávní revue*, č. 12/2007, Praha, C. H. Beck, 2007, ISSN: 1213 - 5313

časopis *Trestní právo*, ročník XII., č. 5, Praha, LexisNexis CZ s. r. o., 2007, ISSN: 1211 - 2860

časopis *Trestní právo*, ročník XIII., č. 2, Praha, LexisNexis CZ s. r. o., 2008, ISSN: 1211 - 2860

Seznam nejdůležitějších právních předpisů

zák. č. 1/1993 Sb., Ústava České republiky

usnesení předsednictva České národní rady *č. 2/1993 Sb.*, o vyhlášení Listiny základních práv a svobod jako součásti ústavního pořádku České republiky

zákon č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže a o změně některých zákonů (zákon o soudnictví ve věcech mládeže)

zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí

zákon č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád)

zákon č. 121/2008 Sb., o vyšších soudních úřednících a vyšších úřednících státního zastupitelství a o změně souvisejících zákonů

zákon č. 257/2000 Sb., o probační a mediační službě a o změně zákona č. 2/1969 Sb., o zřízení ministerstev a jiných ústředních orgánů státní správy České republiky, ve znění pozdějších předpisů, zákona č. 65/1965 Sb., zákoník práce, ve znění pozdějších předpisů, a zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí (zákon o probační a mediační službě)

zákon č. 40/2009 Sb. trestní zákoník

zákon č. 140/1961 Sb. trestní zákon

zákon č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád, ve znění pozdějších změn a doplňků

zákon č. 94/1963 Sb., o rodině, ve znění pozdějších změn a doplňků

zákon č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů, ve znění pozdějších změn a doplňků

Sdělení Federálního ministerstva zahraničních věcí *č. 104/1991 Sb.*, o přijetí Úmluvy o právech dítěte

Seznam zkratk

OPP	<i>Obecně prospěšné práce</i>
PMS	<i>Probační a mediační služba ČR</i>
TO	<i>Trestní opatření</i>
ZSM	<i>Zákon o soudnictví ve věcech mládeže</i>
<i>ust.</i>	<i>ustanovení</i>

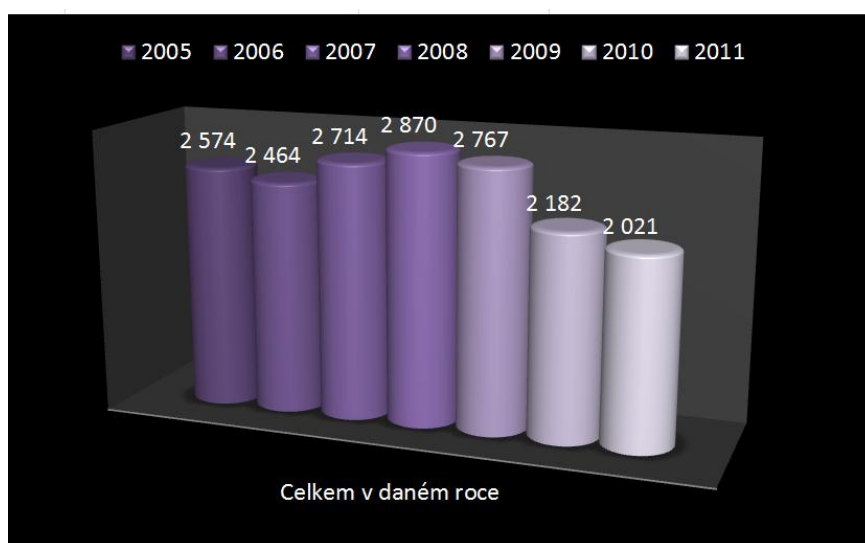
Přílohy

Příloha č. 1 - Přehled o počtech ukládaných trestních opatření v letech 2005 - 2011

Druh trestního opatření	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
OPP	572	539	629	589	623	485	390
PTO	5	6	6	8	9	0	3
PTO+PO	18	1	3	4	4	1	0
PROPADNUTÍ VĚCI	71	80	68	62	66	73	81
ZČ	58	63	196	290	273	73	49
VYHOŠTĚNÍ	10	14	6	37	30	24	25
PO	1 337	1 268	1 343	1 389	1 254	1 078	1 004
PO S DOHLEDEM	240	234	216	199	205	184	183
DV	0	0	0	0	0	4	12
ZV	0	0	0	0	0	0	2
NEPO OS	263	259	247	292	303	260	272
Celkem v daném roce	2 574	2 464	2 714	2 870	2 767	2 182	2 021

Zkratky:

OPP	obecně prospěšné práce
PTO	peněžitě opatření
PTO + PO	peněžitě opatření s podmíněným odkladem výkonu
PROPADNUTÍ VĚCI	propadnutí věci nebo jiné majetkové hodnoty
ZČ	zákaz činnosti
PO	trestní opatření odnětí svobody podmíněně odložené
PO S DOHLEDEM	trestní opatření odnětí svobody podmíněně odložené s dohledem
DV	domácí vězení
ZV	zákaz vstupu na sportovní, kulturní a jiné společenské akce
NEPO OS	trestní opatření odnětí svobody nepodmíněné

zdroj: www.justice.cz (<http://cslav.justice.cz/InfoData/prehledy-statistickych-listu.html>)

Příloha č. 2 - Otázky k rozhovorům s odborníky z řad soudců, vyšších soudních úředníků, státních zástupců, právních čekatelů a probačních úředníků

1. Jak hodnotíte vaši spolupráci s dalšími orgány činnými v trestním řízení, PMS a jinými orgány podílejícími se na péči o mládež (např. OSPOD apod.)?
Pro úředníky PMS:
Jak hodnotíte vaši spolupráci s orgány činnými v trestním řízení a orgány podílejícími se na péči o mládež (např. OSPOD apod.)?
2. Myslíte si, že by se ve věcech mladistvých mohlo více využívat odklonů v trestním řízení, v čem spatřujete důvody, proč se tak neděje?
3. Myslíte si, že můžete ze své pozice ovlivnit dítě či mladistvého výchovným vzorem své osoby? Jaké znáte výchovné metody, které by bylo možno z vaší strany využít?
4. Shledáváte přínosnou činnost PMS v těchto věcech, příp. jakým způsobem by měla být koncipována, aby vám její výsledky více pomohly ve vaší práci?
Pro úředníky PMS:
V čem spatřujete hlavní přínos činnosti PMS v rámci trestního řízení?
5. V čem spatřujete největší positiva či negativa výchovných opatření oproti opatřením trestním?
Pro státní zástupce a právní čekatele:
V čem se podle vašeho názoru nejvíce liší práce s mladistvými oproti dětem mladším patnácti let?
6. Kolik osob se na vaší instituci specializuje na práci s mladistvými?
7. Co si představujete pod zákonným pojmem „zvláštní průprava pro práci s mládeží“?
8. V souvislosti s předchozí otázkou sdělte, zda se domníváte, že je potřeba dotčené osoby více školit a v jakých oblastech, jaké jsou v současné době vaše možnosti v oblasti dalšího vzdělávání v tomto směru?
9. Uvítali byste možnost stabilní spolupráce s externími odborníky z oblasti pedagogiky či psychologie? Pokud ano, v jakých oblastech vaší činnosti a proč?
Pro úředníky PMS:
S výkonem kterého opatření dle ZSM jsou pro Vás spojení největší obtíže a proč?
10. Víte, co je sociální pedagogika a čím se zabývá? V případě, že ano, domníváte se, že by Vám odborníci z této oblasti mohli pomoci ve vaší činnosti (příp. jakým způsobem)?